

श्रीमद् बुद्धिसागरसुरि जयभावा—अंथा २६.

अध्यात्मशान्तिः

रचयिता
शास्त्रविशारद योगनिष्ठ आचार्य महाराज
श्रीमद् बुद्धिसागर सुरिश्चरण.

प्रकटकृतो,
श्री अध्यात्मज्ञानप्रसारक मंडल.
छा. पंडील मोहनलाल द्विभयंद.
पादरा.

संवत् १९८२

सने १९२१

आवृत्ति त्रीण.

दिनांक ०-३-०

આ અર્થ મળવાનું ઠેકાણું—

શ્રી અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રસારક મંડળ.

- ૧ હેડ ક્લોફીસ, મુંબઈ
ચા. વાલીલાલ રામવલ (સેક્રેટરી) ની
ક્લોફીસ, ત્રાંબાકાંટા.
ચેક બેન્કેર શુભાનનો માળો.
- ૨ પ્રાંચ ક્લોફીસ,
વડીલ મોહનલાલ હિમચંદ
પાદરા. (ગુજરાત).

વડોદરા—ધી હુદાણામિત્ર સ્ત્રીમ પ્રિં. ગ્રેસમાં અંબાલાલ
વિ. દક્ષે શ્રી અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રસારક મંડળ માટે જાણી
પ્રસિદ્ધ કૃષ્ણ. વા. ૧૦-૮-૨૬

નિવેદન.

—૦૦૪—

પરમોપકારી પ્રાતઃસ્મરણિય યોગનિધિ આચાર્ય મહા-
રાજ શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગર સુરિચરણએ આ મંથ પાદરામાં
સંવત ૧૯૫૯ ના માત્રસર વહી ઝ ના રાજ પૂર્ણ કર્યો
હતો અને તે કાવોદાનિવાસી શેઠ રતનચંદ સાધાણ તથા
શેઠ ઝવેરભાઈ ભગવાનદાસની આર્થિક દ્રવ્ય સહાયથી પ્રસિદ્ધ
કરવામાં આવ્યો હતો. જે ખર્ચ જવાબી શ્રી અધ્યાત્મ-
જ્ઞાનપ્રસારક મંડળે તરફથી સં. ૧૯૬૯ માં શ્રીમદ્ બુદ્ધિ-
સાગરજી મંથમાળાના મંથાક ૨૬ તરીકે તેની ખીણ
આવૃત્તિ પ્રકટ કરવામાં આવી હતી અને આ ખીણ
આવૃત્તિ પણ ખસાસ થઈ જવાથી શ્રી અધ્યાત્મજ્ઞાન-
પ્રસારકમંડળ તરફથી મંથાક (૨૬) તરીકે જ ત્રીજી
આવૃત્તિ પ્રસિદ્ધ કરવાની જરૂર પડી છે. જે તેની લોક-
પ્રિયતા તથા ઉપયોગિતા બતાવે છે.

આ મંથમાં આત્માને શાંતિ શા શકી મળે, તેના
ઉપાયો, આત્માનું મૂળ સ્વરૂપ અને તે સમજાવવા માટે
આત્મા અને કર્મના સંબંધ અને કર્મના સૂળભેદ ૮ તથા
ઉત્તરભેદ ૧૫૮ છે. તેનું સ્વરૂપ વર્ણવ્યું છે, તેમજ બુદ્ધિ-
રાત્મા, ચિંતરાત્મા અને પરમાત્મા જે ત્રણ પ્રકારના આ-

ત્યાનું સ્વરૂપ વર્ણવી છેવટે ઉપદેશ આપતલ છે એમ નિશ્ચય કરવામાં આવ્યો છે.

આચાર્ય મહારાજ પોતાની હયાતીમાંજ ૧૦૮ અંધો તૈયાર કરી પ્રકટાવી ગયા છે. તે પૈકી ધણાક અંધોની ચાર ચાર આવૃત્તિઓ થતા પામી છે. તેમજ લગભગ ૩૫ અંધો તેા બીજાકુલ ચિલીકમાંજ નથી. જેની આવૃત્તિઓ કાઢવી રહી. આમાંનાં કેટલાક અંધો ના. બ્રીટીશ સરકાર તથા શ્રીમંત ગાયકવાડ સરકારના કેળવણી ખાતમ્ને તથા લાપલેસીઓ ખાતે મંગુર કર્યાં છે. આ ઉપરથી આ પુસ્તકોની ઉપયોગિતા જણાઈ આવશે.

આવા ઉપયોગિ આત્મહિતના અંધોદ્ધારાં છતાંયુ વાંચના આત્મહિત્યાય સાથે પરમશાંતિ મેળવે એમ હવકામ છે.

આ મંથ પ્રકરણમાં મામ અંગુરુબુનાં બાઈ આધાર તે શા. ગોરખનદસ હીરાચંદની વિધવા, હા. છોટાલાલ મોહોલાલ એમણે ૨. ૧૮૦)ની દ્રવ્ય સહાય કરી જાન મકિતનો અપૂર્વ લાભ લીધો છે. જે જન્યંત પ્રચરત અને પ્રકરણનીય હોઈ મંગળ તરફથી તેમનો ધન્યવાદપૂર્વક આભાર માનવામાં આવે છે.

ખાદરા. } વકીલ મોહનલાલ હીમચંદ.
૨૬-૮-૨૬ } શ્રી જા. ગા. પ્ર. મંડળી.

ॐ श्रीशंखेश्वरपार्श्वनाथाय नमः ॐ नमो श्रीसरस्वत्यै नमः

अध्यात्मशान्ति.

(भंगलायरसु અને પ્રયોજન.)

કુહા.

સરસતિ ભગવતિ ભારતી, હૃદયધરી નિશહિન,
આત્મપ્રાપ્તદાત્રી ગુરૂ, ચરણકમળમાં લીન. ॥૧॥

નિજ સ્વરૂપ વિચારનાં, જ્ઞાંતિ હયા દૂર જાય;
રાગ દ્વેષ દૂરે ટલે, સમનારસ મુખ પાય. ॥૨॥

સ્વપદ પ્રકાશક દિનમણિ, તાદૃશ રમ્યા સાર;
કરતાં શિવમુખ સંપન્ને, લહિયે ભવજલ પાર. ॥૩॥

અધ્યાત્મશાંતિ તણી, અંથ રથું મુખકાર;
યથાશક્તિ હિમમધ્યી, હોવે પર ઉપકાર. ॥૪॥

ઈષ્ટદેવ અરિહંત છે, સુવિહિત ગુરૂ મમ હોય;
સ્વાહવાદ જગ દિનમણિ, પ્રગટે તેા મુખ લેય. ॥૫॥

(૨)

॥ મંગલમ્ ॥

દૃષ્ટાં સરસ્વતીં દેવીં, નમસ્કૃત્યગિરાં મુરુમ્ ।
અધ્યાત્મશાન્તિ નામાતં, ગ્રંથંકરોમિ શાંતિદમ્ ॥૧॥

॥ ગ્રંથ પ્રયોજનમ્ ॥

યથાપિ ચદ્યોઃ પ્રેર્યા, સન્તિ પરોપકારિણઃ ।
તથાપ્યચ સુચોધાય સમ્યગ્મુપકારકઃ ॥૨॥
કાન્તાધરસુધાસ્વાદાત્ કામિનાં યત્ સુસંધયેત્ ।
અસ્મદ્ પ્રંયસ્ય પાર્શ્વેતન્ સ્વદયાયતે સુસોદધેઃ ॥૩॥
અધિશાત્મસ્પદપોયઃ, સમુગ્ધો જ્ઞમતિધુવં ।
અપારે ધોરસંમારે, તત્પાંડિત્યં મુધાસદા ॥૪॥
ધિતાન્વાદાદધર્મયે તિર્થાંજલિ કુતોનૃણાં ।
અતોમોક્ષાભિલાષાય સંચોધર્મોજિતોદિતઃ ॥૫॥
દ્રવ્યભાષાત્મકોધર્મો ચીતરાગેણ ભાષિતઃ ।
કર્મેનાશાય તંધર્મ, સેવ્યતે વિદ્યુધાજનાઃ ॥૬॥
અથ પ્રાકૃતભાષાયાં લિખ્યતે.

અન્યારંભ

આ જગત્માં દરેક જીવ સુખની આશા રાખે છે;
પણ પાંચ કારણની સામગ્રી મળ્યા વિના તાત્કાલિક સુખ
પામી શકતા નથી. કેઈ જીવ ધનથી સુખ માને છે. કેઈ

પુત્રથી સુખ માને છે. કૌંઠ સંન્યથી સુખ માને છે. કૌંઠ શ્રી સંભોગથી સુખ માને છે. કૌંઠ ખાવામાં સુખ માને છે. એમ હરેક જીવો પોતાની બુદ્ધિ પ્રમાણે તે તે વસ્તુમાં સુખ માને છે; પણ ખરું સુખ આત્માના સ્વરૂપનું જ્ઞાન થવાથી થાય છે, તેને વિરલાજ નાણી શકે છે.

પ્રશ્ન—શું ધનથી સુખ થતું નથી ? ધન વિના સુખ કંઈ દેખાતું નથી, તો આપ ધનમાં સુખ નથી એમ સાધી કહો છો ?

ઉત્તર—હે ભગ્ય ! હજી તે આત્માનું સ્વરૂપ જાણ્યું નથી ત્યાં સુધી ધનમાં સુખ માને છે; પણ જો શુદ્ધ રૂપાએ આત્માનું સ્વરૂપ જાણ્યામાં આવે તો તારી જ્ઞાંતિ દૂર થયા વિના રહેશે નહીં. જુઓ, પ્રથમ ધન છે તે નવ પ્રકારનું છે. ધન, ધાન્ય, ક્ષેત્ર, ઘસ્ટુ, રૂપ, સુવર્ણ, કુવ્ય, દ્વિપદ, ચતુષ્પદ ઇત્યાદિ જે ધન છે, તેમાં જરા પણ સુખ દેખાતું નથી. આપણે જ્યારે જન્મીએ છીએ ત્યારે ઉપર મુજબ ગણાવેલું ધન સાથે જન્મતું નથી; તેમ આપણા મૃત્યુ બાદ તે ધન સાથે પણ આવતું નથી. ધન છે તે સુખ દુઃખનું કારણ છે.

પણ તે જ કંઈ સુખ કહેવાય નહીં. સુખ કાંઈ આંખે દેખી શકાતું નથી. તાત્વિક સુખ તો અદૃષ્ટી છે, અને તે સુખ નો આત્મામાં રહેલું છે.

પ્રશ્ન—શું ત્યારે ધન યદી દુઃખ યાય છે? અને જો દુઃખ થતું હોય તો કેવી રીતે યાય છે. તે બતાવો ?

ઉત્તર—હે બાળ્ય ! જુઓ, પ્રથમ ધન મેળવવાની આશાએ જીવ અનેક પ્રકારનાં દુઃખ સહન કરે છે. કોઈ સમુદ્રમાં પેસે છે, કોઈ પર્વત ઉપર ચઢે છે, કોઈ શુભામગીરી કરે છે, કોઈ યાચના કરે છે; તોપણ તે ધન બાળ્ય વિના મળી શકતું નથી. અને કદાપિ મળ્યું તો તેને સાચવવાની ચિંતા રહે છે; અને સુખે કરી ઉંઘ આવતી નથી. દુરમનહોઠો તે ધન લેવા સાફ તેને મારી નાંખે છે. દશ રૂપિયા મળ્યા તો એ રૂપિયા મળવાની આશા રાખે, એમ ઉત્તરોત્તર આશા વધતી જાય છે; પણ સંતોષ થતો નથી અને સંતોષ વિના સુખ નથી. માટે તેવા બાહ્યધનને ધિક્કાર છે. જુઓ, રાત્રીના વખતમાં મમ્મણશેઠ જિઆરો ધનપતિ છતાં પણ લાકડાં કાઢવા પડ્યો. તેમ ધવજશેઠ બાહ્યધનની

અહેબાઈથી શ્રીપાળરાજને મારવાનો પ્રયત્ન કર્યો. એક વખત કુમારપાળરાજ ફરતાં ફરતાં કોઈ દેશમાં ગામની બહાર આવ્યા. ત્યાં એક ઊંદર દરમાં પેસી સોનામહોરો બહાર લાવતો હતો અને તેના ઉપર બેસી નાચી ખુશી થતો હતો, સોનામહોરો કુમારપાળરાજને લેઈ લીધી ત્યારે તે ઊંદર ધનની મમતાથી મરણ પામ્યો. માટે બાહ્યધનમાં કંઈ સુખ લાસતું નથી ખરું સુખ તો આત્મામાં રહેલું છે. મરતી વખત ધનની મમતા ને રહે તો ઊંદર, સર્પ, વિગેરેના અવતાર લેવા પડે છે. માટે અનાદિકાલ અજ્ઞાન દશામાં રાખનારા દુઃખદાયી ધનચક્રી કશું થતું નથી. ઉલટું તે ચક્રી પાપની વૃદ્ધિ થાય છે અને પાપકર્મે કરી જીવ ચોરાશીલાખ જીવ-ચોનિમાં ભટકે છે અને ચાર ગતિમાં અનેક પ્રકારનાં દુઃખ પામે છે. ધનને સાફ પ્રથમ ત્રસ તથા સ્થાવર જીવોની હિંસા થાય છે. અસત્ય વચન બોલવું પડે છે, ચોરી કરવી પડે છે. ક્રોધ, માન, માયા અને લોભરૂપ ચાર કષાય છે તે ધનચક્રી વૃદ્ધિ પામે છે અને અંતે આર્તધ્યાન તથા રૌદ્રધ્યાન ધ્યાઈ નરક તથા

તિર્યંચની અંતિમાં જવું પડે છે. કોઈ માણસ કરોડા-
 ધિપતિ હોય પણ જો તે માંદો થાય તો સોનાના,
 ચોતીના તથા દીરાના દગલા ઉપર ત્રેસાઠવાથી પણ
 તેનું દુઃખ મટતું નથી. તેવા માંદા માણસને ઉલટું
 મરતી વખતે તે ધનની ચિંતા થાય છે અને દુઃખ
 થાય છે જોવા માંદા પડેલા કરોડાધિપતિને અમૃત
 સરખું લોજન પણ ભાવતું નથી અને તેનાયકી સુખ
 યતું નથી. ધનની વૃદ્ધિયકી ધનમદ ઉત્પન્ન થાય છે,
 અને હું મોટો છું, મારા જેવો કોઈ નથી, જેમ
 પાપના વિચારો વારંવાર થયા કરે છે. ધનયકી વેશ્યા-
 ગમન કરવાની મગ્જી થાય છે. વગેરે અનેક દુઃખનું
 સ્થાન બાહ્યધન છે. ધન કદાપિ હોય અને પુત્ર ન
 હોય તો બિચારો ધનવાન ચિંતાસમુદ્રમાં ધુટી મરે
 છે; કદાપિ ઊઠરા હોય પણ ધન ન હોય તો પણ
 દુઃખજ થાય છે. માટે જો અસાર પદાર્થ થકી સુખ
 કદિ યતું નથી. જો ઘણું ધન હોય અને પુત્ર જો ખરાબ
 પાકે કિંવા કોઈ સચું મરી જાય; તોપણ બિચારા
 ધનવાનને તો દુઃખનું દુઃખજ રહે છે. ચક્રવર્તિરાજા

હોય, વા કરોડાધિપતિ કોઈ હોય, તો પણ આ અજ્ઞાનદશાથી માનેલું બાહ્યધન તેની સાથે જતું નથી. આ પ્રત્યક્ષ દેખાતું શરીર પણ સાથે જતું નથી, તો બીજી કંઈ વસ્તુ જઈ શકે ? ત્યારે હે મુરો ! વિચારો કે ધનચક્રી જે સુખ યાય છે તે સંધ્યારાગ સમાન જાણવું. નિત્ય સુખ તો આત્માના ગુણોયકી યાય છે, લક્ષ્મી હાથીના કાન જેવી અચ્ચગ છે; વિજળીના ગ્રમકારાની પેઠે નાશવંત છે; કોઈની સાથે લક્ષ્મી કદિ ગઈ નથી અને જવાની પણ નથી. પુદ્ગલદ્રવ્ય જે જડરૂપ છે, નાશવંત છે, તેને પંડિત પુરુષો ધન માનતા નથી; પણ ખરું ધન તો આત્મામાં રહેલું છે, તેની જો ઈચ્છા હોય તો બાહ્યધનનો ત્યાગકરો ? તેના ઉપરથી મમતા ઉતારો, તો આત્માનું ધન પામવાને યોગ્ય થશે. એ આત્મામાં રહેલું ધન કદાપિકાળે નાશ પામતું નથી, અને અદ્ભુત સુખ તેથી યાય છે. આત્માનું સુખ અનંત છે, તેને કેવલી ભગવાન સાક્ષાત્ જાણી શકે છે. સારું સારું ખાવાથી સુખ માનવું તે પણ શુદ્ધિમાં રૂ પાની બ્રાંતિની પેઠે જાણવું. સમજવું કે મોગે રોગમય-

લોગ લોગવવામાં અવશ્ય રોગનો ભય રહેલો હોય છે. ઘણું ખાવાથી અણુર્ણુ યાય છે ને વળતે મરણ પછી ધામ છે. કદાપિ નયમસર લોજન કરવામાં આવે તો પણ અંતે એ લોજનરૂપ જઠ વસ્તુયક્ષી આત્માનું તાત્વિક સુખ અનુભવાતું નથી. આત્મજાનીઓ જે આત્મસુખ પામે છે, તે સુખની આગળ લેશમાત્ર પણ પૌદ્ગલિક સુખ હિસાબમાં નથી. શ્રીમંલોજથી પણ સુખ નથી, કારણ કે શ્રીનું શરીર જેવું ભક્ષાર દેખાય છે તેવું અંકર નથી. શ્રીનો નવ દારથી સદા અશુચિ વહન થાય છે, સાત ધાતુ યક્ષી શરીર બન્યું છે. દુર્ગંધમય છે તે યક્ષી સુખ કંઈ છે જ નહીં. કામનો રસ લોગવતાં સુધી મધુર લાગે છે અને સારા લોજનનો રસ જમતાં સુધી મીઠો લાગે છે; પણ આત્મસ્વરૂપનો રસ છે તે સદાકાળ અમૃતસમાન સુખાકારી થાય છે. આત્મસ્વરૂપ બાંધવાથી રાગ દેવરૂપી યત્રુ નાશ પામે છે અને અનહદ શાંતિ થાય છે. આત્મસ્વરૂપ બાંધવાથી મનમાં ઉત્પન્ન થતી વિકલ્પ સંકલ્પની શ્રેણિ નાશ પામે છે અને નિર્વિકલ્પ-દયાની પ્રાપ્તિ થાય છે. શેગોપસાર મનુષ્ય, મનુષ્ય

પ્રત્યે જેમ જુદો જુદો હોય છે તેમ ધર્મની યોગ્યતા
 પણ મનુષ્ય મનુષ્ય પ્રત્યે જુદાં જુદાં કરીને જુદી જુદી છે.
 આત્મસ્વરૂપ જાણ્યા વિના, સંસ્કાર, અધ્યાત્મ, યોગા-
 રવાથી કંઈ લાભ મળતો નથી; તીર્થંકર મહારાજ
 કથિત આદ્યધર્મ અને ચત્વિર્ધર્મને અનુસરી યોગ્યતા
 મુજબ વ્યવહાર માર્ગમાં જીવન સ્વરૂપ પામી શકાય
 છે. મુક્તિનગરી જવાને માટે કેવું શ્રવણધર્મ અને બીજો
 યતિધર્મ એ બે રસ્તા મળે છે. તેની મર્યાદામાં રહીને
 કર્મશયુનો પરાજય કરી શકાય છે. જેમ પ્રેનિટો દિલ્લા
 વા બીજી મજબૂત જગ્યાનું સરકારનું કરી લે છે,
 તેમ આત્માર્થિ હવે આવક થાય એમાંથી ગમે
 તે ધર્મમાં રહી આત્મસ્વરૂપ પામી શકે છે. માટેજ
 મહોપાધ્યાય શ્રીયશોનિશ્ચય અનુભવજ્ઞ ઉપાધ્યાયજી
 અનુભવજ્ઞને કરી કહે છે કે નિશ્ચયદષ્ટિ વિ-
 ત્તામાં પારણ કરી વ્યવહારમાં જે આવે છે, તે લે-
 જીવો સંસારસમુદ્રનો પાર પામી શકે છે, પણ વ્ય-
 હાર માર્ગને દૂર કરી જે નિર્વિચારનું અવસ્થાનમાં
 છે તે જનારાનું ખંડન કરે છે.

છે કે જાણાય ધર્મથી. આજ્ઞાયા ધર્મ-જ્ઞાના એ ધર્મ છે. ગીતાયે પરપરાને અનુસરી જેમ આત્માનું ક્રિત યાય તેમ પવૃત્તિ કરવી જોઈએ. હવે આપણે વિચારો કે આત્મા છે તે ચાર ગતિમાં શા કારણથી ભટકે છે, તે જ્ઞાનથી માલુમ પડશે કે મિત્થાત્વ, અચિરતિ, ક્ષણ અને યોગ એ કર્મ શરીરાદિ પુદ્ગલ પ્રાપ્ત થવાનાં કારણીભૂત છે. મિત્થાત્વ, અચિરતિ ક્ષણ અને યોગથી કર્મ બંધાય છે અને કર્મથી શરીર, દેશ, મંથલ, પ્રાણ, યોગ આદિની ઉત્પત્તિ થાય છે.

હવે કર્મમેદ બતાવે છે-કર્મના આઠ ભેદ છે.

૧ જ્ઞાનાવરણીય ૨ દર્શનાવરણીય ૩ ચેદનોયક માંદનીય ૪ અયુષ્ય કર્મ ૫ નામ ૬ ગોચ ૮ અંતરાય. એ આઠ કર્મનું ચતુર્કિંચિત્ સ્વરૂપ નીચે મુજબ જણાવું. જ્ઞાનાવરણીય કર્મ આત્મામાં રહેલા અનંત જ્ઞાનનું આચ્છાદન કરે છે. જેમ સૂર્યનું આવરણ વાદળ કરે છે, તેથી સૂર્યનો પ્રકાશ જે અવરાય છે તેમ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના પુદ્ગલોના આચ્છાદનથી જ્ઞાનનો પ્રકાશ અવરાયો છે. તેથી આપણે દુનિયામાં રહેલી દરેક વસ્તુનું સ્વરૂપ

જાણી શકતા નથી, અને મૂઢ બની ગયા છીએ. એ જ્ઞાનાવરણીય કર્મને દૂર કરવાને માટે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ; પણ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનું સ્વરૂપ જાણ્યા વિના તેનો નાશ શી રીતે થઈ શકે. માટે તેનું સ્વરૂપ કહે છે.

૧ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના પાંચ ભેદ છે. ૧ મતિજ્ઞાનાયરણીય, ૨ શ્રુતજ્ઞાનાયરણીય, ૩ અવધિ જ્ઞાનાયરણીય, ૪ મનઃપર્યાયજ્ઞાનાયરણીય, ૫ વૈષલ જ્ઞાનાયરણીય. એ પાંચ ભેદ છે.

ત્યાં પ્રથમ પાંચ ઈંદ્રિય અને છુટું મન એ છ દ્વારા જે જ્ઞાન પગટે છે તેને મતિજ્ઞાન કહે છે. તે મતિજ્ઞાનના ૨૮ તથા ૩૩૬ ભેદ છે અને ચાર પ્રકારની બુદ્ધિ મેળવતાં ૩૪૦ ભેદ થાય છે.

થ ૨ બુદ્ધિના નામ-૧ ઓત્પાતિકી, ૨ ધૈનયિકી, ૩ પરિણામિકી, ૪ વાર્મણિકી એ ભેદોનું આવરણ કરવાવાળું મતિજ્ઞાનાવરણીય કર્મ છે. જે જીવનાં આવરણ પાતળાં પડ્યાં છે તે જીવની બુદ્ધિ સારી નિર્માળ હોય છે. હરેક જીવ પ્રત્યે આવરણના પાતળા-પણાનું તારતમ્ય છે, એજ કારણથી મતિજ્ઞાન હરેક

હવે એક સરખું હોતું નથી. મનિજ્ઞાનાવરણીય કર્મ-
 નો જે સવ તેનાં કારણીમૂલ, જ્ઞાનભક્તિ, શુદ્ધિવિતય,
 શુદ્ધ ઉપદેશ, નિરોગી સરીર, વિશાળ મનઃક્રમે; અને
 મસ્તકના બેભાં વગેરે નિમિત્ત કારણ છે. પ્રાણી, વન,
 માતૃકાંકણી, શુંક, ગાયત્રી ધી, રૂપ આકર પ્રમુખ સારી
 વસ્તુનું ભણતું અધિક અધિકતર મનિજ્ઞાનાવરણીય
 કર્મના સુયોપદેશનું કારણ છે. જેવાં જેવાં હવેને
 કારણ મળે છે, તેવી તેવી હવેની જુદી ધર્મ ભય છે, જે
 કુશુદ્ધની સંગત થાય તો તેથી દુષ્ટિની અસર થાય છે.
 કામનાં પુસ્તકો વાંચીએ તો તેવી જુદી થાય છે. જે
 નાસ્તિકનાં પુસ્તકો વાંચીએ તો આપણી જુદી દરી
 ભય છે. માટે સામકાર કહે છે કે, સદ્ગુરુ સંગ અને
 સત્સાચ વિના સવમાં ભટકાવનારાં પુસ્તકો વાંચવા
 નહીં. અને કલ્પધર્મથી વિપરીત મિથ્યાત્વ ધર્મનો
 ઉપદેશ આપનારાઓની સંગત કરવી નહીં અને કદાપિ
 તેનો ઉપદેશ સાંભળવામાં આવે તો ખાતી વખત જેમ
 વિદ્યાની વાત અપ્રિય છે તેવી રીતે તે ઉપદેશ મનમાં
 ધારણ કરવો નહીં; અને અનંતજ્ઞાની એવા વીર્યંકર

મહારાજને યતાવેલા જૈનધર્મમાં પૂછું શ્રદ્ધા રાખવી. પોતાની થોડી બુદ્ધિ હોય વા જૈનધર્મનાં પુસ્તકો વાંચ્યા વા સાંભળ્યાં ન હોય તો તેથી કોઈ બાબતની શંકા મનમાં ધાય, તો શુક મહારાજને પૂછીને ફર ઠેરવી. જેટલું ન સમજાય તેટલું અજ્ઞાન સમજવું, અને તે અજ્ઞાન ટાળવાને માટે વારંવાર જ્ઞાનાભ્યાસ કરવો.

૨ શ્રુતજ્ઞાનાવરણીય-શ્રુતજ્ઞાન તેને ઠહે છે કે, જે સાંભળવાયછી જ્ઞાન ધાય છે. પુસ્તક સૂત્ર એ સર્વ શ્રુતજ્ઞાન છે. શ્રુતજ્ઞાન જે છે તે મતિજ્ઞાનનું સહચારી છે. શ્રુતજ્ઞાનના ૧૪ ચૌદ ભેદ તથા ૨૦ વીસ ભેદ પણ છે. તેનું સ્વરૂપ ઠમશંકથી જાણવું. પઠન પાઠનાદિ જે અક્ષરમય વસ્તુનું જ્ઞાન છે, તે મૂર્વ શ્રુતજ્ઞાન છે. તેનું આવરણ કરનાર ઠમને શ્રુતજ્ઞાનાવરણીય ઠમ ઠહે છે. આવરણના તારતમ્યથી જીવોને વિચિત્ર પ્રકારે શ્રુતજ્ઞાન ધાય છે. કોઈ એકવાર સાંભળે તો જન્મ-પર્યંત જીવે નહિ, કોઈ વારંવાર ઉપદેશ સાંભળે પણ પછીથી યાદિમાં જરાપણ રહે નહીં ઇત્યાદિ ઘણા ભેદ છે.

૩ અવધિ—એટલે મર્યાદા. દ્રવ્ય, સ્થેત્ર ઠાળ.

તથા જ્ઞાનીની આશાતના કરે, જ્ઞાનીની નિંદા કરે, તેમનો નાશ કરે, જ્ઞાનીને આહાર પાણીની સહાયતા નહિ આપવાથી જ્ઞાનાવરણીયકર્મ બંધાય છે. જેની પાસે ભણ્યા હોયએ તેમનું નામ ઓળવવાથી, તથા પુસ્તકનો નાશ કરવાથી, તથા પુસ્તક પાના ઉપર ચે-શામ કરવાથી, થુંકવાથી, પગ લગાડવાથી જ્ઞાનાવરણીય-કર્મ બંધાય છે. જ્ઞાનીને એમ કહે કે તું હીન જાતિ છે એવી પ્રત્યક્ષ તથા પરોક્ષ લોકમાં નિન્દા હેલના કરે, તેથી જ્ઞાનાવરણીયકર્મ બંધાય છે. જ્ઞાનના ભંડારો સહી જતા હોય, પણ તેના ઉપરી છતાં આશાતના નહિ દાખવાથી જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બંધાય છે.

જ્ઞાનીનો ઘાત કરવાથી જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બંધાય છે. ભણવામાં અંતરાય કરવાથી વા છતિશક્તિએ ભણનારને સહાયતા નહિ કરવાથી જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બંધાય છે. ભણનારને બીજું કામ જતાવે, વાતો કરાવે, પકન વિચેક કરે તો તેથી કર્મ બંધાય છે. જ્ઞાનીને કલંક કે તથા આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, અને સાધુનો અવિનંદ્ય કરે, અઠાણે ભણે, યોગ, ઉપધાન રહિત, ^{અને} ^{અને} અન્યનો

વની મયોદાએ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય. અતીન્દ્રિયજ્ઞાન રૂપી
વસ્તુનું જ્ઞાન થાય છે તે અવધિ જ્ઞાનને આવરણ કર-
નાર જ્ઞાનને અવધિજ્ઞાનાવરણીય ક્રમ કહે છે. તેના
૬ મોટા ભેદો ઉપરાંત અસંખ્ય ભેદ છે.

૪ બીજાના મનની વાત વા બીજાના મનના વિ-
ચાર જેથી બાહ્યમાં આવે છે તેને મનઃપર્યવજ્ઞાન કહે
છે, તેના બે ભેદ છે. તેને આચ્છાદન કરનાર ક્રમને
મનઃપર્યવજ્ઞાનાવરણીય ક્રમ કહે છે.

૫ પદ્મદ્રવ્યામ્મક-જે લે ક અને અલોકનું કરામલ-
કવત્ પ્રત્યક્ષપણું જે જ્ઞાનચક્રી થાય છે તેને કેવલજ્ઞાન
કહે છે. કેવલજ્ઞાનને આચ્છાદન કરનાર ક્રમને કેવલ-
જ્ઞાનાવરણીય ક્રમ કહે છે. જ્ઞાનાવરણીયક્રમચક્રી એ
પાંચ જ્ઞાનનું આવરણ (આચ્છાદન) થાય છે. કેવલજ્ઞાન
સર્વે પ્રત્યક્ષ છે. મનઃપર્યવજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાન એ બે
દેશ પ્રત્યક્ષ છે. શ્રુતજ્ઞાન અને મતિજ્ઞાન પરોક્ષ છે.
અતિરમરણજ્ઞાન મતિજ્ઞાનના ઘટનું છે. તેના નિરેધ
જ્યે નથી. તત્ત્વકેવલિગમ્યં. પાંચ પ્રકારનું જ્ઞાના-
વીય ક્રમ સાચી બંધાય છે તે બતાવે છે. જ્ઞાન

બેઠાં નિદ્રા આવે તે પ્રયત્ના, ચાલતાં ચાલતાં આવે તે આઠમી પ્રવલાપ્રચલા, નિદ્રામાંથી ઉઠીને અનેક કામ કરે, તે નિદ્રામાં શરીરમાં બહુ બળ હોય તે નિદ્રાને વિષુદ્ધી નિદ્રા કહે છે. એ નવ પ્રકારે દર્શનાવરણીય કર્મ છે. ઉત્સૂન પ્રરૂપણા પ્રમુખ કરવાથી દર્શનાવરણીય કર્મ બંધાય છે.

૩. ચેદનીય કર્મ તેની બે પ્રકૃતિ છે. શાતાવેદનીય, ૨ અશાતાવેદનીય. શાતાવેદનીય થકી મુખ થાય છે અને અશાતાવેદનીય થકી દુઃખ થાય છે. શાતાવેદનીય કર્મ શાથી બંધાય છે તે કહે છે.

૧. માતા, પિતા અને ધર્મોચાર્યની ભક્તિ સેવા કરવાથી
૨. પોતાનું સામર્થ્ય છતાં બીજાએ કરેલો અપરાધ સહન કરવાથી.

૩. પર હુદોને દુઃખી દેખી તેમનું દુઃખ મટે તેવી ઈચ્છા રાખવાથી.

૪. પંચમહાવત અલુપ્ત દોષ રહિત પાળવાથી
શાતાવેદનીય કર્મ બંધાય છે.

દશવિધ ચક્રવાલ સમાચારી સંયમયોગ પાળવાથી.

નાચ કરે ઇત્યાદિયેકી જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બંધાય છે અને જ્ઞાનારાધન બહિષ્કેકી જ્ઞાનાવરણીય કર્મ ફર થાય છે.

૧૫ કર્મ—તેના નવ લેહ છે. ૧ ચ-
૧, ૨ અવશ્યુર્દર્શનાવરણ, ૩ અવધિદર્શના-

નાવર , ૫ નિદ્રા, ૬ નિદ્રાનિદ્રા,

, ૮ પ્રચલાપ્રચલા, ૯ સ્વ્યાનર્થિ ॥ નેત્રની શ-

વરણ કરે તે ચક્ષુર્દર્શનાવરણીય કર્મનો લેહ છે.

૧૧ ક્ષયોપશમનો વિચિત્રનાયી આંખવાળા લુગેની
ખદ્રાના વિચિત્ર પ્રકારની દષ્ટિ પ્રવર્તે છે એ ચક્ષુ-
ર્દર્શનાવરણીય કર્મનો ક્ષયોપશમહોવામાં વિચિત્ર પ્રકાર-
નાં નિમિત્ત છે. નેત્ર વળેને ચાર ઇન્દ્રિયોને અવશ્યુર્દર્શન
કહે છે. ચાર ઇન્દ્રિયોની શક્તિને આવરણ કરનાર ક-
ર્મને અવશ્યુર્દર્શનાવરણીય કર્મ કહે છે. તેનો ક્ષયોપશમ
થવામાં બાંહેડું અવધતરવિચિત્ર પ્રકારનાં નિમિત્ત છે.

અવધિદર્શનાવરણીય કર્મ અવધિદર્શનનું આરછા-
દન કરે છે. કેવલ દર્શનાવરણીય કર્મ છે તે કેવલ-
દર્શનને રોકે છે.

પાંચમો લેહ નિદ્રા. જેના ઉદયથી મુખે કરી જાગે
તે નિદ્રા, જે બહુ હંસાવાથી જાગે તે નિદ્રાનિદ્રા, બેઠાં

મેઠાં નિદ્રા આવે તે પ્રયત્ના, ચાલતાં ચાલતાં આવે તે આઠમી દશમાપચત્તારા, નિદ્રામાંથી ઊઠીને અનેક કામ કરે, તે નિદ્રામાં શરીરમાં બહુ બળ હોય તે નિદ્રાને વિષ્ણુ નિદ્રા કહે છે. એ નવ પ્રકારે દશનાવરણીય કર્મ છે. ઉત્સવ પ્રરૂપણ પ્રમુખ કરવાથી દશનાવરણીય કર્મ બંધાય છે.

૩ વેદનીય કર્મ તેની બે પ્રકૃતિ છે. શાતાવેદનીય, ૨ અશાતાવેદનીય. શાતાવેદનીય થકી મુખ ધાય છે અને અશાતાવેદનીય થકી દુઃખ થાય છે. શાતાવેદનીય કર્મ સાધી બંધાય છે તે કહે છે.

૧. માતા, પિતા અને ધર્માચાર્યની ભક્તિ સેવા કરવાથી
૨. પોતાનું સામર્થ્ય છતાં બીજાને કરેલો અપરાધ સંદેહ કરવાથી.

૩. પર જીવને દુઃખી રેખી તેમનું દુઃખ મટે તેની ઈચ્છા રાખવાથી.

૪. પંચમહાવ્રત અહુવ્રત દોષ રહિત પાળવાથી શાતાવેદનીય કર્મ બંધાય છે.

૫. દશવિધ ચક્રવાલ સમાચારી મુલ્યમયોગ

ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, હાસ્ય, રતિ, અરાંત, શોક, બય, બુગુપ્સાનો ઉદય આવ્યા છતાં નિ-
ષ્કળ કરવાથી.

સુપાત્રદાન; અભયદાન દેવાથી શાતાવેદનીય કર્મ
બંધાય છે.

બાળ, વૃદ્ધ, રોગીનું વૈયાવચ્ચ કરવાથી તથા ધ-
ર્મિને ધર્મ કરવામાં સહાયતા દેવાથી શાતાવેદ-
નીય કર્મ બંધાય છે. મુનિ મહારાજને અશન,
પાણી, ખાદીમ અને સ્વાદિમ એ ચાર પ્રકારના
આહાર વહોરાવવાયકી શાતાવેદનીય કર્મ બંધાય
છે. સાધર્મિવાત્સલ્ય કરવાયકી પણ શાતાવેદનીય
કર્મ બંધાય છે. છનપ્રતિમાની ભક્તિ પૂજા કરવા
યકી પણ શાતાવેદનીય કર્મ બંધાય છે, અકામનિ
જેરા અજ્ઞાન તપ કરવાથી પણ શાતાવેદનીય કર્મ
બંધાય છે. મુદ્ધ અંતકરણની વૃત્તિથી પણ શા-
તાવેદનીય કર્મ બંધાય છે. તે થકી વિપરીત કાર-
ણથી અશાતાવેદનીય કર્મ બંધાય છે.

ચોથું મોહનીય કર્મ તેના અઠાવીસમેક છે.

- ૪ અનંતાનુબંધી કોષ ૧ માન ૨ માયા ૩ લોભ ૪
 ૪ અપ્રત્યાખ્યાની કોષ ૧ માન ૨ માયા ૩ લોભ ૪
 ૪ પ્રત્યાખ્યાની કોષ ૧ માન ૨ માયા ૩ લોભ ૪
 ૪ સંલગ્નવતનો કોષ ૧ માન ૨ માયા ૩ લોભ ૪

આ ૧૬ સોળ કથાવતી રૂઢી રહેવાય છે.

હાસ્ય ૧૭, રિતિ ૧૮, વસ્ત્ર ૧૯, શોક ૨૦, ભય
 ૨૧, ભુગુપ્તિ ૨૨, ઈર્ષ્યા ૨૩, પુરુષવેદ ૨૪, નપું-
 સકવેદ ૨૫, સમ્યક્ત્વ મોહનીય ૨૬, મિત્ર મોહનીય
 ૨૭, મિત્રાત્વ મોહનીય ૨૮, એ ૨૮ લેઈ છે. હવે
 તેનું સ્વરૂપ કહે છે.

પ્રથમ અનંતાનુબંધી કોષ માન, માયા લોભ, ધા-
 વજ છવ સુધી રહે છે.

૧ અનંતાનુબંધી કોષ પાંચતરી ફાટ ચરખો છે
 અનંતાનુબંધી માન પાંચતરી ફાટ ચરખો છે, માયા
 કઠિન વાંસની જઠ સખા છે, લોભ કૃમિના રંજન
 માન છે. એ ચાર ને એમણે સુવમાં હોય તે
 નરકમાં જાય છે અને અનંતાનુબંધી કોષ

દેવ ગુરુ ધર્મની પ્રાપ્તિ કરી શકતો નથી અને તે કો-
વાદિકના ઉદયથી હવ ચાર ગતિમાં વારંવાર મટકે
છે અને મહારોગ દુઃખ પામે છે.

૨ અપ્રત્યાખ્યાની ક્રોધ,માન,માયાલોભની સ્થિતિ
એક વર્તની છે. ક્રોધ પૃથ્વીની રેખા સમાન છે, માન
હાડકાના સ્તંભ સમાન છે, માયા મેંદાના ચીંગડા
સમી છે, લોભ નગરના ખાળના કીચડ સમાન છે. એ
કપાયના ઉદયથી દેશવિસ્તિપણું પ્રકટે નહીં, અને તે
કપાયના ઉદયવાળો હવ મરંને તિયંચની ગતીમાં જાય.

૩ પ્રત્યાખ્યાનીય કપાયની સ્થિતિ ચાર માસની છે.
એ ક્રોધ રેતીની રેખા સમાન છે, માન ઠાણના સ્તંભ
સમાન છે, માયા ગોમૂત સરખી છે, લોભ ગાડીના ખં-
જન સમાન છે. એના ઉદયથી શુદ્ધ સાધુપણું હોતુ નથી.
એ કપાયવાળો મરીને મતૃખગતિમાં જાય છે.

૪ સંનવલનીય કપાયની સ્થિતિ એક પક્ષની છે.
ક્રોધ પાણીમાં કરેલી રેખા સમાન છે, માન નેત-
રની સોટી સમાન છે, માયા વાંસનો છાલ સમાન છે,
લોભ હળફરના રંજ સમાન છે. એના ઉદયથી વીત-

રાગ અવસ્થા પ્રાપ્ત થતી નથી. એ કષાયવાળો જીવ
મરીને દેવલોકમાં જાય છે. જેના ઉદયથી હાસ્ય આવે
તે દાસ્ય ૧૭, જેના ઉદયથી નિમિત્ત વા નિમિત્ત
વિના અંતરમાં ખુશી થાય તે રત્તિ ૧૮.

જેના ઉદયથી નિમિત્ત વા નિમિત્ત વિના કિલ-
ગીરી-ઉદાસી ઉત્પન્ન થાય તે મરતિ ૧૯

જેના ઉદયે ઇષ્ટ વિયોગ થયે છતે ચિત્તમાં ઉદ્વેગ
ઉત્પન્ન થાય તે શોક ૨૦

જેના ઉદયથી સાત પ્રકારનો ભય થાય તે ભય
મોહનોયપ્રકૃતિ. ૨૧

જેના ઉદયથી મહીન વસ્તુ રૂપી દુર્ગંધ થાય
તે જુગુપ્સામોહનોય ૨૨.

જેના ઉદયથી સ્ત્રીની સાથે વિષય સેવન કરવાની
ઇચ્છા થાય તે પુરુષવેદ ૨૩.

જેના ઉદયથી પુરુષની સાથે વિષય સેવવાની
ઇચ્છા થાય તે સ્ત્રીવેદ ૨૪.

જેના ઉદયથી પુરુષ સ્ત્રી બેની સાથે વિષય સેવ-
વાની ઇચ્છા થાય તે નપુસકવેદ. ૨૫.

જેના ઉદયથી શુદ્ધ દેવ શુરૂધર્મ તરવની શ્રદ્ધા ન થાય તે મિથ્યાત્વમોહનોય. ૨૬.

જેના ઉદયથી જૈનમત ઉપર રાગ પણ થાય નહીં અને દ્વેષ પણ થાય નહીં તે મિથ્યમોહનોય. ૨૭.

જેના ઉદયથી શુદ્ધ દેવશુરૂધર્મની શ્રદ્ધા તો થાય પણ સમ્યક્ત્વમાં અતિચાર લાગે તે મધ્યકૂલ્ય મોહનોય. ૨૮.

એ અઠાવીશમાંથી આદિની ૨૫ પચીસ પ્રકૃતિઓને ચારિત્ર મોહનીય કહે છે અને છેદત્તી ત્રણને દશોન મોહનીય કહે છે. હવે મોહનીયકર્મ બંધાવાનાં કારણ કહે છે.

કેવલ ક્રિયાયદ્ધી વા કેવલ જ્ઞાનયદ્ધી વા કેવળ વિનયયદ્ધી મોક્ષ એકાંતે પ્રરૂપવાથી મોહનીયકર્મ બંધાય છે.

જૈન ધર્મમાં પ્રવર્તતા પ્રાણીઓને કુહેતુકુયુક્તિથી સમજાવી બ્રહ્મ કરવાથી મોહનીયકર્મ બંધાય છે.

દેવદ્રવ્ય જ્ઞાનદ્રવ્યનું ભક્ષણ કરવાથી, કરાવવાથી, અને કરતાને આનુમોદનથી, મોહનીયકર્મ બંધાય છે.

તીર્થંકર કેવલીનાં અવહું વાહ બોલવાથી મોહનીયકર્મ

બંધાય છે. સાધુ સાધ્વીની નિંદા કરવાથી મોહનીય કર્મ બંધાય છે. શ્રુતજ્ઞાનનો અવનિય કરવાથી અને જ્ઞાનશાસનનો ઉઠ્ઠાહ કરવાથી મોહનીયકર્મ બંધાય છે. **इति दर्शनमोहनीयं हेतु.**

ચારિત્ર મોહનીય કર્મ બે પ્રકારનું છે ૧ કપાયચારિત્રમોહનીય, ૨ નોકપાયચારિત્રમોહનીય. ૧ કપાય ચારિત્રમોહનીયના સોળ ભેદ છે, તેના બંધ હેતુ લખીએ છીએ. અનંતાનુષ્ઠી ક્રોધ, માન, માયા, લોભમાં પ્રવર્તે તો સોળ પ્રકારનું કપાય મોહનીયકર્મ બાંધે. અપ્રત્યાખ્યાનીય કપાયમાં પ્રવર્તે તો બાર કપાય બાંધે. પ્રત્યાખ્યાનીય કપાયમાં પ્રવર્તે તો ઉપરના આઠ કપાય બાંધે. મંજવલનમાં પ્રવર્તે તો ચાર મંજવલનના કપાય બાંધે. બહુ ભોલે, બાંઠ કુચ્છેષ્ટા કરે તો હાસ્ય મોહનીય કર્મ બાંધે. નાના પ્રકારના દેશ દેખવાના રસથી, વિચિત્ર પ્રકારની કીડાના રસથી તથા-કુતૂહલ કરે તો રતિમોહનીયકર્મ બાંધે. રાષ્ટ્ર્યભેદ કરે, નવીન રાજ સ્થાપન કરે, પરસ્પર લઢાઈ કરાવે, બીજાઓને અરતિ ઉચ્ચાટ ઉત્પન્ન કરે, અશુભ કામ કરવામાં તથા કરાવવામાં ઉ-

તસાદ કરે અને શુભ ઠામના ઉત્સાહને બાંહે, કારણે
તથા કારણ વિના આત્મધ્યાન કરે તો અરતિમાં હનીયકર્મ
બાંધે. પરંતુ એને ત્રાસ કરે. જાય પમાડે-બીવરાવે તો
અયમોદનોયકર્મ બાંધે. ધર્મી સાધુજનોની નિંદા કરે.
સાધુનાં મહીનગાત્ર વચ્ચે દેખી નિંદા કરે તો જુગુપ્સા
મોહનીયકર્મ બાંધે. મનગમતા ચખ્છરૂપ રસ ગંધ સ્પ-
ર્શમાં અત્યંત આસક્ત રહે, બીબની અદેખાઈ કરે,
માયા મૃપા સેવે, કુટિલ પરિણામી હોય, જો સાથે
સોગ કરે તો તે જીવ જીવંદમોદનોયકર્મ બાંધે. સરલ
સ્વભાવી હોય, સ્વહારા સંતોષી હોય અને ઇર્ષા કેપદ
રહિત મંદ કથાયવાળો જીવ પુરુષવેદ બાંધે. અન્યક-
શનીઓના શીતનો બાંધ કરે, તીવ્ર કથાય કરે; તીવ્ર
વિષય સેવે, પશુઓનો ઘાત કરે, એવો મિથ્યાદષ્ટિ જીવ
નપુંસકવેદ બાંધે. સંયમીમાં હપણુ કાઢે, અસાધુના શુણ્ણ
બેઠે, કથાયની ઉદ્દીરણા કરતો છતો જીવ ચારિત્રમો-
હનીયકર્મ સમુચ્ચય બાંધે. જો મોહનીયકર્મ મહિરાના
નિશાની પેઠે પોતાને પોતાના સ્વરૂપથી જાણ કરે છે.
હતિસંહેપથી મોહનીયકર્મ કથનકર્તુઃ. પાંચમું આયુષ્ય-

કર્મ તેની ચાર પ્રકૃતિ છે. જેના ઉત્પત્તિ ભવ નરક, તિર્યંચ, મનુષ્ય, દેવ, એ ચાર ગતિમાં જાય છે તેને આયુષ્યકર્મ કહે છે ૧ નરકાયુ ૨ તિર્યંચાયુ ૩ મનુષ્યાયુ ૪ દેવાયુ.

નરકાયુષ્ય બાંધવાનાં કારણ. મહારાજ ચક્રવર્તિ પ્ર-
મુખની ઋધિ લોગવવામાં આસક્ત રહે, મત રહિત
અનંતાનું બંધી કષાયોદયવાનું ભવ, પંચેન્દ્રિય ભવની
હિંસા કરે, મદિરા પીએ, માંસ ખાય, ચોરી કરે, લુગાર
રમે, પરત્ની અને વેશ્યા ગમન કરે, શિકાર કરે. કુ-
લની ધાય, વિશ્વાસઘાતી, મિત્રદ્રોહી, ઉત્સૂત્રપ્રફે,
મિત્રાત્વધર્મનો મહિમા વધારે, કૃષ્ણ નીલ કાપોત લેશ્યા
વડે અશુભ પરિણામવાળો ભવ નરકાયુ બાંધે છે.

તિર્યંચનું આયુષ્ય બાંધવાના કારણ—

ગૂઢ હૃદયવાળો હોય, જેના કપટની બીજને મા-
લૂમ પડે નહીં, ધૂર્ત હોય, મુખયકી મીઠું બોલે,
હૃદયમાં કાતરણી રાખે, જૂઠાં દ્રવ્ય પ્રકાશે, આત્મધ્યાની
આલોકને અર્થે વપક્રિયા કરે, પોતાની પૂજા મહિમા
વધારવાને કુકર્મ કરે, ભુકું બોલે, કુમતિ આપે

લે અને યુષ્વન્તની અદેખાઈ કરે એવા આતંધ્યાની કૃષ્ણાદિ ત્રણ મધ્યમ લેસ્વવાળા હવે તિય"ય ગતિનું આયુષ્ય બાંધે છે.

મનુષ્યાયુ બાંધવાનાં કામલુ. ભદ્ર પ્રકૃતિવાળો હોય, સુપાત્ર વા કૃપાત્રની પરીક્ષા વિનાનો, કીર્તિની વાંછા સહિત દાન દેનાર હોય, સ્વભાવે દાન દેવાની વીત્ર રુચિ હોય, ક્ષમાદિ ગુણોએ યુક્ત હોય, દેવ ગુરુનો પૂજક હોય, શુભ લેશ્યાદિ પરિણામ યુક્ત તિય"ય વા મનુષ્ય મનુષ્યાયુ બાંધે.

અનિરતિ સમ્યક્દષ્ટિ મનુષ્ય અને તિય"ય દેવતાનું આયુષ્ય બાંધે છે.

સુમિત્રતા સંગથકો મર્મની રુચિવાળો, દેશવિરતિ, સરાગસંયમી દેવાયુષ્ય બાંધે. દુઃખગર્ભિત વા મોહ-ગર્ભિત વૈરાગ્યથકી, પંચાગ્નિ સાધન આદિ અજ્ઞાન કલક્રિયા કરવાથકી, દેવાયુષ્ય બંધાય છે. જળમાં દુઃખ-વાથી, અગ્નિમાં જળી મરવાથી, અંપાપાત મરણથી શુભ પરિણામ સહિત હવ, વ્યંતર દેવતાનું આયુષ્ય બાંધે છે. આચાર્યોદિકની અવજ્ઞા કરે તો તે હવ, કિલ્લિવધ દેવતાનું આયુષ્ય બાંધે છે.

મિથ્યાદષ્ટિના શુષ્કોની પ્રથંસા કરે. તેનો મહિમા
વધારે, અજ્ઞાન તપ કરે અને અત્યંત ક્રોધી હોય તે
શુભ પરમાર્થામિ દેવતાનું આયુષ્ય બાંધે છે. એ
આયુષ્ય ઠમ્ હેઠ સમાન છે.

છઠ્ઠ નામકર્મ.

નામકર્મના ભેદ નીચે મુજબ છે,

૧ નરકગતિનામકર્મ ૨ તિર્યંચગતિનામ ૩ મનુ-
ચ્ચગતિનામ, ૪ દેવગતિનામ. એકેન્દ્રિયતત્ત્વતિ ૧ દ્વીન્દ્રિ-
ય તત્ત્વતિ ૨ ત્રીન્દ્રિયતત્ત્વતિ ૩ ચતુરિન્દ્રિયતત્ત્વતિ ૪ પંચેન્દ્રિય
તત્ત્વતિ ૫, એવ ૬ તથા ઔદારિકશરીર ૧૦ વૈકિયશરીર
૧૧ આહારકશરીર ૧૨ તૈજસશરીર ૧૩ કાર્મણ્યશરીર ૧૪
ઔદારિક અંગોપાંગ ૧૫ વૈકિય અંગોપાંગ ૧૬ આહારક
અંગોપાંગ ૧૭ ઔદારિકબંધન ૧૮ વૈકિયબંધન ૧૯
આહારકબંધન ૨૦ તૈજસબંધન ૨૧ કાર્મણ્યબંધન ૨૨
ઔદારિક સંઘાતન ૨૩ વૈકિયસંઘાતન ૨૪ આહારકસં-
ઘાતન ૨૫ તૈજસસંઘાતન ૨૬ કાર્મણ્યસંઘાતન ૨૭
વજ્રરૂપભનારાયસંહનન ૨૮ રૂપભનારાયસંહનન ૨૯
નારાયસંહનન ૩૦ અર્ધનારાયસંહનન ૩૧ કીલિકાસુ

હનન ૩૨ સેવાર્તસંહનન ૩૩ સમચતુરશ્વસંધાન ૩૪
 ન્યગ્રોધપરિમંડલ સંધાન ૩૫ સાદિ સંધાન ૩૬
 કુળસંધાન ૩૭ વામનસંધાન ૩૮ હુંડકસંધાન ૩૯
 કૃષ્ણવર્ણ ૪૦ નીલવર્ણ ૪૧ રક્તવર્ણ ૪૨ પીતલવર્ણ ૪૩
 શુકલવર્ણ ૪૪ સુગંધ ૪૫ દુર્ગંધ ૪૬ તિક્તરસ ૪૭
 કટુકરસ ૪૮ કપાવરસ ૪૯ આઘ્રેશ્વરલ ૫૦ મધુરરસ
 ૫૧ ઠંડીરપશ ૫૨ મૃદુરપશ, ૫૩ હલકે ૫૪ ભારી
 ૫૫ શીતરપશ ૫૬ ઉષ્ણરપશ ૫૭ સ્નિગ્ધરપશ ૫૮
 રૂક્ષરપશ ૫૯ નરકાનુપૂર્વી ૬૦ તિર્થાનુપૂર્વી ૬૧ મ-
 નુષ્ઠાનુપૂર્વી ૬૨ દેવાનુપૂર્વી ૬૩ શુભવિહાર્યોગતિ ૬૪
 અશુભ વિહાર્યોગતિ ૬૫ પરાધાત ૬૬ મ્વાસો મ્ધ્વાસ ૬૭
 આતપ, ૬૮ ઉદ્યોતનામકર્મ ૬૯ અશુદ્ધલુ ૭૦ તીર્થ-
 રનામ ૭૧ નિમોષ ૭૨ ઉપધાતનામ ૭૩ ત્રસનામ
 ૭૪ બાહરનામ ૭૫ પયોમનામ ૭૬ પ્રત્યેકનામ ૭૭
 સ્થિરનામ ૭૮ શુભનામકર્મ ૭૯ મુજનનામકર્મ ૮૦
 સુરવરનામકર્મ ૮૧ આદેયનામ ૮૨ ચચકીર્તિનામ
 ૮૩ રમાવરનામ ૮૪ સુદ્ધમનામ ૮૫ અપર્યાપ્તનામ ૮૬
 સાધારણનામ ૮૭ અસ્થિરનામકર્મ ૮૮ અશુભનામકર્મ

દુર્લભનામ ૪૦ દુસ્તારનામ ૬૧ અનાદેયનામ ૬૨
અયશનામ ૬૩ એ ત્રણુ લેઈ નામકર્મના છે. નામક-
ર્મના એકસો ત્રણ લેઈ પણ ધાય છે. વિશેષ રવરૂપ
કર્મશ્રય વિગેરેથી જાણી લેવું.

૭. મોષકર્મ તેના બે લેઈ છે.

૧. ઉંચ ગોત્ર. ૨ નીચ ગોત્ર.

જાતિમદ ૧ કુલમદ ૨ બળમદ ૩ રૂપમદ ૪ વિ-
દ્યામદ ૫ ઔશ્વર્યમદ ૬ લાભમદ ૭ તપમદ ૮ એ
આઠની સંપદા ધાય તો પણ જે મનુષ્ય અહંકાર કરે
નહીં, સૂત્ર સિદ્ધાંત લાણવું અને લાણાવણું તેની રૂચિ
કરે, [નરહંકાર બુદ્ધિથી બુદ્ધિમંત્રોને જે મહાભાગ્ય-
શાળી શાસ્ત્ર લાણાવે ઇત્યાદિ પરહિત કરવાવાળો જીવ
ઉંચ ગોત્ર બાંધે છે. એ પૂવોક્ત શુદ્ધોચક્રી વિપરીત
વર્તનવાળો જાતિનો મદ કરનાર જીભને નીચ જાતિ
કહીને નિંદા કરનાર માણસ નીચગોત્ર કર્મ બાંધે છે.

અંતરાયકર્મેસ્વરૂપ-આઠમું અંતરાયકર્મ.

૧. તેના પાંચ લેઈ છે, જે કર્મના ઉદયથી જીવ
શુદ્ધ વસ્તુ આહારાદિક છતે પણ દેઈ શકે નહીં તે
દાનાંતરાયકર્મ ૧.

૨. જે કર્મના ઉદયથી દેવાવાળો હોય તો પણ ઇન્દ્ર વસ્તુ યાચના કરવાથી પામી શકે નહિ, વ્યાપારમાં ચતુર હોય પણ નફો મળે નહિ તે દાસાંતરાયકર્મ.

૩. જે કર્મના ઉદયથી ભોગ્ય વસ્તુ છે તે પણ ભોગ કરી શકે નહિ તે ભોગાંતરાયકર્મ.

૪. જે કર્મના ઉદયથી બહુ વાર ભોગવવામાં આવે એવી સ્ત્રી આબરણ વસ્ત્રાદિ છે તે પણ વારંવાર ભોગ કરી શકે નહિ તે ઉપભોગાંતરાયકર્મ.

૫. જે કર્મના ઉદયથી મિત્ર્યામતની ક્રિયા કરી શકે નહિ, તે બાલવીર્યાંતરાયકર્મ. જેના ઉદયથી સમ્યગ્દષ્ટિ દેશવિરતિ ધર્મોદિ ક્રિયા કરી શકે નહિ તે બાલપંડિત વીર્યાંતરાયકર્મ. જેના ઉદયથી સમ્યગ્દષ્ટિ સાધુ મોક્ષમાર્ગની સંપૂર્ણ ક્રિયા કરી શકે નહિ તે પંડિતવિર્યાંતરાયકર્મ.

અંતરાયકર્મ જાંઘવાદું કાશજી-જિનપ્રતિમાની પૂજાને નિષેધ કરે, ઉત્સુકની પ્રફુલ્લા કરે, અન્ય જીવોને કુમાર્ગમાં પ્રવર્તોવે, પ્રાણાતિષ્ઠાતાદિક અષ્ટાદશ પાપસ્થાનક સેવવામાં તત્પર હોય, અન્ય જીવોને દાન

સાભાદિકનો અંતરાય છે, જોઈશો મંદરાય કર્મ જા-
 ધાય છે. એ આઠ કર્મની વચ્ચે એ એક નવું પ્રકૃતિના
 ઉદયથી ભવોની શરીરમાં નિર્મિત થતો જાય છે. એ
 કર્મના લેહ વીતરાય જરૂર થાય છે. માટે તે
 શ્રદ્ધા કરવા ચોખ્ખું છે કેટલાક કર્મ હાથે સોજવાય છે.
 કેટલાક નવા જ ધાવા જાય છે અને એમણે ભવ સાત
 આઠ કર્મ બાધે છે વિદ્યા, સ્વિનિ, કષાય અને
 ચોગ એ ચક્રી કર્મ બધે જાય છે. કનાદિકાદ્યો આ
 પડ્યો આ સંસારમાં નિર્મિત થાય છે અને કર્મના વચ્ચે
 પરવસ્તુને પોતાની કીડો છે, એક જાણે છે અને
 ઉપદેશથી ભવ બધે જાય છે, એક જાણે છે અને
 આવવાની નથી અને એક જાણે છે અને એક જાણે છે
 સમજે છે છતાં પણ એક જાણે છે અને એક જાણે છે
 જાણ્યા જેવું થઈ જાય છે એક જાણે છે અને એક જાણે છે
 કે પુત્ર, સ્ત્રી, ધન, એક જાણે છે અને એક જાણે છે
 મત્વ મૂકાતું નથી એક જાણે છે છતાં પણ એક જાણે છે
 સુખી હોય છે, એક જાણે છે અને એક જાણે છે

થાય છે. કોઈ કોઈતું છે નહિ, એમ જો દૃઢ નિશ્ચયપૂર્વક સમજીએ તો પશ્ચાત્ સગદેષની મંદતા થશે અને જ્યારે સંસારમાંથી સગ ઉઠશે ત્યારે મનમાં ઉદાસી-નતા પ્રાપ્ત થશે.

હે આત્મન્ ! જો જો પદાર્થ દેખાય છે તે સર્વ હાસ્યિક છે, અમુલ્ય છે, તું કંઈ વસ્તુને સારી ગણે છે અને કોના સારૂં પાપ કર્મ કરે છે ? તે વિચાર કરણુ કે જો કુટુંબ સ્ત્રી પુત્ર વા શરીરનું પોષણ કરવાનો પ્રયત્ન કરે ॥ તે શરીર વા કુટુંબ મેરતી વખત તારી સાથે આવશે નહિ અને પાપકર્મથી લેપાયેલો તું દુર્ગતિમાં જઈશ ત્યાં કોઈ તારૂં દુઃખ લેવા આવશે નહિ અને અનંતવર ભવબ્રમણ કરવું પડશે.

પ્રશ્ન—જ્યારે સંસારમાં કોઈ કોઈતું નથી ત્યારે સર્વ મનુષ્યો સંસારનો કેમ ત્યાગ કરતા નથી અને કેમ સંસારમાં રહ્યા છે ?

ઉત્તર—હે મિત્ર ! સંસારમાં સર્વે માણસો મોહ મદિરાના આધીન થયા છતાં હુંકોણ છું, ક્યાંથી આવ્યો અને ક્યાં જઈશ, તત્ત્વ શું છે, એવું નાણી

શકતા નથી તેથી તે અસ્થિર ધન, ઘર, કુટુંબ, પુત્ર ઉપર મોહ કરે છે, અને જે જીવોને પુણ્યયોગે સદ્ગુરુ સમાગમ થાય છે તે સંસારનું સ્વરૂપ સમજે છે અને આત્માના ગુણ પ્રકટ કરવા પ્રયત્ન કરે છે અને પાપરચનાકનો ત્યાગ કરે છે, માટે સર્વ જીવોને સદ્ગુરુ સમાગમ થવો ફલંજ છે કારણકે પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય હોય છે તો સદ્ગુરુ સમાગમ પૂર્વક સ્વાદ્વાદ ધર્મની પ્રાપ્તિ થાય છે. સર્વ જીવને એક સરખાં કર્મ નથી તેથી એક સરખી ભુદ્ધિ ઉત્પન્ન થતી નથી અને જ્યારે એક સરખું કર્મ નહિ ત્યારે એક સરખો વીચાર પણ થાય નહિ તો પશ્ચાત્ત સર્વ જીવ સંસારનો ત્યાગ કરી શકે નહિ તે વાત સિદ્ધ થાય છે. દુઃખકારક કર્મોપાધી છે, તેનો ત્યાગ કરવાથી અધ્યાત્મશાંતી થાય છે. આત્માનું સત્ય સ્વરૂપ સમજાવનાર વીતરાગ દેવ છે. તેમના વચન અનુસારે ગુરુએ સમજાવણું આત્મસ્વરૂપ સત્ય છે.

આ સંસારમાં મનુષ્યાવતાર પામી આવું
હરહુઃ ૩ ગોળ મારવી હર્યાદિકમાં જે

જન્મ ગુમાવે છે તે બિચારા અજ્ઞાનો હવની શી ગતિ
યથે તે કહી ચકાવું નથી.

જે પોતાને પેશાથી મોટો માને છે, જે પોતાને
હોદ્દાથી મોટો માને છે તે અભિભૂત અને આજ્ઞાની ભણવો.
જ્યાં સુધી આત્મસ્વરૂપ ભણ્યું નથી ત્યાં સુધી કહે
ને મોટા કહેવાઓ પણ જ્ઞાનીએ તો તેમને અજ્ઞાની
ગણ્યા છે. જ્ઞાનીજ તાત્ત્વિક રીતે જોતાં સુખી છે. જે
હવે એમ કહે છે, કે સારું સારું ખાવું પીવું તે-
માંજ સુખ છે, એ પણ ભ્રમ છે. જે વસ્તુ આપણે
ખાઈએ છીએ તે વસ્તુની વિદ્યા થઈ જાય છે અને
સારાં સારાં લોજન પણ મરતી વખતે સાથે આવતાં
નથી. લોજન એ પુદ્ગલ વસ્તુ છે અને પુદ્ગલ વસ્તુ
આત્માયથી ભિન્ન છે, તે આત્મની નથી પણ જડ છે.
પુદ્ગલ પુદ્ગલનું બંધણુ કરે છે. જો નિશ્ચયનયથી આ-
ત્મા પુદ્ગલરૂપ લોજનનું શ્રદ્ધા કરતો હોત તો કદાપિ
ઠાણે તે થકી દૂર થાત નહીં, પણ સિદ્ધના હવ, લોજ-
નરૂપ પુદ્ગલ વસ્તુથી વિરામ પામ્યા છે માટે અંતે
લોજન વસ્તુનો ત્યાગ કરવો પડે છે. લોજન તે પર-

વસ્તુ છે જોમ સમજવું. જ્યાં સુધી જીવશરીર સહિત છે ત્યાં સુધી તે શરીરધારી આત્મા ક્ષુધા વેદનીયતા ઉદયથી લોજનની વાંછા કરે છે, તે વાંછા ક્ષુધા વેદનીયતા ઉદયથી પૂરી કરવી પડે છે, તો તે કોઈ પણ વસ્તુ પેટરૂપી ખાદ્યમાં નાંખી શરીરરૂપ યંત્રનું ધર્મના નિમિત્તપણાથી રક્ષણ કરવું, પણ તે લોજન રાચી માચી ને ખાણું નહીં. અનાદિકાળથી જીવ લોજન કયાં કરે છે અને મેરૂ પર્વત જેટલા ખાઈ ખાઈને ઢગલા કયાં, પણ હજી વિરામ પામ્યો નથી. અને હજી કેટલા બવ સુધી લોજન કયાં કરશે ? આત્મજ્ઞાનીઓ ખરું સુખ આત્માથી માને છે. હવે આપણે ધારો કે સંસારમાં પોતાનું શું છે ? ઉત્તરમાં કહેવું પડશે કે કોઈ પણ વસ્તુ મારી નથી અને જ્યાં સુધી મારું મનવામાં આવે છે ત્યાં સુધી તે વસ્તુથી સુખ દુઃખ માનવામાં આવે છે, પણ જ્યારે સંસારમાંથી કોઈ મારું નથી જોમ જણાય છે, ત્યારે આત્માને ચોઠ, ચિંતા, ચિંકવ સંકલ્પ ચલાવું કારણ રહેતું નથી.

આ ચેતન સંસારમાં સ્વાર્થબુધ્ધિથી પ્રવૃત્તિ કરે છે પણ જ્યારે સંસારનું ખડું સ્વરૂપ જાણે છે ત્યારે મનમાં એમ જાણે છે કે હું જે કારણથી સંસારમાં પ્રવૃત્તિ કરું છું તે માફ નથી અને હું તેનો નથી, તો શા કારણથી પાપરાયિથી આત્મનું અહિત કરું? એમ વિચર થતાંવાર આત્મા તે થકી નિવૃત્ત થઈ બીજી તરફ પ્રવૃત્તિ કરે છે હવે તે બીજી કઈ જાણુ તે કહે છે, તે મોક્ષ સુખ અભિલાષા તરફ પ્રવૃત્તિ કરે છે. મોક્ષ સુખ પામ્યા બાદ તે સુખનો નાશ થતો નથી અને દુઃખનો નાશ થાય તે માટે મોક્ષાભિલાષા કરે છે, મોક્ષાભિલાષા થયા બાદ જેથી કર્મનાશ થાય તેવા સંયોગો વા કારણો મેળવવા પ્રયત્ન કરે છે. તેમ કરતાં પુણ્યયોગે શુદ્ધિશુદ્ધ સંયોગ પામી આત્મસ્વરૂપ જાણીને આગ્રવનો ત્યાગ કરે છે અને સંવરનો સ્વીકાર કરે છે; અને ધર્મધ્યાન મ્હાતાં શુદ્ધધ્યાન પામી શિવસુખ પામે છે.

સહજ આત્મસુખ મેળવવા પ્રયત્ન કરવો તેજ સાર છે. ઠાંઈ જીવો રાજાને મોટો માને છે, ઠાંઈ પ્રધાનને,

કોઈ બારીસ્ટરને, તો કોઈ નગરશેઠને મોટો માને છે અને તેમની સેવા કરે છે અને પૈસા કે હોદ્દો મેળવવા સર્વ આયુષ્ય શુભાવે છે. તે જીવે પણ મૂખ શિરોમણિ જાણવા કારણ કે તે જીવેલો રાજા ના પ્રધાનપદ્ધાને મોટું જાણ્યું તેજ અજ્ઞાન છે. જે હાલ રાજા છે તેનામાં અને આપણામાં શો ફેર છે તે વિચારીએ. તે રાજાને પણ શરીર છે તેવું આપણને પણ શરીર છે, તે રાજાનું જેમ મૃત્યુ થવાનું છે તેમ આપણું પણ મૃત્યુ થવાનું છે. તે રાજા જેમ ખાય છે તેમ આપણે પણ ખાઈએ છીએ. ફક્ત મોટો તો એજ કે જે સંસારને અસાર જાણે છે અને આત્માના શુદ્ધી પ્રકટ કરવા ઉદ્ધમ કરે છે. રાજા હોય પણ ચિંતાનો તો પાર નહિ, માથે શત્રુનો ભય, રાણીઓનો ભય, અને પુત્રોનો ભય, વગેરે અનેક ભય તેને હોય છે. તેમજ તેને જરા પણ નિરાંત નહિ, મુખે ઉદ્ધ આવે નહીં, ત્યારે તે રાજાપદ્ધામાં શું સુખ સમજવું? અરૂં મુખ તો તેને છે કે જે આત્મસ્વરૂપમાં રહે છે, કોઈ પણ જાતની અલિલાયા નથી અને જ્ઞાનદ્રષ્ટિથી આત્મસ્વરૂપને નહાળે.

છે તેજ ખર. કુખી જાણવા અને મોટા પણ તેજ છે. કારણ કે તે મોક્ષ સુખ પામશે પણ રાજા, પ્રધાન, ચેક ઇત્યાદિ જે જગતમાં મોટા ઠહેવાય છે તે અનેક પ્રકારનાં પાપ કરી પરભવમાં કાયંતર દુઃખ પામશે, અહીંથી મરણ પ.મ્યા બાદ રાજાપણું, ચેકપણું, વાં પ્રધાનપણું રહેવાનું નથી અને હલકી પાયરી ઉપર પરદેશમાં ગમન કરવું પડશે. ખ.નાં કુખી તો તેજ છે કે જેને રાજ દેવ નથી, સર્વ પ્રાણી ઉપર સમભાવ છે, યતુભિવ ઉપર સમદષ્ટિ છે, પાપાણુ અને સોનાનાં ઉપર એક સરખો ભાવ છે, અને આત્મભાવે રમે છે તેજ કુખી જાણવા.

સંસારમાં રહીને કર્મનું ફરીકરણ થતું નથી માટે તીર્થંકર ભગવાને યતિધર્મ પ્રદર્શ્યો છે.

યતિધર્મને અંગીકાર કરી ઘણા કષ્ટ હવે મોક્ષ સુખ પામ્યા છે, પામે છે અને પામશે.

શ્રી તીર્થંકર ભગવાન જાણે છે કે-હું કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીશ; અને આ ભવેજ માફ નિવોણુ છે, તો પણ ઉત્તમ મુનિભાગને અહણુ કરે છે. જે હવે

યતિધર્મ' શરૂ કરવા સમર્થ નથી તેમને સારૂ શ્રદ્ધ-
ધર્મ પ્રશ્ન્યો છે.

પ્રશ્ન—ગૃહસ્થાવાસમાં રહીને યતિધર્મ' શું સાધી
શકાતો નથી ?

ઉત્તર—ગૃહસ્થાવામાં રહીને જો યતિધર્મ' સાધી
શકાતો હોતતો કેાઇપણ ગૃહસ્થાવાસનો ત્યાગ કરત
નહિ. જુઓ કે જ્યાંમુધી ઘરમાં રહે ત્યાંમુધી સંસા-
રનાં કૃત્ય કરવાં પડે અને સંસારનાં કૃત્ય કરવાં પડે
તેમાં તો પાપ થયા વિના રહે નહિ અને આશ્રવની-
કરણી પ્રાપ્ત થાય અને મન સમાધિમાં રહી શકે નહીં.
માટેજ વિકલ્પ સંકલ્પોદભવ આશ્રવકારણીભૂત
સંસારનો ત્યાગ કરવા પૂર્વક મુનિમાર્ગ, (યતિધર્મ') છોડે
શ્વે કથન કયોછે તેજ ઉત્તમ છે અને તે પાળે છે
તેજ ઉત્તમ મહાપૂજ્ય, કૃત કૃત્ય જાણવા માસાહસ
પક્ષીની પેઠે સંસારને જોડો જાણ્યા છતાં રાચી માચી
ગૃહસ્થાગસ જોગવવ થી કર્મનો નાશ જટ થતો નથી.
મુનિપણાને પામેલા મનુષ્યો ઉત્તમ છે. તે સિંહ
સમાન છે, કલ્પવૃક્ષ સમાનછે, તેમને ધન્ય છે કે

જેમણે અસાર સંસારનો ત્યાગ કર્યો, હજી આપણે તેમનું અનુકરણ કરતા નથી તે કેટલું બધું અજ્ઞાન છે? સંસાર ઉપાધિથી ભરપૂર છે, આ સંસારમાં સુખની આશા જાંતિ માત્ર છે. અનાદિકાળથી હવે સંસાર-સાગરમાં રહેલપણ છે. આ ચાર અતિરૂપ સંસાર સાગરને તરી મોક્ષ ગતિ પામ્યા તેજ હવે કૃતકૃત્ય છે, તેમ તેજ નિરૂપાધિત છે બાકી સંસારમાં જે સુખી કહેવાય છે તે કંઈ સુખી ગણાયજ નહિ.

જેમ બાલગર વિવિધ પ્રકારની ઇંદ્રજાળ કેખાડે છે તેમ સંસારમાં કરેક વસ્તુ બાલગરની બાલ જેવી છે, અર્થાત્ સૃષ્ટિક છે. એવી સૃષ્ટિક વસ્તુને પોતાની તેમાં મમતા ધારણ કરવી તે અજ્ઞાન છે. મમતાના જોરે મિથ્યા જ નિથી આત્મા પોતાનું અર્જવરૂપ બૂલી જઈ આવળે માર્ગે ચડે છે, પણ સદગુરુ સમાગમથી શુદ્ધ સ્વાદાક રીતે આત્મતત્ત્વ બાણી તેનો ખપ કરવા ધારે તો સંસારમાંથી તરી ચકે છે. જ્યાં સુધી મમતા, મોહ, મત્સર, મદ, માયા, અને માન છે ત્યાં સુધી સંસાર છે; અને જ્યારે તેનો ત્યાગ કરવા આત્મા ધારશે ત્યારે

ભવપાર છે. ચાહ રાખવું કે અહં અને મમ આ પ્રત્યય,
 બહિર્આત્મપણું છે ત્યાંમુધી ઉઠે છે અને ત્યારે આ-
 ત્મા આત્માના સ્વરૂપનો દૃઢ અભ્યાસ ઉપયોગદારક કરે
 છે ત્યારે અહં અને મમ એ બે પ્રત્યય પુદ્ગલ સંગ્રહી
 થતા હતા તે ઉઠતા નથી અને આત્મા પરમ ત્મા થાય
 છે. તે ઢેલી રીતે બતાવે તે છે. અહં-હું એટલે કોણ ?
 જ્ઞાનદર્શન ચારિત્રગુણ વિશિષ્ટ આત્મા હું એ શબ્દથી
 આત્મા હું એકછું એમ સૂચવન થાય છે. આત્માના
 અસંખ્યાત પ્રદેશવાન હું સ્ફટિકની પેઠે નિર્મળ શુદ્ધ
 અવિનાશી અહં-હું એક આત્મા એજ અવિનાશી છું.
 ત્યારે વિચાર થાય કે હું એક છું ત્યારે આ શરીર
 કેખાય છે તે કોણ છે ? એમ પ્રશ્ન ઉઠતાં નિરધારે કે-
 શરીર એ તો પુદ્ગલ દ્રવ્ય છે. મનુષ્યાકાર એ પુદ્ગલ
 દ્રવ્યનું પરિણમન થયું છે. ત્યારે વળી વિચારે કે મ-
 નુષ્યાકાર પુદ્ગલોમાં આત્મા શા કારણથી રહ્યો છે ?
 ત્યારે ઉત્તરમાં સમાધાન થાય કે આત્મા એ પૂર્વજ
 વમાં કોઈ શરીર ધારણ કરી કર્મ ઉપાજન કર્યું છે તે
 કર્મના ચોગે મનુષ્યાકાર પુદ્ગલસ્કંધમાં તેની સ્થિતિ

થઈ છે, ત્યારે વળી વિચારે કે એ મનુષ્યશરીરમાં આત્મા કયાં સુધી રહેશે ? સમાધાનમાં કહેવાનું કે કર્મના આઠ ભેદ છે, તેમાંથી પાંચમું આયુષ્યકર્મ છે, તેમાં જેટલા વર્ષના આયુષ્યનો જ ખે કયો હશે તે-ટલો કાળ આ મનુષ્યશરીરમાં રહેવું પડશે. ત્યારે વળી વિચાર થશે કે વળી અહીંથી મનુષ્યશરીરનો ત્યાજ કરી આત્મા કયાં જશે ? ત્યારે કહેવાશે કે અહીં જેવો કર્મ વેપાર કયો હશે તેવી જાતિમાં જવું પડશે. વળી મનમાં પ્રશ્ન ઉઠશે કે ત્યારે હું હાલ ચો વેપાર કઈ કે જેથી સાફ રચન પ્રાપ્ત કરું ? એ પ્રશ્ન ઉઠતાં સફ-શુદ્ધને પ્રશ્ન કરશે તે પ્રશ્ન નીચે મુજબ.

પ્રશ્ન—શુદ્ધ મહારાજ સાહેબ ! સુખ સાચી મ-જી શકે ?

ઉત્તર—હો જાણી જન્મ જન્મ સરસુનો નાચ વાવ અને જન્મ જન્મ મરણનાં જે કારણરૂપ એવાં કર્મનો નાચ વાવ, ત્યારે આત્મા સત્ય સાચત સુખ પામી શકે. તે સુખ મળવાનું આસપ્ત કારણ જ્ઞાન, વેરાગ્ય સંવરકરણી ધર્મ ધ્યાન ઇત્યાદિ છે.

પ્રશ્ન—શું મનુષ્યજન્મમાં સુખ નથી ?

ઉત્તર—હે ભગ્ય ! તારિવક સુખ મનુષ્ય જન્મ પામવાથી પ્રાપ્ત થાય છે પણ મનુષ્ય જન્મમાં ખરું સુખ સમાયું નથી, તેનું કારણ અંભણ. પહેલું તો માતાની કૃપામાં નવ મહીના સુધી રહેવું પડે છે તેમાં પણ ઉ ઘે મસ્તકે રહેવું પડે છે. મળ મૂત્રમાં લપટાવું, બાલવાનું નહિ, કેળવાવું નહિ, જાણે સાક્ષાત્ ગરંઠજ હોય નહીં એવું ગર્ભાવાસનું દુઃખ છે. ત્યાં કંઈ સુખ નથી. વળી ત્યાંથી માતાની યોનિદ્વારા નીકળતાં ઘણી વેદના લોગ-વવી પડે છે. બહાર આવીને પણ અજ્ઞાનદશામાં બાળક અવરથા ગાળવી. બાળકઅવસ્થામાં આત્મા અગર પર-માત્માનું પણ જોળખાણ થઈ શકે નહીં. આ વાત સામાન્યપણે લખી છે, કારણ કે નહીં તો જે તીર્થંકર મહારાજ માતાં કૃપામાં વ્રજુ જ્ઞાને કરી સહિત છે તે સંસારનું સ્વરૂપ જાણે છે, તેથી તે તો વયે બાળક જાણવા પણ જ્ઞાનવડે તો વૃદ્ધ જાણવા તથા વજ્જસ્વામી પણ વયે બાળક જાણવાં, પણ જ્ઞાને તો તત્ત્વવેત્તા કહી શકાય. તેમના જેવી હરેકની બ દયાવરણ હોતી

નથી તો પણ યાદ રાખવું કે જ્યાં સુધી આ શરીર છે, ત્યાં સુધી સંપૂર્ણ સુખ આત્માનું મળી શકતું નથી કારણકે દેવતરાન ઉત્પન્ન થયે ચાર ઘનઘાતી કર્મ નાશ પામ્યા બાદ પણ તેરમા ગુણઠાણાવર્તી તીથાંદર મહારાજને શાતા અગર અશાતા વેદનીય લોગવધી પડે છે, કારણ કે અઘાતીયાં કર્મમાં વેદનીય કર્મ રહ્યું છે, અને તેરમા ગુણઠાણાની સ્થિતિ જોકે દેશ કહી પૂર્વ દેશી વધેની છે. ઇત્યાદિ. વળી હવે આપણા મૂળ ઉદ્દેશ ઉપર જઈ વિચારીએ કે મૌવનવયમાં પણ જીવાનીના મહત્ત્વા મોહ રાજના આધીનપણાથી ઓસંગ, વેપાર, દેશાટન, રોગ, શોક, વ્યાધિથી ખરું સુખ પ્રાપ્ત થતું નથી. ઘડપણની અવસ્થા આવે ઉત્પન્ન શરીર નિર્બળ થઈ જાય છે. જેમ પાકેલું ચીમડું જેવા પ્રકારનું નરમ થાય છે, તેમ શરીરની વ્યવસ્થા ઘઈ જાય છે, બુદ્ધિ પણ લીધે રહેતી નથી, ચાકકારતી ઘટે છે તોપણ આશા પિ-શાચિકા તો ધરડાના શરીરમાં જીવાનજ રહે છે. રોગની કૃત્પત્તિ ઘડપણમાં વધે છે, ચિંતા અને મમતા રાક્ષસી મનમાં વધારે છે, સુખે ઉંઘ પણ આવતી

નથી, એવી ઘટપણની અવસ્થામાં પણ સુખ નથી. તેમ ચાર ગતિમાં કે.છપણ અવતારમાં ખડુંસુખ મળતું નથી. આપણે બાગ જગીયામાં રમતા માણસોને દેખી જાણીએ છીએ કે જહો ! આ કેવા સુખી છે. પણ તે પણ એક પુરુષની પ્રકૃતિ લોગવે છે, તેમાં સુખનો આભાસ માલમ પડે છે પણ તેથી તે લોકો નવાં કર્મ ઉપ જન કરે છે, પુરાતન લોગવે છે અને નવાં બાંધે છે પણ કર્મ ચક્રી જપારે નહિત ચવાય છે ત્યારે ખડું સુખ મળે છે. કોઈ પણ સંસારમાં એવો નથી કે જેને કર્મ લાગ્યાં ન હોય, અલગત સર્વ સંસારીજીવ કર્મો વધી યુક્ત છે. તેનો નાશ કરવા તીર્થ કર મહાવાળાએ શ્રાવક અને સાધુ માર્ગનું આચરણ બતાવ્યું છે, તે માર્ગનું આચરણ કરી ઘણા જગ્ય જીવે શાશ્વત મોક્ષસુખ પામ્યા અને પામશે મટે હે જગ્ય ! ખડુંસુખ પાંચમી ગતિમાં છે અને તે પામવાનું સુખ કારણ યતિધર્મ છે.

પ્રશ્ન—આ પંચમકાળમાં યતિધર્મ શી રીતે પળી શકે; કારણ કે યતિધર્મ પાળવો એ કઠિન વાત છે માટે યતિધર્મ હશે કે કેમ ?

ઉત્તર — હે ભગ્ય ! યતિધર્મ' છેલ્લા દુષ્પ્રસહસૂરિ
 મુખી વિધમાન છે એમ મહાવીર સ્વામીએ પ્રતિપાદન
 કર્યું છે. કોઈ એમ કહે કે હાલ સંઘ નથી, યતિધર્મ' નથી
 તેને ઉત્સૂત્ર બાપી બાણી સંઘ બહાર કાઢવો. યતિધર્મ'
 હાલ દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાલાનુભાવે વિધમાન ॥ એમ સફલિત
 તે સમક્ષિતિનું લક્ષણ છે. છકાયના રક્ષક મુનિરાજ, હાલ
 વિધમાન છે અને શ્રી વીતરાગ પ્રરૂપિત ધર્મોપદેશ
 આપે છે તેમનું બહુમાન કરવું તેજ સાર છે.

ભગવતીસૂત્રના પચીસમાં શતકમાં સાધુ સંબંધી
 અર્થો છે, તે ધારવી અને સદ્ગુણ સંયોગે આત્મસ્વ-
 રૂપમાં રમણતા કરવી. બાકી પરભાવમાં નિંદા કરી
 રમવું તે બહિરાત્મીયોનું કામ છે અને બહિરાત્મભાવે
 ચેતને અનંતકાળ કાઢયો, પણ હજી સંસારબ્રમણને
 ત્યાગ આપ્યો નહીં અને હજી કેટલાક સર્વ મુખી બહિ-
 રાત્મ ભાવે ચેતન બટકયો તે જાની બાણે. સર્વ જીવ
 સુખની પ્રવૃત્તિઓ ઉદ્ભવ કરે છે પણ ખરું સુખ આ-
 ત્મામાં રહેલું છે એમ વિરહા બાણે છે, ત્યાં મુખી
 વીતરાગપ્રરૂપિતસ્વાદ્વાદ દર્શને કરી આત્મસ્વરૂપ બાણ

વામાં આબુ' નથી. ત્યાં સુધી જહિરાત્મશાવ સંભવે છે. કારણ કે સ્યાદાદ્ રીતે આત્માનું સ્વરૂપ જાણ્યા વિના એકાંત મને આત્માને નિત્ય યા મનિત્ય જાણવો કેવા તે પ્રમાણે માનવો એ મિથ્યાત્વપર્ણ છે જ્યારે આત્માને સાતનયે એ જાણવામાં આવે છે ત્યારે આત્મસ્વરૂપમાં રમણતા યદ્ય શકે છે. આત્મસ્વરૂપમાં રમણતા-અવ્યાપ્તિ યોગિદ્રો અધ્યાત્મશતિ મેળવી શકે છે અને આમિ વ્યાપિ ઉપાધિના દુઃખમાંથી મુક્ત થાય છે. સર્વ શાસ્ત્રમયન કરીને સાર એ કાઢવાનો છે કે ગમે તેમ કરી નિવૃત્તિપદ પામી શકાય. સર્વ જીવોને નિવૃત્તિપદની ઇચ્છા રહે છે પણ કારણ સામગ્રી વિના ઇચ્છા ફળીભૂત થતી નથી.

પંચાગ્નિ સાધન કરો, તીર્થસ્નાન કરો, યાગ-હોમ કરો, ઉપવેશ આપો વા ફક્કીરી ધારણ કરો વા સંન્યાસી થાઓ; પણ જ્યાં સુધી વીનરાજ દર્શન પૂર્વક આત્મ સ્વરૂપ જાણ્યું નથી ત્યાંસુધી એકાંતવાદર્થ આત્મહિત યગાનું નથી કારણ કે વસ્તુસ્વરૂપ જાણ્યા વિના તેનું ધ્યાન સંભવતું નથી. આત્મતત્ત્વવેત્તાઓ

આત્મભાવમાં સ્થિર થઈને અનંતી કર્મની વર્ગબાંધો
 ને આત્મ પ્રદેશને લાગેલી છે તે ખવાવે છે. આત્મજ્ઞા-
 નિયો બહારના ડોળ ઉપર રાશ્યતા નથી. તેમનું તો
 ધ્યાન ઉપર લક્ષ રહે છે આત્મતત્ત્વવેત્તાઓનું બાહ્યા-
 થરણ હેખી લોક જાણે છે કે અરે ! આતો ગાંડા જેવો
 થઈ ગયો છે, એમ સમજે છે અને જ્ઞાનીઓ જાણે
 છે કે અહો ! જિયારા જ્યાં મુખી તે અજ્ઞાન છે, ત્યાં
 મુખી મોહના જોરે આવાં વાક્ય ઉચારે છે જુઓ, કર્મના
 વશ છે એમ સમજી સ્વરૂપમાં લીન થઈ રહે છે.

આત્માર્થીઓને બાહ્ય મોટાઈ રૂચતી નથી અને
 તેમનું કીર્તિ ઉપર લક્ષ રહેતું નથી, એમને તો જે
 દિવસ ધ્યાનમાં ગયો તે મહોત્સવ સરખો લાગે છે.

જેમ જેમ આત્માના સ્વરૂપમાં ચિત્તની એકાગ્રતા
 થાય છે, તેમ તેમ આત્મસત્તા વિકસે છે. આત્મજ્ઞા-
 નિયો સ્યાદ્રાઢ કથન રૂપ હીપકના જોરે આત્મધરની
 સ્વયંતી રુદ્ધિ નિહાળે છે અને તેમ તેમ તે અધ્યાત્મ-
 રસમાં લીન થતા જાય છે.

અધ્યાત્મ શાંતિના ઉપાય

પહેલો ઉપાય તેો એ છે કે સદ્ગુરુ સંયોગે નિત્યા-
નિત્ય અનેકાંતવાદે આત્મસ્વરૂપ જોળખવું, અને પશ્ચાત્ત
માનસિક, વાચિક અને કાયિક પ્રવૃત્તિઓને બાહ્ય ભાવમાં
જતી અટકાવવી સૌ, પશુ, પંડક રહિત, ત્યાં કોઈને
શબ્દ મંજાણાય નહિ એવી એકાંત જગ્યાએ વીરામને
વા પદાસને બેસી શરીરની અંચળના વારવી. આ સ્થળે
યાદ રાખવું કે હઠ સમાધિની સહાયતા હોવી. માફક
પદાર્થ વાપરવામાં એ.છે ભાવ રાખવો. કઠિન પદાર્થ
ખાવા નહીં. શરીર ઉપર મમતા ગળવી નહીં. બ્રહ્મ-
ચર્ય જન પાળવું અને વીરામને બેસી ધર્મ ધ્યાનના
ચાર પાયાનું અવલંબન કરવું. આત્મ સ્વરૂપ ચિંતવન
કરવું એમ દરોજ અભ્યાસ કરતાં મનની સ્થિરતા
થશે અને આત્મસ્પૃતિ જાગશે નિદ્રાનો પણ ત્યાગ કરવો
અંતરાત્માનું સ્વરૂપ ચિંતવન કરવું. આત્મા અને પર-
માત્માનો મુકાબલો કરવો તથા એકતા જાવવી. શ્વાસો-
શ્વાસ જેમ જેમ વધારે હોવામાં આવે છે તેમ મનની
અચળતા થાય છે; માટે શ્વાસોશ્વાસ પ્રાણને રોકી ધ્યાન

કરવું. છેવટે હજવે હજવે શ્વાસોશ્વાસને અનુક્રમે પોતાના સ્થાનમાં સ્થાપન કરવો. જો વાયુ સ્વસ્થાનમાં પ્રવેશ કરે નહીંતો મનની વિકલ્પતા યદ્યપ્યયે. મુખ્યવૃત્ત્યા સંસારી અવસ્થામાં રહીને ધ્યાન કરી શકાતું નથી. મુખ્યતાએ તો કેવળ સર્વસંજત્યાગી વૈરાગી ફક્ત આત્માર્થી મુનિ ધ્યાન કરી શકે છે અને ધ્યાન દ્વારા નિવૃત્તિપદ પામી શકે છે. હાલ અહિંથી સાક્ષાત્ મુક્તિપદ નથી, તોપણ ધ્યાન થકી ઘણાં કર્મો ખપાવી થોડા જાવમાં મુક્તિપદ પામે છે. પણ યાદ રાખવું કે આત્મજ્ઞાનીઓ છતાંજા વિદ્વદ્ધ વ્યા-લતા નથી તે તો વ્યવહાર અને નિશ્ચય માર્ગમાં રહીને સ્વહિત કરે છે. આત્મધ્યાનથી જાનકેદ મુખ્ય ઉત્પન્નમાત્ર છે તેમજ રોગ, શોક, વિયોગ અને મોહનો નાશ થાય છે.

જો મનુષ્યો સંસારી અવસ્થામાં રહીને ભાવના ભાવે છે, તે પ્રાયઃ તાત્વિક શાંતિ એજવી શક્તા નથી; કારણ કે દાન્યલની કુપેણીમાં નિદ્રેષ જેમ રહેવું દુષ્કર છે, તેમ સંસારી અવસ્થામાં રહીને વિકલ્પ સંકલ્પથી દૂર રહેવું ઘણું દુષ્કર છે. કપટ, હિંસા નિર્વંસપરિણામ ઇત્યાદિ સંસારી અવસ્થામાં લાગ્યાં રહ્યાં છે.

ચોડું બાણેલા જોવા મુનિશબ્દ ખરેખર બાણેલા
બાણેલા શ્રાવક કરતાં અત્યંત આશ્રવનો રોધ કરે છે.
શ્રાવકવર્ગે બાણ્યા છતાં આશ્રવકરણી કરનાર છે; માટે
કદાપિ કાળે મુનિવર્ગની હેલના કરવી નહિ.

ગરીબ-કંગાકને એક ઠીંગ ત્યાગીને પછુ સાધુ-
પણું લેણું દુષ્કર પડે છે, તો પરિગ્રહ સર્ગામંળાંધી
ત્યાગ કરનાર, છકાયની રક્ષા કરનાર, સદાય પ્રદાયય
ધારણુ કરનાર સાધુ મહારાજ એવું વસ્તુનો ત્યાગ
કરીને દીક્ષા અંગીકાર કરે છે માટે તેમને ધન્ય છે.
આપણે મંસારની અસારતા જાણતાં છતાં તેમાં
મુંઝાઈ રહી તરણુતારણુદારની નિંદા કરીએ તો
કર્મરાજ યોગ્ય શિક્ષા આપ્યા વિના રહેશે નહિ.

કાચું ખાણી ખીનાર, ઓ સંગ કરનાર, આરંભા-
દિક કામ કરનાર, પરિગ્રહ મારણુ કરનાર એવો શ્રાવક
ગીતાર્ય જેવો હોય તોપણ ચોડું બાણેલા પણ આત્મ-
હિતાર્ય સંસાર ત્યાગી મુનિવર્ગની ધરાળરી વ્યવ-
હારથી કેાઈ કાળે કરી શકે નહિ.

મુનિ અને શ્રાવકનું અંતર ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રી

જિંઘ દેખી તેને જ્ઞાંતિથી બીજો કુકડો બાણી તેની સાથે લહે છે, તેમ અજ્ઞાની મનુષ્ય જ્ઞાંતિથી શરીરનેજ આત્મા માની વિવિધ દુઃખને પામે છે.

ચકલી વા જમરી કાચમાં પોતાનું પ્રતિબિંબ દેખી તેને જ્ઞાંતિથી અન્ય ચકલી વા જમરી માની જેમ કાચ કલેશ કરે છે તેમ શરીરનેજ જ્ઞાંતિથી આત્મા માની મનુષ્ય બહિરાત્માપદ પામી જન્મ મરણની દુઃખશયિ લોગવે છે.

પાઠા આખલા કૂતરાની ઉપમા બહિરાત્માને આપે છે:-

કુકડા

મઠીય વૃષણને કૂતરાં, અજ્ઞાને લેપાય;

અજ્ઞાની અજ્ઞાનથી, અતુર્ગતિ બટકાય. ૧

હોહત મુખ્ય જેમ અંદ્રને, અનુકરણ મનહામ;

પુફગલ આતમ માનતો, અતુર્ગતિ બટકાય. ૨

ભાવર્થ—જેમ પાઠા, આખલા, અને કૂતરાઓ

પરસ્પર સ્વગતિથી ગેર રાણી લડાઈ કરે છે અને એક બીજા ઉપર અદેખાઈ કરે છે તેમ બહિરાત્મ ભવે પરવસ્તુને પોતાની માની અનેક પ્રકારની ચિંતાઓ કરે

છે. પરસ્પર રાજ્ય ધન સ્ત્રી પૃથ્વીને માટે લડાઈ કરે છે. અને સમાગમથી મુખ્ય અને તેના વિયોગથી દુઃખ માને છે. પણ કદિ અજ્ઞાનીઓ આત્મશાંતિ પામી શકતા નથી.

છાકરાઓ રાત્રિના વખતમાં શુક્લપક્ષમાં રહે છે, તે વખતે જે દિશા તરફ પોતે ડ્રોડે છે તે તરફ દક્ષિણમથી ચંદ્રને પણ દોડતો દેખે છે અને જો પોતે ઉત્તર દિશા તરફ દોડતો હોય તો તે વખતે ચંદ્રને પણ ઉત્તરદિશા તરફ દોડતો મુખબાળ દેખે છે. તેમ મુખ્ય બહિરત્મા શરીરની પુષ્ટિથી આત્માની પુષ્ટિ માને છે. શરીરની નબળાઈથી આત્માની નબળાઈ માને છે, અને શરીરના નાશથી આત્માનો નાશ માને છે તે પણ જ્ઞાંતિ છે. જ્ઞાંતિ દૂર થવાથી સત્ય સમજાય છે.

લેખકનું એમ કહેવું નથી કે ચંદ્ર ગતિ કરતો નથી, પણ ઉપમાદર્શાવત અત્ર એટલુંજ લેવાનું કે જે દિશા તરફ આપણે તેના સામું જોઈને દોડીએ છીએ તે દિશા તરફ ચંદ્રને પણ દોડતો દેખીએ છીએ પણ તે ભ્રમ

છે. તેમ સરીર તેજ આત્મા માનવો તે પણ જામ છે. મંસારમાં બહિરાત્માઓ દણા છે. મનુષ્યપણું પામ્યા છતાં પણ બહિરાત્મભાવ ટળવા એ સદ્ગુરુ સમાજમાં વિના ઘણો દુષ્કર છે. નિષ્પદપાતથી કહું છું કે; સર્વનયપરિપૂર્ણ જૈન દર્શનના ક્યાદાદજ્ઞાનવિના આત્મસ્વરૂપ પરિપૂર્ણ જણાતું નથી. એકાંતવાદથી આત્માને જાણનારા મુક્તિપદ કહો શી રીતે પામી શકે ?

દુહા.

હૈનોઆદ્રની પેઠે જે, બોલી બણે બોલ;

આત્મસ્વરૂપ ન જાણવા, બહિરાત્મપદ તોલ

હૈનોઆદ્ર નામનું એક યંત્ર હોય છે. તેમાં જે બોલીએ તેવા સખ્દ તેમાંથી બોલાય છે. પણ તે સખ્દનો સાવાય જેમ તે હૈનોઆદ્ર(વાણુ)જાણતું નથી તેમ બહિરાત્મીઓ આત્મા, ધર્મ, પુણ્ય, પાપ પોકારે છે પણ વીતરામ વચનાનુસારે તેનો અર્થ સમજ્યા વિના હૈનોઆદ્રના સરખા જાણવા. સસનય, સસમંગી, ચારનિદ્રોષા, દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, જાવ, નવતત્ત્વ, પદ્મદ્રવ્ય ઇત્યાદિ તત્ત્વશુદ્ધિથી સદહિદ્યા પૂર્વક મનન કરી હેય, જ્ઞેય, અન

ઉપાદેયપણે વિચારણા કરવી અને દિષ્ટાંતર કરી આત્મતત્ત્વમાં રમણતા કરવી.

અનંત શક્તિનો સ્વામી આત્મા છે. આત્મા જગત્તે નિરાકાર સ્વરૂપની પરિપૂર્ણ પ્રાપ્તિ કરી છે. આત્માનાં પહોંચે છે ત્યારથી ઠેાઠ કિંવચ સંસ્કારનાં કારણે નહીં મોક્ષ જે આત્માઓ ગયા તેની પ્રવૃત્તિ આત્માઓ અનાદિ છે, અમુક વ્યક્તિની અપેક્ષાએ આત્મા છે પણ અંત નથી.

પ્રશ્ન—અનંત શક્તિ પામી જરૂરે પ્રિદ્ધ પરમાત્માઓ બીજાઓ ઉપર ઉપકાર કરે નહીં, ત્યારે તેમની સિદ્ધાવસ્થા શા ખપમાં આવી ?

ઉત્તર—હે ભગ્ય ! સિદ્ધાત્માઓ જગત્તે પદ પામ્યા પછી અક્રિય થાય છે તેથી એક દેહાદેયી બીજે દેહાણે ગમન કરવાનો પ્રયત્ન તેઓ કરતા નથી તેમજ રાગ દેવરહિત પીવડત્ર ધવાયો તેમની અનંત શક્તિ પણ તેમનામાં પ્રવર્તે છે. તેમણે ધ્યાન-ભક્તિ કરનારાઓ મુક્ત થાય છે. માટે નિમિત્તની અપેક્ષાએ તેઓ ઉપકાર કરે છે. તેમનાં રમણ

અનેક જીવો મુક્ત થાય છે માટે તે અપેક્ષાએ તે ઉપકારી છે માટે ધ્યાનાર્થે તેઓ ધ્યેયરૂપે પરિણમવાથી અન્યના ઉપકારી થાય છે માટે તેમની સિદ્ધાવસ્થા ખરેખર અનેક જીવોને મુક્તિરૂપ કાર્ય સાધવાના પ્રયોજન માટે થાય છે.

હવે આપણે બહિરાત્માના વિવેચન તરફ તજર કરીએ. બહિરાત્માની અનાદિ છે અને દૈનંદિવસ જન્મોની અપેક્ષાએ બહિરાત્મપણાને નાશ થાય ॥ માટે અંત છે માટે જન્મનો અપેક્ષાએ બહિરાત્મભાવ અનાદિ શાંત જાણવો. અજન્ય જીવો પણ બહિરાત્મ દયાવાળા જાણવા. તે જમે તેટલી ક્રિયા કરે તે પણ તેમની મુક્તિ થતી નથી. જેમ પાંખ વિનાતું પક્ષી આકાશમાં ઉડી શકતું નથી, તેમ અજન્યજીવ મોક્ષ પામી શકતો નથી; કારણ કે અજન્યજીવને અમર્ય પણા થકી સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થતું નથી. માટે અજન્ય જીવોને અનાદી અનંતમા જાગે બહિરાત્મપણું છે.

બહિરાત્મપણું જિનદર્શન જાણ્યા વિના જતું નથી બહિરાત્મપણાથી ચેતન અનાદિકાળ રહ્યો, તે પણ

હજી પરભાવનો ત્યાગ કરતો નથી. આત્મ સ્વરૂપ જાણવા છતાં પણ અનુપયોગે ચારિત્રમા બહિરાત્મપણું દેખી વળત પ્રાપ્ત થાય છે પણ આત્મોપયોગ આવતા ચારિત્રભવમા આવેલું બહિરાત્મપણું દૂર થાય છે. મિથ્યાત્વભાવરૂપ બહિરાત્મપણું દૂર થતાં ચેતન ચેત્યે શુદ્ધિપાત્રે આવી બીજના ચંદ્રસદૃશ સમકિતરત્ન હૃદય ગગનમા સ્થાપિત કરે છે. ચારિત્ર મોહનીયના યોગે બહિરાત્મભાવ અર્થાત્ પ્રમાદ થાય છે તેની વ્યાખ્યા જુદી રીતે અવખોધવી.

ત્યારે મિથ્યાત્વ ભાવ દૂર થાય છે ત્યારે મમ-ભાવ પ્રગટ થાય છે. હવે અતરાત્માનુ સ્વરૂપ કહે છે:-

॥ શ્લોક ॥

॥ યોગપ્રદીપગ્રન્થે ॥

ઘટ્ટિર્માવા નતિકમ્ય,

યસ્યાત્મગ્રન્થાત્મ નિધયઃ ।

સોઽન્તરાત્મા મતસ્તદ્દ્વૈ-

ર્વિભ્રમધ્યાન્તમાસ્કરૈઃ ॥

ભાવાર્થ-ઉપર કહેલી યરીર મનવાણી લેશ્યા છુટી

દિ બાહ્ય વસ્તુઓને આત્માથી બિન્ન દ્રવ્યરૂપ માનીને
આત્માની આત્મામાં આત્મનિષ્ઠા થાય તે અંતરા-
ત્માનું લક્ષણ છે. શરીર મન વાણીને આત્મા વ્યાપી
રહેલો છે, તે શરીર થકી જુદો છે એમ જે જાણે છે
તે અંતરાત્મા જાણેલો. એ પ્રમાણે પ્રાંતિરૂપ અંધકાર
રનો નાશ કરનાર સૂર્ય સદૃશ આત્મજ્ઞાનોઓએ
સ્વીકાર્યું છે વીજરાગ ભગવંત સમવસરણમાં બેસીને
શરીરમાં વ્યાપી રહેલો આત્મા શરીર થકી બિન્ન છે
એમ કથન કરે છે. આત્માઓ અનંતા છે. પ્રતિશરીર
બિન્ન બિન્ન આત્માઓ છે, પણ સર્વે જીવનો એક
આત્મા નથી સર્વે જીવનો એક આત્મા અદૈતવાદી
સ્વીકારે છે. તે અમલ્ય છે, તેનું ખંડન “ તત્ત્વજ્ઞાન”
દીપિકા ” નામના ગ્રંથમાં કયું છે. શરીરમાં આત્મા
કેવી રીતે રહ્યો છે તે બતાવે છે:-

હુંહા.

તલમાં વ્યાપી તેજ જેમ, આત્મ વ્યાપી હેઠ;

અરણીમાંહે વન્દિ જેમ, તેમજ ચેતન એક ૧

૧ તત્ત્વપરીક્ષા વિચાર નામનો પૂર્વ ગ્રન્થ સ્થો દ્વિતો તેમાં
જુદાંદો વખાણ કરીને પાઞ્ચથી તત્ત્વજ્ઞાનદીપિકા નામ રાખ્યું છે.

આંખેથી દેખાય નહિ, નાકે ના સુંઘાય;
 શરીર વ્યાપી આત્મા, જ્ઞાને તે લક્ષાય.   ૨
 ભાવાથ—જેમ તલમાં તેલ વ્યાપીને રહ્યું છે.
 તેમ શરીરગ્રહેદેન આત્મા શરીરમાં વ્યાપી રહ્યો છે.
 અરણીના કાણમાં જેમ વન્કિ વ્યાપીને રહ્યો છે તેમ
 આ ચેતન શરીરને વ્યાપી રહ્યો છે. ચેતન આંખેથી
 દેખાતો નથી. ને ને વસ્તુ આંખેથી દેખાય છે તે તે
 વસ્તુ દ્રવી છે. આત્મા અદ્રવી છે, અમંગલુથી આત્મા
 દેખી શકાય નહિ, અને નાકથી સુંઘી પણ શકાતો નથી.
 સુગંધ દુર્ગંધ પુદગવ પદાર્થની હોય છે, મારે આત્મા
 સુગંધ અને દુર્ગંધથી ભીન્ન છે, આત્મા શરીરને
 વ્યાપી રહ્યો છે અને, તે સુખ દુઃખનો જાણે છે. આત્મા-
 જ્ઞાનનો શુભ છે તેથી જ્ઞાનશુભવાન આત્મા જ્ઞાનથીજ
 જોખાય છે. આવોકમતવાદી શરીરનેજ આત્મા માને
 છે. તે અસત્ય છે. તેનું ખંડન “સુયગદાંગ સૂત્ર”થી
 નેઈ દેવું. મરતી વખતે પાંચભૂત શરીરમાં કાયમ હોય
 છે. પણ તે વખતે આત્મા હોતો નથી, પાંચભૂત ચક્રી
 આત્મા ઉત્પન્ન થતો હોય તો મૃતકલેવરમાં પણ ચલ

નાદિ શક્તિ હોવી જોઈએ. પણ તે નથી માટે આત્મા શરીરથી જુદો છે. તે ઇન્દ્રિયથી અગોચર છે. જહ વાલિયો આત્માની નાસ્તિ સિદ્ધ કરવામાં ઘણો પ્રયત્ન કરે છે, પણ સિદ્ધિ થતી નથી. યુરોપ અમેરિકામાં ચેતનવાદ જય પામ્યો છે, અને અત્રે જય પામ્યો. બૌદ્ધ આત્માને ક્ષણ ક્ષણ વિનાશી માને છે, તે અસત્ય છે જો એમ માનવામાં આવે તો બંધ મોક્ષ, સુખ દુઃખ આત્માને શી રીતે ઘટી શકે, કારણ કે એક આત્માએ પાપ કર્યું તે આત્મા વિનાશ પામ્યો અને બીજો બીજા ક્ષણમાં ઉત્પન્ન થયો તે પહેલાં ક્ષણમાં ઉત્પન્ન થએલા આત્માએ કરેલું પુણ્ય પાપ ભોગવે એમ જો કહીએ તો કૃતનાશ અને અકૃતાગમ દૂપણ લાગે, અને આખી છાંદગીમાં અનેક આત્મા ઉત્પન્ન થાય અને વિનાશ પામે ઇત્યાદી અનેક દોરોથી તેમમાનવું સુક્ષિત વિકલ કરે છે. જો આત્માને એકાંત અનિત્ય બૌદ્ધોની પેઠે માનીએ તો બંધ મોક્ષની નાસ્તિતા સિદ્ધ થાય છે. અને જો એકાંતે આત્મને નિત્ય માનવામાં આવે તો પુણ્ય પાપ એ જો આત્માને લાગી શકે નહીં ?

ઈત્યાદિ યુક્તિથી વિચારતાં ઘણા દોષો દેખાય છે; માટે આત્માને અપેક્ષાએ નિત્ય અને અનિત્ય માનવો જોઈએ. દેવગતિ મનુષ્યગત્યાદિ પર્વાયે સં-સારમાં આત્મા અનિત્ય છે. અને પરમાત્મા રૂપ થાય તોપણ જ્ઞેય વસ્તુના ઉત્પાદ વ્યયે કથંચિત્ આત્મા અનિત્ય જાણવો. આત્મદ્રવ્યનો કદાપિ કાલે નાશ થતો નથી માટે નિત્ય અવત્રોષવો એમ દ્રવ્યરૂપે આત્મા નિત્ય છે અને પર્વાયની અપેક્ષાએ આત્મા અનિત્ય છે. જ્યારે જ્યારે આત્મામાં અપેક્ષાએ નિત્યા-નિત્ય પણ સ્વીકારવામાં આવે છે ત્યારે પુરુષ, પાપ, ભંધ, મોક્ષ, મુખ, દુઃખ વગેરે સ્યાદાદ રીતે વિચારતાં અનુભવ દ્વારાએ વસ્તુતઃ સિદ્ધ થઈ શકે છે.

સાંખ્યમતાનુયાયી પ્રકૃતિકર્તા માને છે. અને આત્માને પુરુષરૂપલાશવત્ નિર્લેપ માને છે. તે પણ યુક્તિ વિકલ છે. તેનું ખંડન “નંદિસૂત્ર” “સમ્ભતિવક” “સ્વાદાદમંજરી” “અનેકાંતજયપતાકા” ઇત્યાદિથી જાણવું. જો આત્મા કમલપત્રવત નિર્લેપ હોય તો પુરુષ પાપનો લેપ આત્માને ઘાય નહિ. અને તેથી મુખ દુઃખ આ-

આને ધણું ન જોઈએ; પણ ધાય છે. માટે કર્મને કતો અને કર્મને બોક્તા આત્મા સ્વીકારવો જોઈએ. અથા સાંખ્યોને પુછીએ છીએ કે જો એકાંતે નિત્ય પ્રકૃતિ કર્ત્તા હોય તો કદાપિ કાળે આત્માયછી જુદી પ્રકૃતિ ધાય નહી, અને જુદી ન ધાય તો આત્માને મોક્ષ કયાંથી મળે ? તેમજ પ્રશ્ન કે, પ્રકૃતિ જડ છે કે ચેતન ? જો પ્રકૃતિને જડ કહેશે તો કર્તાપણું તેને સંભવે નહિ અને જો પ્રકૃતિને ચેતન માનવામાં આવે તો પ્રકૃતિ પણ ચેતન અને પુરુષ પણ ચેતન એમ પરસ્પર વિરોધ આવે છે.

॥ શ્લોક ॥

સાંખ્ય-પ્રકૃતેઃ ક્રિયમાણાનિ, ગુણૈઃ કર્માણિ સર્વશઃ
અદેહકારણમૂઢાત્મા, કર્તાદમિતિ મન્યતે.

ભાવાર્થ—પ્રકૃતિના ગુણોએ કરેલાં સર્વ કર્મને અદેહકારે કરી મૂઢ થયેલો આત્મા હું, કરું છું એમ માને છે; પણ વસ્તુતઃ તે કતો નથી. માટે આત્મા કંઈ કરતો નથી. પ્રકૃતિ કરે છે.

જેન—આત્મા પ્રકૃતિયછી જિન્ન છે કે અજિન્ન

થવાથી પરભાવનો ચેતન કત્તો રહેતો નથી. જેમ મહિરાપાની મસ્ત થઇ અંક બંક બકે છે. તેમ મોહમહિરાથી મુક્ત હવ પર વસ્તુ भारी માને છે, અને પરભાવનો કતો ચેતન થાય છે. કમને નાથ થવાથી આત્મા અરૂપી અજરામરરૂપ થયા બાદ પર-ભાવનું કતોપલું તથા લોકતાપલું રહેતું નથી.

નૈયાયિકો—આત્માઓ અનેક માને છે, અને પર-માત્મા એક માને છે. આત્માઓને વ્યાપક માને છે, અને પરમાત્માને પણ વ્યાપક માને છે. હવાત્માને શરીરાવરોધેન મુખ દુઃખ થાય છે અને વ્યાપક તો સર્વત્ર છે. ઇન્દ્રિયમાં ઇન્દ્રિયા સ્વીકારે છે તેમ પ્રયત્ન પણ સ્વીકારે છે. આત્માઓ ઇન્દ્રિયરૂપ થતા નથી એમ માને છે. પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુમાં હવને સ્વીકારતા નથી. મન હરેક આત્માને લામી રહુ છે. અને મન અણું અને નિત્ય છે. મુક્તાવસ્થામાં પણ હવની સાથે મન સ્વીકારે છે; ઇન્દ્રિય ઇન્દ્રિયાથી જગ-દુત્પત્તિ વિનાશ થાય છે ઇત્યાદિ નૈયાયિકોનો સિદ્ધાંત છે, નૈયાયિક અને વૈશેષિકમાં થોડો અંતર છે.

જેનો—સુરો વિચારે કે—આત્માઓ અનંત છે અને પરમાત્મા એક છે તેમાં શું પ્રમાણ છે ? આત્મા તેજ પરમાત્મા થઈ શકે છે. માટે પરમાત્મા પણ અનેક સ્વીકારવા જોઈએ. આત્માઓ શરીરોમાં વ્યાપીને રહે છે, પણ તેઓ વ્યાપક નથી, તે સંબંધી વિશેષ ક્ષયો જાણુની હોય તો “ સ્યાદ્વાદમંજરી ” માં નૈયાયિકમત ખંડન વાંચવાથી માલુમ પડશે. પરમાત્મા વ્યક્તિ આશ્રયી કદાપિ કાળે વ્યાપક થતો નથી. ઇશ્વરમાં ઇચ્છા પ્રયત્ન હોતાં નથી. ઇચ્છા પ્રયત્ન જ્યાં સુધી છે ત્યાં સુધી કર્મ આત્માને લાગેલાં છે. કર્મ રહિત પરમાત્માને શાની ઇચ્છા હોય. અલબત્ત પરમાત્માઓ કૃતકૃત્ય ક્ષયા છે તેથી કેઈ જાતની ઇચ્છા નથી. આત્માની મુક્તિ કર્મના નાશથી થાય છે, તે કર્મનું વણુંન પહેલાં કહેવામાં આવ્યું છે. કર્મ રહિત આત્મા મોક્ષસ્થાનમાં રહે છે. નૈયાયિકો દુઃખાભાવ તેજ મોક્ષ માને છે. પણ તેમ માનવું યુક્તિ વિકલ છે. મન ને અણુ સ્વીકારી તેને નિત્ય નૈયાયિકો માને છે તે ઠીક નથી. મનએ પ્રદગલ

પદાર્થ છે; જડ છે; પુદ્ગલ સ્કંધરૂપ છે. પરમાણુ-
 એના સ્કંધો એવા થઈ દ્રવ્ય મન બનેલું છે. તેનો
 મુક્તાવસ્થામાં નાશ થાય છે. મન અનિત્ય છે, ઇશ્વરમાં
 ઇચ્છા માનવી તે અજ્ઞાન છે. ઇશ્વરમાં ઇચ્છા એકાંત
 નિત્ય અને એક માનીએ તો ઇશ્વર સદાકાળ જગત્ની
 ઉત્પત્તિ કયાં કરશે; પણ કદિ વિરામ પામશે નહિ.
 અને ઇશ્વર અને ઇચ્છા એક હોવાથી અને નિત્ય
 હોવાથી તે થકી જનતા પદાર્થો પણ નિત્ય હોવા
 લેખે પણ તેમ દેખાતા નથી. ઇશ્વરેચ્છાથી જગત્
 બને છે, અને નાશ પામે છે, તો ઉત્પત્તિ અને નાશ
 એ બે ઇશ્વર ઇચ્છામાં સંભવે નહિ. જે વખત જ-
 ગત્ની ઉત્પત્તિની ઇચ્છા થશે, તેજ વખત જગત્
 નાશ કરવાની ઇચ્છા નાશ કરશે, તેથી અંતે નાશ
 અને ઉત્પત્તિ એમાનું કંઈ પણ ઇશ્વરથી બની શક-
 વાનું નહિ. જગત્નું ઉપાદાન કારણ શું છે તે બતાવવું
 લેખે. જગત્નહોતું બનાવ્યું તે પહેલાં દેખાતા આ
 સર્વે પદાર્થો કયાં ઇશ્વરે રાખ્યા હતા ? ઇશ્વર જગ-
 તનો બનાવનાર સરીરી ॥ કે અશરીરી ? બે શરીરી

છે તો આપણી પેઠે દૃશ્ય વા બૂતાદિકની પેઠે
 અદૃશ્ય શરીરો છે ? ને આપણી પેઠે શરીરો હોય તો
 પ્રત્યક્ષ દેખાવો નેહએ; પણ તે દેખાતો નથી તેથી
 પ્રત્યક્ષ બાધ આવે છે. બીજા પક્ષમાં બૂતાદિકની પેઠે
 અદૃશ્ય શરીરો છે એમ કહેશે તો કેાઈ વખત આંખે
 દેખાતો નથી તેમાં તેનો મહિમા છે ? ને અદૃશ્યમાં ઇશ્વરનો
 મહિમા કહેશે તો મહિમા છે એમાં કેાઈ પ્રમાણ
 નથી. અદૃશ્ય ઇશ્વર છે, તેથી તેનો મહિમા સિદ્ધ થાય
 છે એમ ને કહેવાશે તો ઇશ્વર શરીરો અદૃશ્ય છે એને
 સિદ્ધ કરવામાં કેાઈ પ્રમાણ નથી માટે તેમ માનવામાં
 ફરતર ફરતર ફરતર વળનો પ્રહાર જગતકલોવાદીને
 માથે લાગે છે. પક્ષ બીજો ઇશ્વર અશરીરો છે તો
 અશરીરો થકી પદાર્થની ઉત્પત્તિ થવી અમાન્ય છે.
 જેમ આકાશ અશરીરો છે તો અન્ય પદાર્થ બનાવ-
 વામાં અસમર્થ છે તેમ બાણી લેવું. ઇશ્વર સર્વવ્યાપક
 છે એમ માનવું સુક્તિવિરુદ્ધ છે; વિશેષ અધિકાર
 " સ્યાદ્વાદ મંજરીના ૬ છંદા શ્લોકની ટીકા તથા
 નંદીસૂત્ર " વિગેરેથી બાણી લેવો.

ઉપયુક્ત કહીદોયો એમ સિદ્ધ થાય ■ કે આત્મા અનાદિકાળથી છે, કર્મ પણ અનાદિકાળથી આત્માની સાથે લાગેલું છે, આત્મા અને કર્મનો સંબંધ અમરી આશ્રયી અનાદિ અનતમા ભાંગે છે, સવિભવ આશ્રયી અનાદિસાંતભાંગે છે. કર્મસંયોગથી આત્મા જે શરીર ધારણ કરે છે, તેટલા શરીરમાંજ તેના આત્માના પ્રદેશો વ્યાપીને રહ્યા છે. સુષો । વિચારો કે આ પ્રત્યક્ષ જે શરીર દેખાય છે, તે સાત ધાતુનું બનેલું છે અને તે અન્ન ચક્રી વધે છે તેને ભૌતિક શરીર કહે છે અને આધિષ્ઠ પથાવવાની જેવામાં શક્તિ રહેલી છે તેને સૈજસ શરીર કહે છે. તે આ શરીર કરતાં સૂક્ષ્મ છે, અને તે અંકર રહ્યું છે. વૈક્રિય શરીર દેવતા તથા નારહીને છે. દેવતાને મૂલવૈક્રિય શરીર હોય છે અને ન્યારૈ અહિં આવે છે ત્યારે હસરવૈક્રિય શરીર કરી આવે છે, મનુષ્યને પણ વૈક્રિય શરીર કરવાની શુભથી લખિ પ્રગટે છે ઉત્કૃષ્ટ વૈક્રિય શરીર લાખ યોજન અને જઘન્મ અંશુલના અસંખ્યાતમા ભાગનું નાણુનું.

મધ્ય ચાર આંગળ અધિક વૈક્રિય શરીર બનાવે છે. દેવતાઓનું ચાર અંગુલ ઓછું સમજવું. કારણ કે દેવતા પૃથ્વીયકી ચાર આંગળ ઉંચા રહે છે. કામંણુ શરીર તો ચાર ગતિના જીવોને લાગી રહ્યું છે. અને તે કામંણુ શરીરના યોગે બીજાં શરીર પ્રાપ્ત થાય છે, એક ગતિમાંથી બીજી ગતિએ જતાં અંતરાલે કામંણુ અને તેજસ શરીર હોય છે પણ પંચમી ગતિમાં જતાં તેજસ કામંણુ ઈત્યાદિ પાંચ શરીરમાંનું કોઈ પણ શરીર હોતું નથી.

જેમ કોઈ દીવો કરીને એક ઝોરડામાં મૂકીએ તો તે ઝોરડામાં દીવાનો પ્રકાશ વ્યાપી રહેશે, તેમ દીવો ઘડામાં મૂકીને ઉપર ઢાંકણું ઢાંકીએ તો તેટલામાંજ તેનો પ્રકાશ વ્યાપી રહેશે, તેમ આત્મા પણ જે શરીરમાં રહે છે તેટલાનેજ વ્યાપી રહે છે; પણ સર્વ વ્યાપી થતો નથી, તે લક્ષમાં રાખવું. જોઈએ. પક્ષપાત કરવો એ કહાય છે, તેથી તત્ત્વ પામી શકાતું નથી.

જ્યારે સૂર્યગ્રહણ થાય છે, ત્યારે અંધકાર મિશ્રિત સૂર્ય કિરણો ઝાંઝા દેખાય છે. તેમ

સૂર્યરૂપ આત્માના કિરણરૂપ અસંખ્યાત પ્રદેશને વિષે જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મની વર્ગભ્રાએ લાગવાથી આત્માના જ્ઞાનનો પ્રકાશ આચ્છાદિત થાય છે. જેમ સૂર્યચંદ્રણુ દૂર થયા પછી સૂર્યનો પ્રકાશ શુદ્ધ પ્રકાશે છે. તેમ આત્માને લાગેલાં જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મના દૂર થવાથી આત્મા અસંખ્યાત પ્રદેશે નિર્મળ થયો છતો લોકાલોકનો જ્ઞાતા થાય છે.

કપાસના ણીજને લાસારંગની આવના રેષ તેને લાવવાથી કપાસ પણ તેવા રંગનો થાય છે, તેમ આત્મા પણ સારાં અગર નકારાં કર્મ લેવાથી તેવા રૂપે થાય છે. માટીમાંથી જેમ સોનું પૂળધાયો જુદું પાડે છે, તેમ તત્ત્વવેત્તાઓ યદીશયક્ષી આત્મતત્ત્વને જુદું પાડે છે અને ધ્યાનપડે કર્મનો ક્ષય કરી આત્માને જૂદો કરે છે.

શ્લોક.

પરમાત્મસંપર્ષ નિર્વિકાર નિરામયમ્

ધ્યાનહીના ન પરચન્તિ, નિજદેહે વ્યયસ્થિતમ્ ॥૧॥

આત્મતત્ત્વ વખાણું છે—ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાનંદથીયુક્ત, વિહાર રહિત, રોગ રહિત આત્મતત્ત્વ યદીશમાં રહેલું

છે, પણ ધ્યાન રહિત જઠવાદિયો દેખી શકતા નથી. તે
 ઉપરથી ભાવાય-એમ નીકળે છે કે જે વીતરાગ વચ-
 નાનુસારે ધ્યાનદ્વારા આત્મતત્ત્વની ઓળખ કરે છે, તે
 આત્મતત્ત્વને જાણે છે આત્મતત્ત્વ ઈર્મ રહિત છે. અ-
 નંત રત્નત્રયી સુકત છે, અદ્વૈતી છે, દ્રવ્ય ગુણ પદ્મો-
 યત્તું સ્થાન છે. પરમાત્મા પણ તેજ છે. અજ, અમર,
 અક્ષય, અનંતશક્તિથી પારપુર્ણ આત્મતત્ત્વ છે. તે આ-
 ત્મતત્ત્વની અનંત શક્તિ, ઈર્મના આવરણથી આચ્છા-
 દિત થઈ છે. એમ સમજી જાવ્યે જવ જ્યારે અંતરાત્મા
 રૂપ થવાને માટે આશ્રવ કમાયનો ત્યાગ કરવા ઉદ્ધમ કરે
 છે, ત્યારે ધ્યાન રૂપ અગ્નિથી ઈર્મ ઠાણે બાળી જરમ કરી
 નિર્લેપ થાય છે અને કેવલજ્ઞાન પામી મોક્ષસ્થાનમાં
 સિદ્ધજુદ્ધ પરમાત્મા રૂપ થાય છે. અંતરાત્મા અને
 પરમાત્માના વચ્ચે લેહનું કારણ ઈર્મ છે. તેનો જો નાશ
 થાય તો અંતરાત્માજ પરમાત્મા રૂપ થાય છે. અંતરા-
 ત્માને ઉપશમ સમક્ષિત, સ્વોપશમ સમક્ષિત અને
 ક્ષાયિક સમક્ષિત હોઈ શકે છે; પણ યાદરાખવું કે; સ્વા-
 દ્વાદ અને ઈર્મ દષ્ટિવડે અંતરાત્માનું સ્વરૂપ જાણવાથી

તથા તેનો શ્રદ્ધા કરવાથી અંતરાત્મા થવાય છે. અ
રાત્મા સંસારને કેવો બાળે તે કહે છે:—

હુંહા.

હેમે સો ચેતન નહિ, ચેતન નહિ દેખાય;
શાપ તોષ ક્રીડશું કરે, આપહી આપ ભુજાય.
તેસે વશ કે નાશસે, હેત ન તું તકે નાશ;
તેસે શરીરકે નાશસે, આત્મ અચલ અવિનાશ.

(આ બે હુંહા શ્રી યશોવિજયજી કૃત છે.)

શું માફ સંસારમાં. માફે મારી પાસ;
પરને માફે માનતો, ભવમાં બટકીય પાસ.
સી ધન પુત્ર કુટુંબ સભ, મુજથી ન્યાફે પાસ;
સંસારે શું સાર છે, કેમ કરે પર આશ,
જેવોઘટના નાશથી, થાય ન માટી નાશ;
તેમજ તનુના નાશથી ચેતન અચળ અનાશ.
ખાતું પીતું પહેરતું, પુઠમલ દ્રવ્ય કહાય;
આત્મ ખાતો પહેરતો, કર્મ સંચોળે થાય.

સ્વમત.

બોધાર્થ—જે જે વસ્તુ આંખે દેખાય છે.

ચેતન નથી. આત્મદ્રવ્ય, ચક્ષુવડે દેખી શકાર્તું નથી; કારણ કે ચક્ષુનો વિષય, રૂપી દ્રવ્યને જાણવાનો છે. પુદ્ગલ રૂપી દ્રવ્ય છે. અને આત્મા અરૂપી છે. માટે જે આંખથી દેખાય છે તે ચેતન નથી. તે દે બન્યો ! સમજે કે આપણે કોઈના ઉપર રાગ કરીએ છીએ, તથા કોઈના ઉપર દ્વેષ કરીએ છીએ તે વાસ્તવિક રીતે જોતાં કોના ઉપર કરીએ છીએ ? પુદ્ગલ ઉપર કરીએ છીએ કે તેના શરીરમાં રહેલા આત્મા ઉપર કરીએ છીએ ? જો શરીર ઉપર રાગદ્વેષ કરીએ તો શરીર તો જડ છે, પુદ્ગલ છે, માટે તેના ઉપર રાગદ્વેષ કરવો લાયક નથી. જેમ કોઈ માણસે કોઈ માણસના ઉપર પથ્થર ફેંક્યો ત્યારે શું પથ્થર વાગ્યો તેમાં પથ્થર ઉપર દ્વેષ કરવો લાયક છે ? ના નથી. પુદ્ગલે પુદ્ગલ લડે છે, વડે છે, પુદ્ગલ પુદ્ગલથી કપાય છે. જેના ઉપર આપણે દ્વેષ કરીએ છીએ તેમાં દ્વેષ કરનાર કોણ ? દ્વેષજ કહેવાશે, અને દ્વેષ કોના ઉપર થાય છે ? ઉત્તરમાં કહેવું પડશે કે શરીર ઉપર થાય છે. તો શરીર શું છે ? ઉત્તર-પુદ્ગલ પ્રિયભવ્યો ! વિચારો કે, શુદ્ધનિશ્ચયથી

આત્મા આત્મા ઉપર દેવ કરી શકતો નથી, પણ
 મોહાંધ આત્મા-બીજને મારું બગાડનાર બાણી તેના
 ઉપર દેવ કરે છે. જગર પરપુણ્યલ વસ્તુને રાગ
 દયાથી મરી માને છે. વસ્તુતા જોતાં તે આત્માનો
 સ્વભાવ નથી, પણ મોહ મદિરાનું પાન કયાંથી
 આત્મા પીતાનું જ્ઞાન બૂલી જાય છે. તેથી મોહના
 યોગે સાત વા આઠ કર્મ સમયે સમયે બદલ્યું કરે
 છે. રાગ દેવને વિષય પુણ્યલ ઉપર થાય છે, કર્મ
 રૂપ પુણ્યલસંગી આત્મા ચવાચી તેના યોગે આત્મા
 દુઃખી થાય છે, જેમ ઠેાંઠ ઘરમાં ઠેાંઠ રહેતા
 હોય અને જ્યારે તે ઘર બળી જાય; ત્યારે ઘરમાં
 રહેલાનું શરીર પણ બળી જાય તેમ આત્મા
 પણ કર્મ સંયોગે વિવિધ દુઃખનો લોકતા થયો છે.
 કર્મ, પ્રત્યક્ષ સારી જગર નકાસી સ્થિતિ ઉપર લાવી
 શકે છે. નાટકમાં જેમ વિષયને અનુસરી પડદા પડે
 છે, અને નવા નવા ખેલ બજવાંય છે તેમ સંસાર રૂપ
 નાટકયાત્રામાં કર્મના યોગે લખ નાટકીયો, સુખ,
 દુઃખ, શોક, રાગ, અને જય ઇત્યાદિ ખેલ બજવે

છે, અને જેવો પડકો આવે તદ્દપ થઈ જાય છે, જાગ્યો ! યાદ રાખો કે પહેલું આ શરીર નાનામાં નાનું હતું. ત્યારબાદ આ શરીર યૌવનાસ્થા પામ્યું અને તેજ શરીર ઠાણાનુભાવે વૃદ્ધાવસ્થા પામી ક્ષીણ થઈ અંતે નાશ પામશે. જે પ્રત્યક્ષ તથા અવસ્થાનાં નાટક દરદોજ દુનિયામાં જોવા કરીયે હીજે; તો હે બંધુઓ ! બીજું નાટક જોવાની શી ઇચ્છા રાખવી ? શરીરધારી તમે પોતેજ નાટકીઆ છો. અને તમે પોતેજ શરીરરૂપી ઝંજીર (વેધ) પહેરીને રાત્રિ અને દિવસરૂપ પડકારમાં નાટક ભજવો છો, તો તમારા કરતાં બીજા કયો નાટકીઓ વધે તેમ છે ? નાટકીયો જેમ પૈસાની આશાએ સારું સારું ગાય છે, હોદ્દાનાં મન રીઝવે છે, પોતાની લાજ દૂર મૂકે છે, તેમ એતન પોતે નાટક કરે છે અને સ્ત્રીની આશાએ અનેક પ્રકારના ઉધમ કરે છે. ધનની આશાએ મનુષ્ય અનેક પ્રકારનાં પાપ કરે છે, ખાનપાનની આશાએ બીજાની યાચના કરે છે, હોદ્દાની શુભામગીરી કરે છે, બીજાને રાજી રાંખવા હાજી હા કરે છે, પણ યાદ રાખજે, એવાં ના-

ટક નાચતાં અનંતા બાવ ગયા, પણ ચૈતન નાટકીયાની
 અવસ્થામાં રહ્યો છે. રાજા વા રંક, ચેઠ, શાહુકાર
 વહીવટદાર, ફોજદાર, ઉમરાવ આદિ શરીર ધારી સર્વે
 જીવો નાટકીયા પોતેજ છે. કે.ઈ નાટકીઓ દુઃખી
 અવસ્થાનું નાટક કરે છે, કે.ઈ બાદયાવસ્થાનું ના-
 ટક કરે છે, કે.ઈ જીવ વૃદ્ધાવસ્થાનું નાટક કરે છે.
 કે.ઈ જીવ સ્ત્રીરૂપે અવતરી નાટક કરે છે. કે.ઈ જીવ
 સુંગારૂપે રહી અનેક લોકોને વિચિત્રતા દેખાડતો ના-
 ટક બજાવે છે, કે.ઈ જીવ હંડનો અવતાર પામી તેણું
 નાટક બજાવે છે. કે.ઈ જીવ સખે યથા નાટક કરતો અ-
 શાન દયામાં ઝુલે છે. કે.ઈ જીવ વાઘ રૂપ યથા નિ-
 હંયતારૂપ વિષય બજાવી બતાવે છે, કે.ઈ જીવ ગીતાદી
 રૂપે અવતરી ભતિવેર વિષયરૂપ નાટક બજાવી બતાવે છે.
 કે.ઈ જીવ કુતરા રૂપે અવતરી ધખ્યા વિષયથી નાટક
 બજાવે છે, આ રીતે સંસાર નાટકશાળામાં કયો જીવ
 નાટકીયા રૂપ દેખાતો નથી ? તે વિચારો, કહેવું પડશે
 કે, મોહરૂપ સૂત્રધારના તાળામાં રહેલા સર્વે જીવો
 નાટકીયાજ દેખાય છે. કે.ઈ નાટકીઓ હસે છે, કે.ઈ

શોક કરે છે. કોઈ નાટકીયો બીજા નાટકીયા પાસે ન-
મસ્કાર કરાવે છે. કોઈ નાટકીયો બીજા નાટકીયાને
પોતાના સગા તરીકે ગણે છે. કોઈ નાટકીયો વેપના અ-
નુસારે સુખી દેખાય છે. કોઈ નાટકીયો દુઃખી દેખાય છે
ઈત્યાદિ સર્વ પ્રપચ્ચ કર્મનો છે. જ્યાં સુખી કર્મ છે,
ત્યાં સુખી નાટક અવસ્થા ભોગવવી પડશે. અનાદિ
કાળથી ચેતન નાટક કરતો જાણ્યો છે અને હાલ પણ
પુદ્ગલ દ્રવ્યને સુધે છે ખાય છે, પીએ છે-ઈત્યાદિ.
અસાનીભવ પરભાવતું નાટક કરે છે. જો કે નાટક
કરવું તે ઉત્તમ પુરુષોને શોભે નહિ, પણ મોહરૂપ ની-
ચની સંગતથી આત્મની પરિણતિ અવળી થઈ ગઈ
છે, તેથી તેવાં નાટક કરતાં શરમાતો નથી; પણ જ્યારે
મોહનો સંગ નિવારી સ્વસ્વભાવતું નાટક કરે, તો
સંસાર પાર પામી શકાય. જો ચેતન સૂરીય ધર્મ મુનિ
વેપરૂપ નાટક વીતરાગ વચનાનુસારે કરે તો પશ્ચાત
નાટકીયો થવું પડે નહિ.

મઝ્છ મલાગલ ન્યાય આ દુનિયામાં થઈ રહ્યો
છે. પરન્વતુને પોતાની માની તેના સંયોગ વિયોગથી
સુખી થવું અગર દુઃખી થવું તે પણ નાટક છે.

નાની છાકરીઓ અને નાના છોકરા લાડકાંની ઢ-
 ઘુડીઓને વર વહુ કદખી તેને પરણાવે છે, અને જેવું
 મનોભાવે સગપણ જૂઠું કરે છે, તેમ આ સંસારમાં
 જ્યાં સુધી એવાં સગપણને સત્ય માનવામાં આવે ત્યાં
 સુધી અજ્ઞાનદશા જાણવી.

વૈરાગી હવેને દુનિયાના સર્વ પદાર્થો વૈરાગ્યનું
 કારણ થાય છે, અને મોટી હવેને તેજ સર્વ પદાર્થો
 પરભાવદયાર્થી મોહનું કારણ થઈ પડે છે. અહો ! તેજ
 પદાર્થોમાં વૈરાગીઓના અને મોહી હવેની દૃષ્ટિની ભિ-
 ન્નતા અને સત્યાસત્યતા કેવી છે ? તે વિચારો. વસ્તુ-
 તઃ વિચારી જોતાં પર પુફગત વસ્તુ ઉપર મોહ કે કંપ
 કરવો એ ભવજનમણુ હેતુ છે.

કેાઈ વખત હવેો પરવસ્તુ, જેવી કે ધન, પુત્ર સી
 વિગેરેના નહારા આચરણથી દુઃખી થાય છે અને તેના,
 ઉપર ક્રોધ કરે છે, પણ મિત્રે ? યાદ ર.જો કે, સૌ
 હવ કમના અધીન છે. જેમાં કમ હવને હૃદયે આવે
 છે તેવો તે મઝ જાયછે, માટે તેવી વખતે સમજાવ ધા-
 રણ કરવો, જનતા પ્રયાસે સદુપદેશ દ્વારા પરના આ-

રમાંડું હિત કરવા ઉદ્યમ કરવો, કારણ કે અતે હિત
પણ સદુપદેશથીજ થઈ શકે છે. આપણે કૌંઈ દેહધારી
જીવના કર્મના યોગે ખરાબ આચરણ દેખી તેની નિંદા-
હેલના—કરવા મંડીએ છીએ પણ સુનો ! યાદ કરો કે,
જીવનો તેવો ઉદ્ય જાગ્યો છે; જ્યારે સારાં નિમિત્ત
પામશે, ત્યારે જીવ ઠેકાણે આવશે, એમ વિચારવું;
અને પારકી નિંદા કરી ભારે યવું નહિ ઠાંધું છે કે,—

હુંહા.

નિંદા કરતાં પારકી, પોતે ભારે થ.થ;

નિંદક તે ચંડાળ છે, જીવમાંહી ભટકાય.

નિંદા કરવી આપણી, પરનિંદા દુરવાર.

ઉઠાસીનના ધાર મન, પામીશ જીવજલપાર. ૨

હો ચેતન ! પુદ્ગલાકાર ત્રી તે પરવસ્તુ છે, તેની
ઈચ્છા દ્વર કરી સુખતિત્રીની સંગત કર, કારણ કે
સુખનિરૂપ ત્રી પરંપરાએ સ્વરૂપ પમાડશે. સંસારમાં
કૌંઈપણ પદાર્થ ઉપર રાગ કરવો અગર દ્વેષ કરવો
યુક્ત નથી. માટે ચેતન ! પોતાની મેળે તું આત્મ
સ્વરૂપ પ્રમણ સ્વસ્વભાવે સ્થિર થા.

વચ્ચના નાશથી જેમ તંતુનો નાશ થતો નથી, તેમ આ દેખાતા પ્રત્યક્ષ શરીરના નાશથી આત્માનો નાશ થતો નથી. હજી પ્રાણના નાશથી આ શરીરથી આત્મા છુટે છે, અને અપર અતિમાં જાય છે, પણ આત્મા તો તેને તેજ સમજાવે, આત્મામાં શુદ્ધ પયોવ રહે છે. સહજાવી શુદ્ધ જાણવો અને કમ-જાવી પયોવ જાણવો. આત્માથી આત્માના શુદ્ધો ભિન્ન છે. આ પ્રત્યક્ષ દેખાતું શરીર, વાણી, મન, તે હું નથી. એ ત્રણથી ભોગવાતા વિષયો મારા નથી. શરીરાદિથી ભિન્ન આત્મા ધારીને તેનું સ્વરૂપ ચિંતવતું એમ કરવાથી બહિર્વિષયોથી રાગ, દ્વેષ ફર થયો, જે જે અંશે આત્મા નિર્મલતા અનુભવશે તે તે અંશે ધર્મ જાણવો.

જાની અને અજાનીની દૃષ્ટિની ભિન્નતા દેખાડે છે.
હૃદય.

બાહ્ય દૃષ્ટિ વિમૂઢ જીવ, દેહજ આત્મ ભુદિ;
દેહથી આત્મ ભિન્ન છે, દેખે જાની સ્વશુદ્ધિ. ૧
બાહ્ય દૃષ્ટિથી મૂઢ બનેલા અજાની જીવ દેહનેજ

આત્મ તરીકે સ્વીકારે છે, પણ જ્ઞાની અંતર આત્મા જ્ઞાનમય આત્માને દેહ યદી જુદો છે, એમ દેખે છે.

જુઓ યોગસદોષ શ્લોક.

સયોજયતિ દેહેન, ચિદાત્મા ન વિમૂઢધીઃ

ઘઘિરાત્મા સતોજ્ઞાની, પૃથક્ પશ્યતિ દેહિનમ્॥

અંતરાત્મા મનમા વિચારે છે કે, અરે! આ સંસારમાં મારું શું છે? કા કંઈ નથી! આ જે જે દેખાય છે તે મારાથી જુદું છે; મારાથી જે વસ્તુ જુદી છે, તે પુનઃ જલ વસ્તુ કેાઈ દિવસ મને એટલે આત્માને દેખી શકે એમ થવું અશક્ય છે; કારણ કે આત્માજ્ઞાનવડે સર્વ પદાર્થ દેખી શકે છે, પણ આત્મા વિના બાકીના પાંચ દ્રવ્યમાં એવી શક્તિ નથી કે આત્માને દેખી શકે. આંખ એ પુનઃ જલ દ્રવ્યાત્મક છે, તેથી તે જાદી ભિન્ન આત્મતત્ત્વ દેખી શકાય નહિ. જે જલ પદાર્થ છે તે ઇન્દ્રિયગોચર છે, અને હું જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર રૂપ રત્નત્રયી સુક્ષ્મ આત્મા છું તેથી ઇન્દ્રિયોને અગોચર છું. મારાથી ભિન્ન-જલ વસ્તુ સાચે પ્રતિ કેમ કહું? અને તેને ખેતરની કેમ માનું?

(પોતે પોતાનેજ શિખામણ આપે છે) જે ચેતન !
 પરવસ્તુને પોતાની માની પરલાવમાં રમીશ તે લાવમાં
 ભટકીશ, માટે રખે તું પ્રમાદ કરતો. બોલવું સહેલ છે,
 જાણવું સહેલ છે; પણ તે પ્રમાણે વલવું તે મુશ્કેલ
 છે. કહ્યું છે કે—કહેણી વધે સૌ ધાંદ, રહેણી મલિ
 દુલ્લમ ધાંદ. આ શીચિદાનંદજીનું વચનામૃત છે.

સી, ધન, પુત્ર, કુટુંબ એ સર્વ આત્માથી લિન્ન
 છે. જે જડ પરવસ્તુમાં તું સુખની ભ્રાંતિ રાખે છે, તે
 તે વસ્તુ દુઃખદાતા છે.

હું ચેતન ! સંસાર સ્વરૂપને અનિત્ય જાણ્યા
 છતાં, તું કેમ પારકો આશા રાખે છે ? પરવસ્તુની
 અભિલાષા કરવી હવે તને ચોખ્ખી નથી. તું પરવસ્તુના
 મોહથી અનંતકાળ ચાર ગતિમાં રહજતો અનંત દુઃખ
 પામ્યો. તે વિસરી ગયો ? અલગત હવે ત્હારે ચેતન !
 જડની અભિલાષા કરવી ઘટતી નથી, અભિલાષા પો-
 તાનું આત્માના સુખાની કર કે જેથી તું આત્મા છે
 તે પરમાત્મા રૂપ થાય. પુત્રાદિક આત્મા થકી લિન્ન
 છે, તે હપર અંભજ.

શ્લોક

તત સોઽગ્યત મિત્રેષુ, પશુ પુત્રાગનાદિષુ ॥
આત્મરૂપ મનુજેશશ્વદ્ વિદ્યાચ્ચરજ્જપિત ૧૪૮આદિ.

જેમ ઘટના નાશથી આટીનેા નાશ થનેા નથી
તેમ શરીરના નાશથી આત્માનેા નાશ થતો નથી.
આત્મા અવિનાશી છે આ મા અનાદિ અનંત જા-
ણવેા આત્મા સ્ફટિકગ્તની પેઠે અતિ નિર્મળ છે.

ખાણુ ખીણુ પહેરણુ પુદ્ગલ દ્રવ્ય છે પણ કર્મના
સંયોગથી આત્મા પુદ્ગલાત્મક શરીરમાં રહ્યો છે તેથી
હવે મિથી ખાતો ખીતો પહેવાય છે એ ઉપાધિ ભેદરૂપ
વ્યવહાર જાણવેા સૂત્રો 'યદરખેઠે, આ અશુચિ-
મય કાય ને ધર્મનિમિત્તયદી પોપવી અને તેને ખાવા
અપણુ પણ રગણુદિથી આપણુ નહિ, શરીર એક
જાતનો સાનો છે તેનું પાપ રહિત અચિત્ત આહારથી
પોપણુ દરણુ લોકજે.

અંતરાત્માનેા મુખ્ય અધિકારી યતિ સમુદાય છે
શ્રાવક વર્ગ પણ અંતરાત્મસ્વરૂપને ધ્યાની શકે છે.

મતિજ્ઞાનથી તરતમતાથી અંતરાત્મપણું દરેક આત્માનું જુદા જુદા પ્રકારનું હોય છે.

નર, નારી કે નાન્યતર હું નથી. આત્મસ્વરૂપના જ્ઞાને આજ સુધી હું બહિર્ભાવે સૂતો હતો. હવે મેં પોતાનું સ્વરૂપ મતિ અનુસારે જાણ્યું. હવે પરમાત્મપદ પામવાને માટે ધર્મધ્યાનમાં ઉદ્યમ કરવો જોઈએ અને વિકલ્પસંકલ્પનાં કારણો તજવાં જોઈએ. ગૃહસ્થીઓએ ગૃહસ્થાવાસમાં રહીને પણ ધર્મધ્યાન ધ્યાવનું અને રાગદ્વેષથી દૂર રહેવું એ કાર્ય ઘણું દુષ્કર છે. નિઃસંગી અમણાવસ્થા આત્મસિદ્ધિનું કારણ છે, પ્રિયમિત્રો ! આઠ રાખે છે, હાલના વખતમાં શુકલધ્યાનનો વિરહ છે, હાલ મનુષ્ય ધર્મધ્યાન ધ્યાવા સમર્થ છે. આજો દિવસ એક સરખી પરિણતિ રહેતી નથી. માટે જેટલી ધર્મ ધર્મધ્યાનમાં ગઈ તે લેખે જાણવી કહ્યું છે કે—

આથા.

સામાદ્યાપોત્તદસંતિઅસ્ત, જીવસ્ત જાપદ સી કાનો
સો સફલો ધોધવો, સેતોસંજારફલદેદ ॥ ૧ ॥

સાધાર્મ — સામાયેક અને પેપપત્તમાં જીવને

કાળ જાય છે. તે સફળ બન્યો, બાકીનો કાલ જય જમણું હેતુ છે.

પ્રશ્ન—મુનિરાજ મહારાજે જ્યારથી સર્વ સાવ-
ધનો ત્યાગ કર્યો. ત્યારબાદ તેમને પાપ લાગે કે નહિ ?

ઉત્તર—મન વચન અને કાયાના યોગને ધર્મધ્યા-
નમાં પ્રવર્તીવવાથી મુનિરાજને પાપ લાગતું નથી.
કદાપી અનુપયોગે પાપ લાગી શકે, પણ તે પ્રતિક્રમણ,
સ્વાધ્યાય અને ધ્યાનથી પાપનો નાશ કરે છે. આઠ
કર્મનો નાશ પણ મુનિમહારાજ કરવા સમર્થ છે, ક-
ર્મના વશથી કદાપિ મુનિમહારાજનું મન ડોલાયમાન
ચાય, વચન સાવધ વાપરે, પણ જ્યારે પાછા વિચાર
કરી પશ્ચ ત્તાપ કરવા માંડે તે વખતે કર્મનો પાસ
તોડી નાંખે, સિંહ પાંજરામાં ફસાય નહિ અને કદી
ફસાય તો પાંજરું તોડીને નીકળી શકે ઈશ્વરિયેણુ
મુનિરાજ સોગાવણી કર્મોદયથી વેસ્યાના વેર જ્યાં પણ
પાછા દીક્ષા લઈ આત્મહિત કર્યું, કર્મનો અશ્રુમ
જામે, નજીક જાય અને જ્યારે
હૃદય રમદ આત્મા કેઠાણે

કર્મના ઉદય જૂત સરખે છે. જેમ સારો માણસ હેય છે પણ જ્યારે તેના શરીરમાં જૂત આવે છે ત્યારે તે નાથે છે, ફેટે, ફેટે છે. ગાળોટે છે, ગાળો હે છે અને તેની ગુણગુણ બૂલી જાય છે પણ જૂત પાછું શરીરમાંથી નીકળી જાય છે ત્યારે તે સારા માણસ જેવો હતો તેવો થઈ જાય છે. તેને કોઈ પૂછે કે તું કેમ રોતો હતો, નાથતો હતો, ગાળો હતો હતો ? ત્યારે તે કહે છે કે, ભાઈ ! મને ખબર નથી. એ પરવશ પણ થી થયું હશે, તેમ ક્રોધ, મન, માયા, અને લોભદેવ જૂત જ્યારે કોઈ માણસના મનમાં પેસે, ત્યારે તે માણસ ગમે તેવો ધર્મી વા બુદ્ધિમાન હોય, તો પણ વિકૃત જની જાય છે. તેજારે ક્રોધ, માન, માયા અને લોભનો માણસમાં પ્રવેશ થાય છે ? ત્યારે માણસ પોતાનું સ્વરૂપ બદલી નાખે છે ? અને તેનું તે શરીર છે, તો પણ જાણે જુદો જ જની ગયો હોય એમ જાણે છે, પણ જ્યારે ક્રોધ, માન, માયા અને લોભનો નાશ થાય છે. ત્યારે શાંતાવસ્થા ધારણ કરે છે. નિમિત્તયોગે ઉત્પન્ન થતા ક્રોધાદિ શત્રુઓને પાછા હઠાવવા ને પ્રયત્ન થશે, રાગદ્રે-

પાદિ મદ પડશે જોનયાસ કરમાવે છે કે, સત્ય ઉ
 પાદેય આત્મતત્ત્વ છે. ધર્મની સામગ્રી પામીને મુખિ
 મુખ પામવા પ્રયત્ન કરો જે મનુષ્યો વીનરાગ વચના
 દુસારે આત્મતત્ત્વ જાણે છે, તેજ સમ્યક્ત્વપૂર્વક શિવ
 મુખ પામી શકે છે અદ્વૈતવાદિઓ મર્વ લવેનો એક
 આત્મા માને છે, પણ તે જોનમતથી વિરુદ્ધ છે જો મર્વ
 લવેનો એક આત્મા હોય તો એક લવની મુક્તિ થતા
 સર્વ લવની મુક્તિ થવી જોઈએ અને એક લવને મુખ
 થતા મર્વ લવને મુખ થવું જોઈએ, પણ તે પ્રમાણે થવું
 નથી, એ વાત પ્રત્યક્ષ વિરોધી છે. સર્વ લવનો એક
 આત્મા માનતા પન્માત્મમય સર્વ જગત્થઈ જાય અને
 તેથી જ્ઞાત, તપ, જપ, અને ધ્યાન એ સર્વકર્મ નિષ્ફળ
 થાય ઇત્યાદિ ઘણા હોયો દેખાય છે, તેનું ખડન મુનિરા
 જ ન્યાયાલોનિધિ શ્રીગાત્મારામજી કૃત જોનતત્ત્વાદર્શ
 તથા અસ્મદોય તત્પરોક્ષાચિચાર (તત્ત્વજ્ઞાનં દીપિકા)
 અન્યમાટે માટે તે અન્યોનુ અવલોકન કરવું સર્વ લવને
 એક અ
 રીશકે

શ્રી હરિભદ્રસૂરિ કહેછે કે કિરણો ગુણ નથી પરંતુ દ્રવ્ય છે અને જે જ્ઞાન આત્માનો ગુણ છે તે અદ્રવ્ય છે, જે અન્ય પ્રત્યે શી રીતે જઈ શકે ? તે દેશને વિષે, જેય ને જ્ઞાન જઈને વ્યાપ્ત થતું નથી. દેવજ્ઞાન અચિંત્ય શક્તિવાળું જાણવું, લોકાનુબંધમાં જે શક્તિ રહેલી છે, તે ભિન્ન દેશમાં રહેલા લોકોને આકર્ષણ કરે છે. એમ પ્રત્યક્ષ દેખાય છે. તેમ આત્મામાં રહેલી જ્ઞાન શક્તિ સર્વ લોકને અત્ર્યંત વિષય કરે છે. એટલે સર્વ વસ્તુ જ્ઞાનમાં ભાસે છે. એમાં કોઈ વિરોધ નથી.

સંકો—આત્મા જ્ઞાનવડે વ્યાપક કહેયો તો અશુચિમય જે, નરક વિગેરે સ્થળ, તેમાં જ્ઞાનનું રહેવા-પણું થવાથી અશુચી સ્વાક્રમો જે અનુભવ તે કૃપા આપત્તિ (કૃપણ) આવશે.

ઉત્તર—આત્મામાં જ્ઞાન રહીને સર્વ વસ્તુને વિષય કરે છે, તેથી અશુચિ સ્વાક્રમ અનુભવકૃપા આપત્તિ આવતી નથી. શ્રી લોજન વિગેરે નું જ્ઞાન થવાથી તે સંબંધી તૃપ્તિ થતી હોય તો, લોજન આકિન્ની પ્રાપ્તિ માટે જે પ્રયત્ન છે, તે નિષ્ફલ થઈ જાય માટે

અનુચિ વિગેરેનું જ્ઞાન થવાથી તેના રસસ્વાદના અનુ-
ભવની આપત્તિ આવતી નથી. જેમ આંખે દેખવાથી,
જ્ઞાને જાણવાથી, ઝેર ચઢતું નથી, તેવી રીતે પદાર્થોનું
જ્ઞાન થવાથી રસસ્વાદની આપત્તિ આવતી નથી જેમ
મરણનું જ્ઞાન થવાથી મરણ દુઃખનો અનુભવ આવતો
નથી, તેવી રીતે સકલ પદાર્થોનું જ્ઞાન થવાથી તેના
સ્વાદની આપત્તિ આવતી નથી, ઇત્યાદિ ઘણાં દૃષ્ટાંત
છે. જ્ઞાન સર્વ ઠેકાણે રહેતું નથી. જ્ઞાન આત્મામાંજ
રહે છે. જ્ઞાન આત્મામાંજ રહીને સર્વ વસ્તુને જાણે છે.
ઇત્યાદિ ઘણી વચ્ચે છે. આત્મામાં અનંત જ્ઞાન છે, તે
જ્ઞાનાવરણીય ઠમના નાશથી સ્ફુરે છે.

પ્રશ્ન—અંતરાત્માઓ તદ્દલવ મુક્તિ પામી શકે
કે નહિ?

ઉત્તર—નિયમ નથી કે તદ્દલવ માં મુક્તિ પામી શકે.
ચોથા ગુણ ઠાણાથી અંતરાત્મપણું સ્પુરે છે, અને અતરા-
ત્મન્ય આખ્યા બાદ સામગ્રી યોગે તેજ લવમાં સંપૂર્ણ
ઠમનો નાશ થતાં સિદ્ધિસ્થાન પામી શકાય છે, અને
ઠમનો નાશ થતાં સંપૂર્ણ ન થઈ શકે તો કેટલાક ભવ

રતા પડે છે. અંતરાત્મા ઘણા કર્મની નિર્જરા કરી શકે છે અને આશવનો ત્યાગ કરી શકે છે. અંતરાત્મસ્થ ધી કપાયની મંદતા થાય છે. અને આત્મશક્તિ સ્ફુરે છે. વૈરાગી હવને આત્મસ્વરૂપની અજ્ઞાતા રહે છે, અને વૈરાગ્ય ત્યારે આ સંસાર અસાર લાગે છે ત્યારે થાય છે.

પ્રશ્ન—સંસાર અસાર લાગે ત્યારે સંસાર ઉપર અક્રિય થાય અને અક્રિય તો દ્રેપવિના થાય નહિ. જે પદાર્થ ઉપર રાગ હોય છે, તે પદાર્થ જોડે ભાસમ પડવાથી અલગત તેના ઉપર દ્રેપ થાય અને દ્રેપથી તો કર્મ બધાય, ત્યારે સંસારને અસાર બદલાયી શો ફાયદો થયો ?

ઉત્તર—સંસાર અસાર લાગવાથી તેના ઉપર થતો મોહ છૂટે છે, તેથી તેના ઉપર રાગ થતો નથી. અક્રિય એટલે તે મારું હિતકર્તા નથી માટે તેથી દૂર રહેવું એવા વિચાર ને અક્રિય કહે છે. ક્રોધમદી અક્રિય થાય છે, એ વાત એમાં નથી એમ સમજીને જે વસ્તુનો આત્મહિત માટે ત્યાગ કરવામાં આવે છે, વા

તે વસ્તુ અણુગમતી લાગે છે તેથી તેના ઉપર કોઈ
 યાય છે એમ કહેવાય નહિ. આત્માને પોતાનું જ્ઞાન થય
 બાદ તે વિચારે કે, હું આટલો કાળ સંસારમાં રહ્ય
 હશે તેમાં એકલા કંઈ કર્યું નો વાંક નથી. કર્મ એ પુણ્ય
 છે, અચેતન જઈ છે. બીજાનું ખરાબ કરવાના વિચાર
 વાળું તે નથી. અમુકનું ખરાબ થાઓ, એમ પુણ્ય
 દ્રવ્ય ચિંતવતું નથી. જુઓ, સામે યામલો છે, તે રૂ
 શત્રુતા રાખે છે ? ના નહિ. તેમ કર્મના સંજોગે આ
 ત્માનો શુષ્ક આચ્છાદી ન યાય છે પણ કર્મ રક્ષોમ
 અશુભ ચિંતવવાની નિશ્ચયનયથી જોવાં શક્તિ નથી
 દેખતું ખરાબ કરવાનો વિચાર પુણ્ય દ્રવ્યમાં હોતો
 નથી. પુણ્ય રક્ષક જે કર્મ રૂપે પરિણમી આત્મા
 લાગે છે, તે કર્મરૂપ પુણ્ય રક્ષકમાં રહેલા રમ્ય રમ્ય
 થઈના સંયોગે આત્મા પોતે લોલીમૂ ન થઈ જઈ કર્મ
 વેદના લોખવે છે. અક્ષીણ તાલપુટ વિષ એ પણ પુ
 ગત છે. તેનામાં પ્રાણને નાશ કરવાની શક્તિ રહે
 છે. અક્ષીણ અમર તાલપુટ વિષ આંખે દેખવાથી

તેનું બક્ષણ કરીએ તો તેનો એવો સ્વભાવ છે કે તે પ્રાણનો (જીવનનો) નાશ કરે છે, તે વસ્તુ પોતાનો સ્વભાવ બળવે છે એ કંઈ ઉદ્ધિને બીજાને લાગતું નથી, પણ તેનો પોતેજ ઉપયોગ કરે તેમાં વિષ-અશ્ત્રીણનો શો વાંક ? આપણે પોતેજ કુવામાં પડીએ તો તેમાં કુવાનો શો વાંક ? બાગમાં જાએ તો મુગધી મળે, તેમાં જીવ પોતેજ કારણભૂત છે. તેવી રીતે રાગ, દ્વેષ અને મોહના વશ પડેલા આત્મા દુઃખ્યાનથી પુદ્ગલ સ્પર્શને કર્મરૂપે પોતાની સાથે પરિણામવાળે છે અને તે કર્મરૂપ પુદ્ગલ પોતાનો સ્વભાવ બળવે છે, તેથી આત્મા દુઃખી થાય તેમાં કર્મનો શુદ્ધ નિશ્ચયનયથી જોતાં શો વાંક કહેવાય ? આપણે જો કર્મને બ્રહ્મ કરીએ નહિ તો શું તે આપણને દુઃખી કરી શકે ? ના નહીં કરી શકે. તાલપુટ-અશ્ત્રીણ, પ્રાણનો નાશ કરે છે, માટે તેને અરામ અહિ-તકારી એમ આપણે કહીએ છીએ. તેમ કર્મ પણ આત્માને દુઃખ આપે છે, પોતાનું જ્ઞાન ત્યજીએ છે. ચાર ગતિમાં કર્મ વિવિધ વેગે ભટકાવે છે; માટે તેને આપણે

અહિતકારી, ખરાબ-શત્રુ આદિ વિશેષલોથી સંબોધી બે
છીએ. આત્મા જાણતો હતો પોતાના સ્વભાવમાં ન રમે
અને પરભાવમાં રમે, અને તેથી તેને શત્રુભૂતકર્મ લાગે
તેમાં કર્મનોં શો વાંક કહેવાય ? એન પોતે જાણે છે
કે, નિંદા, કલક, રાગ, દ્વેષ, પાપારંજ કરવાથી કર્મ
બંધાય છે; માટે તેનાથી દૂર રહેવું જોઈએ. એમ જાણ્યા
છતાં સંસારમાં રાચે, માચે, પુત્ર કલત્ર અને ધનની મમતા
ધારણ કરી તે ઘડી આનંદ માને, કાચું પાણી પીએ,
સ્થાવર તથા ગ્રસકાયના છવની વિરાધતા કરે, મુનિ-
વર્ગના અવલુંવાડ બોલે, ગૃહસ્થાવાસ સારો માને તો
અતે કર્મથી લેપાઇ દુઃખની રાશિ લોગવે એમાં
કેનો વાંક કહેવાય ? અલખત પોતાનોજ દોષ કહેવાય.

કેઇ એક મનુષ્ય, એક શહેરમાં રહે છે તે શ-
હેરના રાજાનો એક બીજો રાજા શત્રુ તરીકે છે, તે
પ્રતિપક્ષી રાજાએ પોતાના નોકરો મારફત સામા રા-
જાના શહેરના કુવામાં વિષ નંખાવ્યું, તે પેલા માણસે
જોયું, તે સર્વને કહેરા લાગ્યો કે, અરે મનુષ્યો ! તમે
આ કુવાનું પાણી પીશો નહિ; કારણ કે તેમાં

નાંખ્યું છે. કેટલાક માણસોએ તેની વાત જોટી માની,
 અને તેમાંથી પાણી કાઢી પીધું, અને કેટલાક માણસોએ
 પેલા માણસના વચન ઉપર વિશ્વાસ લાવી પાણી કાઢ્યું
 પણ નહિ અને પીધું પણ નહિ. પાણી નહિ પીનારા
 ભયી ગયા. પાણી પીનારા મરી ગયા તેમાં કેનો વાંક
 કહેવાય ? કુવાનો અગર પેલા કહેનાર માણસનો વાંક
 કાઢી શકાય ? ના કહી નહિ ! કહો ત્યારે કેનો વાંક
 કાઢી શકાય ? કહેવું પડ્યે કે-પણી પીનારાનોજ વાંક
 કહેવાય. જેઓએ તે કુવાનું પાણી પીધું નહિ અને
 જીવતા રહ્યા તેમાં કેનો ઉપકાર કહેવાય ? અલબત્ત
 કહેવું પડ્યે કે પેલા વાત કહેનાર માણસનો તેણે કુવામાં
 જેર નાંખ્યું છે એમ કહ્યું ત્યારે, તેના વચનના વિશ્વાસ
 કરનારા જીવતા રહ્યા.

ઉપનય કે-તેમ સાંસારિક સર્વ પદાર્થો આપણા
 નથી, તેના ઉપર રાજ દ્વેષ કર્યો તો દુઃખી થયો,
 એમ સર્વજ્ઞ જમવાનું કહે છે; છતાં તેમના વચનને
 આપણે અનુસરતા નથી અને મોહમાયામાં ફસીએ
 છીએ, પરવસ્તુ ઉપર મમતાભાવ ધારણ કરીએ છીએ.

પૃથ્વીકાપના પદ્મથી જેવાકે, સોત્રું, રૂપું, હીરા આ-
 ઉપર રાગ કરીએ છીએ. એ જડ પૃથ્વી પદ્મથીને માટે,
 તાદ, તૃષા, ભૂખ, તાપ ધૃત્યાદિ ઘણાં દુઃખ સહન કરવાં
 પડે છે, અને તેની પ્રાપ્તિ માટે છકાયના જીવોની વિરાધના
 કરી અનાંતિ કર્મની વર્ગણાઓ અકષુ કરીએ છીએ,
 તેમાં કેનો વાંક કહેવાય ? અદ્વત તેમાં આપણે વાંક
 કહેવાય. જ્યારે કર્મ પોતાની મેળે જાણ્યા છતાં અકષુ
 કરીએ, ત્યારે તે ભોજવવાં પડે એમાં શી નવાઈ ? રંક
 હેય, અમર રાજા હોય, અકવર્તિ વાઙ્મોહાધિપતિ શેઠ
 હોય, પણ કર્મ ભોજ્યા વિના કેાઈને છૂટકો થતો
 નથી. કેાઈ મત્યક્ષ નજરે રાજા દેખાય છે, કેાઈ શેઠ
 દેખાય છે, તેમ કેાઈ રંક દેખાય છે. કેાઈ સુખી છે
 કેાઈ દુઃખી છે એ સર્વ કર્મનો પ્રપંચ છે.

જેઓ સર્વેશ્વરીયંકર મહારાજના વચન ઉપર
 વિશ્વ સ રાખે છે, અને તેમણે જતાવેલો મોક્ષમાર્ગ સત્ય
 માને છે, અને તે માર્ગ ઉપર વિશ્વાસ લાવે છે, સાંસા-
 રિક મુખને દુઃખરૂપ ગણે છે, અને મુનિવેષ વા શ્રવ-
 ણનાં ખારમત, અમર સમ્યક્ત્વને ધારણ કરે છે તે સ્વયં

હવે। મોક્ષ મુખ પામી શકે છે. તે જાન્ય હવેને ઉપકાર કરનાર સ્ત્રી તીર્થંકર મહારાજ અને સદ્ગુરુ ઠાકેવાય છે માટે આત્મસ્વરૂપ જાણવાની ચાહના કરવી.

પ્રશ્ન—જાણ અને જાણણ બન્ને વિષ જાણણ કરે, તેમાં વધારે દુઃખ કેને થાય ? તે બેમાં કેણુ મરે અને કેણુ હવે ?

સમાધાન—જાણ અને જાણણ બન્ને પાપકર્મ કરે, તેમાં બન્નેને પાપ લાગી શકે. અશુભ અધ્યવસાયની તીવ્રતાથી જાણને પણ વધારે પાપ લાગી શકે છે અને અશુભ અધ્યવસાયની તીવ્રતા જાણનાર કરતાં જાણણને વધારે હોય તો તે જાણણને વધારે પાપકર્મ લાગે છે. જાણ અને જાણણ જો બેમાંથી જેને અશુભ અધ્યવસાયની મંદતા હોય તેને પહેલાની અપેક્ષાએ થોડું પાપકર્મ લાગે છે. જાણનાર જો પાપકર્મ બાંધ્યા બહુ પાછો પ્રત્યાતાપ કરે, આલોચણ લે, નત અંગીકાર કરે, અંતઃ કરણપૂર્વક વારંવાર પ્રત્યાતાપ કરે, તો પહેલાં બાંધેલાં કર્મ તોડી શકે છે અને અસહ્યવતો બાંધેલાં કર્મ જાણણ હોવાથી સ્ત્રી રીતે કાય કરી શકે ? કદાપિ જાણણને

કર્મ બાંધ્યા પછી સદ્ગુરુ સમાજમ થયા બાદ માણુમ પડે કે અરેરે ! મેં તો પહેલાં ઘણું પાપ કર્યું હતું તેથી હું ભવિષ્યમાં દુઃખી થઈશ, એવો પશ્ચાત્તાપ થાય અને ગુરુ મુખથી જ્ઞાન મેળવી તેનો પ્રતિકાર કરે, તપ, જપ, ધ્યાન આદિધર્મ ક્રિયા કરે તો, તે અજાણ પણ પાછળથી જાણ વધુને પૂર્વે બાંધેલાં પાપકર્મ છોડી શકે છે. જાણ્યા છતાં તેનો પ્રતિકાર ન કરે તો જન્મે જણ પાપ-કર્મનું ફલ ભોગવે.

તે પ્રમાણે જાણ અને અજાણ જન્મે જણ વિષ ભક્ષણ કરે તો, જન્મેને દુઃખ થાય છે અને જન્મે મરણ પામી શકે છે, પણ વિશેષ કે-જાણ અને અજાણ જન્મે-એ વિષ ભક્ષણ કર્યું, કયા બાદ જાણકરને પશ્ચાત્તાપ થયો કે, અરે ! મેં ખોટું કર્યું. હવે હું શું કરું ?

પોતે જાણે છે કે, વિષ ભક્ષણ મેં કર્યું છે તેથી મરી જવાનો છું, પણ અમુક ઔષધી ખાઉં તો જીવી શકું, એમ વિચારી તે ઔષધીનું ભક્ષણ કરે તો જીવી શકે. પોતે વિષ અમુક ભક્ષણ કર્યું એમ જાણે છે તે થકી બચવાનો ઉપાય પોતે જાણતો નથી તોપણ, તે

સંબંધી બીજાને વાત કરી જીવવાની મરજી હોય અને
 દવા કરાવે તો સાત્તે થઈ શકે છે પણ પેટો બળજી
 બચારો બાણુતો નથી કે મેં શું બધું ? તો પછી
 તેના ઉપર છે. ઉપાય કરી શકે અને બીજાને શી રીતે
 રહી શકે ? અંતે તે અજ મરણ પામે છે અને પેટો સાની
 મનુષ્યજીવી શકે છે માટે જાનજીના કરતાં બાણુનાર કારો
 કારણ કે તે બાણુ છે તો કોઈ કિવસ પાપકર્મથી પાછો
 હકશે. તરતાં બાણુનાર અને તરતું નહિ બાણુનાર બન્ને
 ઉંદી નદીમાં પડતું મૂકે, તેમાં મરણ કોણુ પામે ? તરતું
 બાણુનાર તો નદીમાં તરીને જીવી શકે, એકદમ કોઈ દુઃખ
 માયો બાણુકારે નદીમાં પડતું મૂક્યું, પણ પડતાં પડતાં
 વિચાર બદલાવાથી તરવા લાગી બહાર નીકળી શકે છે
 પણ અબાણુને તો તરતાં આવડતું નથી તેથી જીવવાની
 ધણી આપા હોય છે તો પણ જીવી મરે છે, બાબ્યમેગે કોઈ
 કાઠનાર મળે તો કઠાપિ જીવી શકે છે, આ કેટલાં અબાણુ
 કેને કહેવો ? મિતકુલ કિતકારક અગર અકિતકારક
 વસ્તુનું સ્વરૂપ બાણુ નહિ તે અજ રહી શકાય ॥ અબા-
 જીમાં પડેલું તો એટલું સમજવાનું કે એટલું અબાણુ.

માટે દિધમ પ્રધાન છે એમ મને બાસે છે. વિશેષ જ્ઞાનિગમ્યમ્.

દૃષ્ટાંત ત્રીજું-કેટલાક જીવ સંસારને અસાર જાણતા નથી અને દીક્ષા અંગીકાર કરતા નથી, જેમ કપિલાદાસી, વીરોચાળવી, ઇત્યાદિ દૃષ્ટાંત જાણવાં.

* દૃષ્ટાંત ચોથું-કેટલાક જીવ સંસાર સ્વરૂપને અસાર જાણતા નથી ને દીક્ષા લે છે, તે ગોંડલો નાના થેલાને દીક્ષા આપે છે, તે દૃષ્ટાંત જાણવું. ખાખી બના જોગીઓ સંસારનું બરબર સ્વરૂપ સમજતા નથી; તે પછી તાપસી દીક્ષા મહણ કરે છે અને હું પરબ રાજ ઘઉં એમ ધારી તપશ્ચર્યા કરે છે. તેઓએ સંસારનું સ્વરૂપ જાણ્યું નથી, સંસારનું ખોટું સ્વરૂપ જાણ્યું હોય તો કેમ પૌદ્ગલિક સુખની વાંછા રાખે ? સંસારનું અસાર સ્વરૂપ જાણ્યું છતાં કેમ સંસારમાં પડી રહે ? ઘર બળવા લાગ્યું. અને તેમાંથી બહાર નીકળે નહિ, તેના સરખો અજ્ઞાની જીવ અન્ય કોણ જાણવો. સંસારનું અસાર સ્વરૂપ જાણ્યા છતાં જેણે સંસારને ત્યાગ કર્યો નહીં, તેણે જાણ્યું છતાં કેમ તે વિરતિપણું

પોતાની મેળે જોમ નહિ ધાર્યું કે મને દીક્ષા લેવામાં અંતરાય કમનંદે છે, અને તેથી લેવાતી નથી. મનુષ્યોએ અસાધ્યથી પાંચવાર છવાર સાતવાર વાં વારંવાર દીક્ષા લેવા ઉદ્યમ કરવો. તેમ છતાં અડચણો આવે તો જાણ્યું કે દીક્ષામાં અંતરાય કમનંદે ઉદય છે, અંતરાય કમનંદે મને ઉદય છે, તેણે પ્રત્યક્ષ તો દેવદક્ષાન તથા અવધિ વિના શી રીતે જાણી શકાય ? મારે અબ્બલવોએ દીક્ષા લેવાનો ઉદ્યમ ઠઠિ ઠાઠવો નહિ.

કૃષ્ણને તો શ્રી નેમિનાથજીએ કહ્યું હતું કે, ભાઈ તમારાથી ચારિત્ર લેઈ શકાયે નહીં. હાલના વખતમાં આપણે પોતાની મેળે નિષ્ક્રિય કરવો એ કાર્ય કદિ નહિ. નંદિયેણ મુનિજીને દીક્ષા લેતાં દેવતાએ ના કહ્યું હતું, તો પણ દીક્ષા લીધી, છતાં અન્તે કમનંદે ઉદય જાગવાથી વેશ્યાને ઘેર રહેવું પડ્યું, તો પણ પાછી ફરી દીક્ષા અંગીકાર કરી, નંદિયેણે જોમ ના ચિત્તવ્યું કે, કમનંદા ઉદયથી દીક્ષાથી બ્રહ્મ યથા તો આપણને હવે પાછો અંતરાય નડશે પણ તે ઉદયે શૂરા હોવાથી જોમ વિચાર્યું નહીં અને પાછા તૈયાર થઈ ગયા અને પાછી દીક્ષા મેડણ કરી,

છે; કારણયોગે બહિરાત્મા, અંતરાત્મા ઉપર રૂચિ ધારણ કરતાં અંતરાત્મા યથા શકે છે. જેણે અંતરાત્માનું સ્વરૂપ જાણ્યું નથી, તેને સાંસારિક પદાર્થો ઉપર રૂચિ થાય છે, પરંતુ જેને આત્માનું જોળખાણ થયું છે તે સાંસારિક પદાર્થો ઉપર રૂચિ ભાવ ધારણ કરતો નથી. ખરી હિત શિક્ષા એ છે કે આત્મ ને જાણવા પ્રયત્ન કરવો. આત્મા સંબંધી ચર્ચા કરવી, આત્મસ્વરૂપ ચિંતવવું; કે જેથી જન્મ મરણનાં દુઃખો નાશ પામે.

અજ્ઞાનપણથી, જડ વસ્તુ ઉપર રાગ યથા શકે છે; અને જેટલો જડ વસ્તુમાં રાગ રહે છે તેનાં કરતાં જડ વસ્તુ ઉપર દ્વેષ ન્યૂન ભાગે રહે છે. વિશેષજ્ઞાનિગમ્યમ્

જ્ઞાનીઓને સંસારિક પદાર્થો અસાર લાગ્યાથી તેના ઉપરથી રૂચિ ઊતરી જાય છે, અને આત્માના જ્ઞાન, દર્શન, આરત્રિ ગુણો પ્રાપ્ત કરવા રૂચિ ભાગે છે. સંસારઅસાર લાગવાથી સંસાર ઉપર ક્રોધ થાય; એમ કહેવું એ એકાંતે સત્ય કહેવાય નહિ. બાહ્ય વસ્તુ ઉપર કદાપિ ક્રોધ થાય અને તેથી તેને ત્યાગ કરવાની બુદ્ધિ થાય તો તે સાપેક્ષ રીતે મગ્નસ્ય કહેવાય.

પોતાના ઉપર દુઃખ તાં વાકળાં જ્યારે આવી પડે ત્યારે મુજોએ ગભરાવું નહિ. ધેરું ધારણ કરી દુઃખ સદન કરવું જે કમ પાછલા બચમાં કર્યો છે, તે બોગબ્યાવિના ખુટકો થવાનો નથી. જેમકે કોઈ ચારે ચોરી કરી તેની રાજાએ મહીનાની શિક્ષા ફરમાવી, ચોરને જેલમાં જવું પડ્યું. હવે કહો શું જેલનું દુઃખ તે રૂવે તેવો નહિ પામી શકે ? ના કરી પામી શકે નહિ. ચેવન ! કોઈ આપણને દુઃખ દેવા ધારે તો તેના ઉપર ક્રોધ કરતો નહિ, આપણે જે કમ કર્યો છે તે ઉદયે આજ્યાં છે. જેમ સમજવું.

મિત્રો ! યાદ રાખજો કે તરવારની ઉપર મધુ ચોપડી તેને ચાટીએ તો જેમ છાત કપાઈ જાય તેમ સાંસારિક મુખો પણ તે સરખાં છે. અસ્થિર આ સંસારમાં આત્માનું કંઈ નથી. જે પુત્રોની કલ્પસિની બહિરાત્મા મુખ માને છે, તેજ પુત્રોના મરણથી બહિરાત્મા ચોક કરે છે. રૂવે છે, અને દુઃખી થાય છે. જે ધનની આવકથી બહિરાત્મા મુખ માને છે, તેજ ધનના નાશથી બહિરાત્મા દુઃખી થાય છે. જે સ્ત્રીથી બહિરાત્મા, પોતાને

સુખી માને છે, તેજ સ્ત્રીના વ્યભિચારીપણાથી બહિરાત્મા દુઃખ માને છે. બહિરાત્માને પરવસ્તુથીજ સુખ થાય છે અને દુઃખ પણ પરવસ્તુથીજ થાય છે. જ્યાં સુધી બહિરાત્મા પોતાના આત્માની અનંત શક્તિ તરફ જોતો નથી ત્યાં સુધી બહિરાત્મપણું ટળવું મુશ્કેલ છે.

જ્યાં સુધી બહિરાત્મભાવ છે ત્યાં સુધી પણ અવસ્થા બહુવી. અંતરાત્માને સુવર્ણ અમર પાપાણુ ઉપર સમદષ્ટિ રહે છે તેમ શત્રુ અમર મિત્ર ઉપર પણ સમદષ્ટિ રહે છે. વંદક અને નિંદક ઉપર સમદષ્ટિ રહે છે. અંતરાત્મા દુષ્ટોની સંગતિ ત્યાગ કરે છે અને વિકલ્પ સંકલ્પના કારણે ત્યાગ કરે છે. અંતરાત્મા, સ્ત્રીને વિષ્ટાની ઠેાથળી સમાન ગણે છે, અંતરાત્મા, સ્ત્રી, ધન પુત્ર, પરિગ્રહ, અને પાપારંભનો ત્યાગ કરે છે, વા ત્યાગ કરવા ઇચ્છે છે; બહિરાત્મા, સ્ત્રી, ધન, પુત્ર, પરિગ્રહની વૃદ્ધિ કરવા અનેક પ્રકારના યત્ન કરે છે. અંતરાત્મા સંસાર થઈ જલપદ્મ જથ્થા ન્યારો રહે છે, બહિરાત્મા સંસારમાં જલકર્દમથત્ (જળમાંના કાદવની પેઠે) તેમાંજ મગ્ન રહે છે. અંતરાત્મા સંસારના પદાર્થોને નાશવંત ઢોળે છે,

અને યદિરાત્મા તેજપદાર્થોને અચક્રે જે છે. અન્તરાત્મા
 જગત્ની મોટાઈમાં લોભાતો નથી, અને યદિરાત્મા
 જગત્ની એવી મોટાઈમાં લોભાય છે. અન્તરાત્મા
 શુદ્ધીના ઉપર ખુશી થાય છે, અને યદિરાત્મા શુદ્ધી
 જનમાં ગીહિત્ર ભેદ પ્રવર્તન કરે છે. અન્તરાત્મા અપરાધી
 ઉપર ક્ષમા કરે છે, અને યદિરાત્મા અપરાધીને દુઃખ
 દેવા ઇચ્છે છે. અન્તરાત્મા ચદ્ગુણે કર્તૃત્વ સમાન
 ગણે છે, અને યદિરાત્મા તેથી પરાધુષ્ય કહે છે.
 અન્તરાત્મા કર્મચક્રી છુટતો બપ છે, અને યદિરાત્મા
 કર્મચક્રી લેવાતો બપ છે. અન્તરાત્મા અંતરમાં દેખે છે,
 અને યદિરાત્મા બહાર દેખે છે. અન્તરાત્મા સંતોષ
 પાવે છે, અને યદિરાત્મા લોભ પાવે છે.
 અન્તરાત્મા અંદરનું ધન એટલે આત્માનું ધન જોળે છે,
 શોધે છે, અને યદિરાત્મા બહારનું ધન જોળે છે.
 અન્તરાત્મા પોતાનામાં સત્તાએ રહેલા પરમાત્માનું
 ધ્યાન કરે છે. અને યદિરાત્મા પરવસ્તુનું ધ્યાન કરે છે.
 અન્તરાત્મા નેથી છોડે તેથી યદિરાત્મા નેવાય છે-૪૦
 અન્તરાત્મા અને યદિરાત્માનાં ઉક્ત્ય બધાં.

અન્તરાત્મા શરીરી છે અને સિદ્ધની અપેક્ષા એ પરમાત્મા બહારીરી છે સિદ્ધની અપેક્ષાએ પરમાત્મા નિરાકાર છે અને અન્તરાત્મા સાકાર છે. પરમાત્મા ધર્મ સંહિત છે અને અન્તરાત્મા ધર્મ સંહિત છે, પરમાત્મા સયોગીની અપેક્ષાએ સલેશી છે અને અયોગીની અપેક્ષાએ અલેશી છે અને અન્તરાત્મા સલેશી છે સિદ્ધની અપેક્ષાએ પરમાત્મા શુષ્કાણ્વાથી અતિરિક્ત છે અને અન્તરાત્મા શુષ્કાણ્વા સંહિત છે, ઇગ્નિ ખરેખર ભમરીની સંગથી ભમરી રૂપ થાય છે તેવી રીતે અન્તરાત્મા પોતે પરમાત્માનું ધ્યાન કરતો છતો પરમાત્મારૂપ થાય છે. હૃત્યાદિ અન્તરાત્મા અને પરમાત્માનું સ્વરૂપ બાહ્યનું, વિશેષ શુદ્ધિમદ્ધારા સમજવું.

અદ્વૈતવાદિયો પરમાત્માને એક માને છે. અને જૈનો પરમાત્માઓ અનંત માને છે અને મોક્ષ સ્થાનમાં રહે છે એમ માને છે. અદ્વૈતવાદીઓ એક પરમાત્માને જ્ઞાનસ્વરૂપ માને છે, અને મં'પૂર્ણ આકાશન્યાયક માને છે.

જૈનો પરમાત્મામાં જ્ઞાન શુષ્ક છે એમ માને છે

અને આત્મવ્યજિાથી સદા સંપૂર્ણ આત્મા
પરમાત્માને માનતા નથી.

અદ્વૈતવાદીઓ પરબ્રહ્મા લીન થયું
સ્વીકારે છે. જેનો ઠમ્ રહિત આત્માની
ઉપર મુક્તિ સ્વીકારે છે. અદ્વૈતવાદીઓ
પરમાત્માના અંશ તરીકે માને છે.

જેનો પ્રતિયરીર જિન્ન કરે છે એવો
એવોજ ઠમ્નો નાચ યાય ત્યારે પરમાત્મા
એમ સ્વીકારે છે. અદ્વૈતવાદીઓ ઘટ, પટ, કંઠ,
લેરયા, મન, ધન, પુરુષ અને પાપ રૂપ પુરુષ
માને છે, અને કહે છે કે એ ઘટ, પટ, કંઠ,
હત્યાદિ માયા છે. માટે તે અસત્ છે. તે
એટલે ઠંઠં પણ વસ્તુ નથી, જાંતિમાત્ર છે.

જેનો ઘટ, પટ, કંઠ, ચક્ર, લેરયા, મન
પાપને મુદ્ગલ દ્રવ્ય માને છે, અને તે
પોતાના રૂપે સત્ છે. અને તે વસ્તુઓ અસત્
ઘટ, કંઠ, ચક્ર, લેરયા હત્યાદિ આત્મરૂપ ન
આત્માની અપેક્ષાએ અસત્ છે, અને પોતાના
છે. એમ સ્વીકારે છે અને વસ્તુ પોતાના

અને પરરૂપે અસત છે. ઘટ પોતાના રૂપે સત્ છે, અને પંડ રૂપે ઘટ અસત છે. પુદ્ગલ દ્રવ્ય પોતાના રૂપે સત્ છે, અને ભવરૂપે અસત છે, એમ સ્વદ્રવ્યાદિકની અપેક્ષાએ સત્ અને પરદ્રવ્યની અપેક્ષાએ અસત્ હરેક વસ્તુ-ઓને માનવામાં આવે છે. સુજ્ઞા ! વીતરાગ ભગવંતે જે વચન કહ્યાં છે, તે સમ્યગ્પણે અનુભવમાં આવે છે. અને અદ્વૈતવાદીઓ એકાંતવાદે જે કહે છે તે બરાબર અનુભવમાં આવતું નથી.

અદ્વૈતવાદીઓ પરમાત્માને એકાંત નિત્ય સ્વીકારે છે, જેનો પરમાત્માને દ્રવ્ય અને પર્યાયની અપેક્ષાએ નિરપાનિત્ય સ્વીકારે છે, એમ તપાસતાં અદ્વૈત મત અને જૈનદર્શનમાં ઘણો તફાવત છે.

નેયાયિકો મુક્તિને દુઃખના અત્યંત અભાવરૂપ માને છે, જેનો અનંત સુખમય કર્મથી રહિત થઈ શિવ શુદ્ધ થઈ મોક્ષસ્થાનમાં સાદિ અનન્તમા ભાંજે રહેવું તેને મુક્તિ માને છે.

પ્રશ્ન—ભવતી મુક્તિ થયા પછી ભવ પાછો સંસારમાં આવતો હશે કે કેમ ?

ઉત્તર—હવેનો મુહુર્તિ યથા પછી હવે પેલેજ
પરમાત્મ પદ પામે છે, કર્મનો નાશ થવાથી પરમા-
ત્માત્મા પાછા સંસારમાં અવતાર નથી.

શ્લોક.

દગ્ધેયોજ્જેયથાગ્યંત, આદુર્ભેવતિનાદુરઃ

કર્મયોજ્જેયથા દગ્ધે, નગોદ્ધતિમયાદુરઃ ।

જેમ બળેલું બીજ ઉગતું નથી અને તેને અં-
કુરો પુટવા નથી, તેમ કર્મરૂપ બીજ બળી ગયાથી
સિદ્ધને સંસારરૂપ અંકુરો પુટવા નથી. અર્થાત્ સંસા-
રત્વં કારણ કર્મ હતું તેનો સંપૂર્ણ નાશ થવાથી સંસા-
રમાં સિદ્ધ પરમાત્માત્મા પાછા ઉત્પન્ન થતા નથી.

સંસારમાં જન્મીને જેણે આત્મા ઉપર લાભ આ-
પ્યું નહીં, તેનો જન્મ નિશ્ચય છે.

સંસારમાં કર્મના યોગે નાના દેહ ધારણ કરવા
પડે છે. હવે કર્મના યોગે માતૃપિતાના સોષિત બી-
જમાં અવગતિમાંથી આવીને ઉપજે છે. ગર્ભમાં શ-

માતાના પેટમાં જીવ ઘણું દુઃખ ભોગવે છે. પ-
શ્ચાત્ માતાના ઉદરમાંથી જીવ બહાર નીકળે છે અને
બાળ અવસ્થા ભોગવ્યા બાદ યુવાન થાય છે. યુવાન
અવસ્થા ભોગવ્યા બાદ વૃદ્ધાવસ્થા આવે છે. આયુષ્યકર્મ
પૂર્ણ થતાં અંતે જીવ શરીરમાંથી નીકળી બીજાં શરીરો
ધારણ કરે છે; અને ત્યાં કયાં કર્મ પ્રમાણે સુખ દુઃખ
ભોગવે છે. સર્વ જીવોને કયાં કર્મ ભોગવવાં પડે છે. ચતુક્ત

શ્લોક.

અનુદુષ્.

સ્વયંકર્મકરોત્યાન્મા સ્વયતત્કલમશ્નુતે
સ્વપદ્મમતિ સંસારે સ્વયમેવ વિનશ્યતિ ૧
યઃ કર્તાકર્મભેદાનાં માક્ષાકર્મકલસ્યચ
સંસર્તાપરિનિર્વાતા સદ્યાત્મા નાન્ય લક્ષણઃ ૨
કૃતકર્મક્ષયો નાસ્તિ કલ્પકોટિશંતરપિ
અયમ્મેવમોક્તવ્યં કૃતકર્મશુભાંશુભ ૩

પ્રશ્ન—કર્મથી કી સુખ દુઃખ થાય છે કે, જીવોને
પ્રશ્નર પોતેજ સુખ દુઃખ આપે છે ?

ઉત્તર—પૌણ્યવિક સુખ દુઃખ કર્મથી થાય છે,
કંઈ પ્રશ્નર કેાપને સુખ દુઃખ આપી શકતો નથી. જીવો

કયો કમં પ્રમાણે સુખ દુઃખ ભોગવે છે. હંસ્વર ન્યાય
કરી કયો કમં પ્રમાણે સુખ દુઃખ આપે છે. એમ કૈંધ
માને તો તે યુક્તિહીન છે.

અમો કમંકેલપ્રકાર હંસ્વરવાદીને પુછીએ છીએ
કે કમં, હંસ્વરથી સ્વતંત્ર છે કે પરતંત્ર છે ? જો કમં
પેતે સ્વતંત્ર હોય તો પેતેજ સુખ દુઃખ આપી શકે.
અને જો કમં પરતંત્ર એટલે હંસ્વરના તાબામાં હોય તો
તેણે હવેના સુખી કરવા જોઈએ. અને સર્વ હવેના
ઉપર ક્યા કરવી જોઈએ; જેમ કૈંધ રાજાના તાબામાં
કૈંધ નાનો રાજા હોય તો, તે માટા રાજાના ક્યા પ્રમાણે
નાનો રાજા વાણે, તેમ હંસ્વરના તાબામાં કમં છે, એમ
માનો તો હંસ્વરની ઇચ્છા મુજબ સાફ જ કમં એ
હવેના લાગે અને તેથી સર્વ હવેના સુખી દેખાવા
જોઈએ; પણ તેમ સર્વ હવેના દેખાતા નથી, માટે
હંસ્વરના તાબામાં કમં છે એમ કહેવાય નહિ. સંવત્
૧૮૫૧ ની સાલનો ઠાળ પડ્યો ત્યારે, શું હંસ્વરની ક્યા
જતી રહી હતી કે અનેક હવેના દુઃખી દેખી બચાવ્યા
નહિ. હંસ્વરના તાબામાં જો કમં હોત તો હંસ્વર શા માટે

જીવોને દુઃખ આપે છે ? ' વસ્તુતઃ વિચારી જોતાં ઇશ્વરના
 તાગામાં કર્મ નથી એમ સિદ્ધ કરે છે. સારાંશમાં કહેવાનું
 કે જીવો મુખી જગર દુઃખી થાય છે તે, પોતાના કર્મ
 પ્રમાણે થાય છે. કર્મ સ્વતંત્ર છે, અને કર્મથી પૌદ્ગલિક
 મુખ દુઃખ સંસારી જીવોને થાય છે, તેમ છતાં ઇશ્વરની
 વચ્ચે કલ્પના કરવી તે અસત્ય છે, ઇશ્વરને શાગદ્વેષ હોતો
 નથી. ઇશ્વર કર્મ થકી રહિત છે, તેમને સંસાર બના
 વવાનું કંઈ પ્રયોજન નથી, ઇશ્વરે કહેતાં મોક્ષમાં પહોં-
 ચ્યા તે સિદ્ધના જીવો નિરાકાર છે, અને નિરાકારથી
 સાક્ષરની ઉત્પત્તિ થઈ શકે નહિ. જગત્તુ ઊપાદાન
 કૌણ છે તે ઇશ્વરકર્તાવાદિથી કહેવાશે નહિ, માટે
 વીતરાગ ભગવંતે જે વચ્ચે પ્રત્યાં છે તેજ સત્ય છે,
 એમ માનવું યોગ્ય છે.

નૈયાયિકો તથા બીજા કર્તાવાદીઓ એક ઇશ્વરને
 માને છે, તે સિદ્ધાન્ત સત્ય નથી. જે જીવે નાં કર્મ નાશ
 પામે છે તેજ ઇશ્વર-પરમાત્માઓ થઈ શકે છે. જીનો,
 સિદ્ધો-ઇશ્વર-પરમાત્માઓને અનંત માને છે; પરમા-
 ત્માઓ વાં

તેમ ઉત્પાદવા જગતનો પ્રવચ કરના નથી, સિદ્ધાત્માઓ એક ઠેકાણેથી બીજે ઠેકાણે જતા નથી, કારણ કે બીજે ઠેકાણે જવાનું તેમને કંઈ પ્રયોજન નથી. પરમાત્માઓના ગુણોનું સ્મરણ કરવ.થી આપણામાં ગુણ ઉત્પન્ન થાય છે, અને કર્મ નાશ પામે છે, અને અંતે મોક્ષ પામી શકાય છે. સિદ્ધના શ્રવેને અનંત સુખ છે તેની ઉપમાલાપક કોઈ દર્શાવતા નથી.

હે ભગ્ય શ્રવે ! આયુષ્ય ખૂટી જાય છે, એક દિવસ કાયાની રાખ થઈ જશે, ખરતી વખત કોઈ સાથે આવશે નહિ. એક સરખી અવસ્થા કોઈની કદી જતી નથી. સંસાર ઉપર મોહ કરે છે તેથી સંસારમાંથી મૂકાશે નહિ. રાજા અમર રાંક સો કાલના આધીન છે, એમ જાણી જૈનધર્મની આરાધના કરે.

સો વર્ષ ઉપર આ પૃથ્વીમાં જે માણસો હતાં તે હાલ દેખાતાં નથી, અને હાલ જે માણસો છે, તે સો વર્ષ પછી નહિ દેખાય આવી સંસારનો સ્થિતિ છે માટે ધર્મ કૃત્ય કરી લે. વખત વારંવાર આવે ઉત્તમ આવશે નહિ. હાલમાં મોહના તોરમાં જમે તેમ બોલો, ચાલો, પણ ક્યાં કર્મ તો લોગવવાં જ પડશે.

જે સવ્ય જીવો, વીતરાગ કથિત ધર્મોદુસારે
 વ્યવહાર અને નિશ્ચય માર્ગ અવલંબી રિધર ભાવે
 ધર્મ સાધન કરશે, તે સવ્યો અનુક્રમે સુખસંપદા
 પામશે. અધ્યાત્મ શાન્તિ અંથ રચનાં જે કંઈ મતિ-
 દોષથી ભૂંચુક યદ્ય હોય તે સંબંધી મિચ્છામિ-
 દુક્કેકં દઉં છું.

સુતો ! વીતરાગ વચનચક્રી જે કંઈ વિરૂદ્ધ હોય તે
 સુધારી વાંચશે. એ કંઈ પંડિતાઈ જણાવવા દેખ લ-
 ખ્યો નથી. એક ઉપકાર બુદ્ધિ અને પ્રયત્ન કરાવે છે.
 બીજાને ઉપકાર કરવાની બુદ્ધિથી જે ધર્મકૃત્ય કરવામાં
 આવે છે તેમાં નિશ્ચયથી ઉપકાર બુદ્ધિવાળાને તો ફાયદો
 થાય છે, અને બીજાને ફાયદો થાય અગર નહીં થાય
 તે નકદી નથી.

દોષ દેખવાની દુષ્ટ માણસે ને બુદ્ધિ રહે છે, તેનાથી
 આ અંથ દૂર રહો, કારણ કે તેમને તો આ અંથ હીત
 ઠક્તી નથી. અને જે શુભગ્રાહી છે તેમને આ અંથ
 સંસારરૂપ સમુદ્ર ઉતરતાં વહાણુ સમાન થશે

દુર્ગનેાને આ અંધ વિષ સમાન લાગશે અને.

સમજાવેને આ અંશ અમૂલ્ય સમાન સાગરો એ પણ એક વૃત્તિભેદે આશ્ચર્ય છે.

સૂર્યનો ઉદય થતાં ઠાગડાઓ ઠાકાચબ્દ કરેછે; પણ તેથી સૂર્યને અદ્યક્ષ આવતી નથી તેમ આ અંશને ઉદય થતાં એકાંતમાં હી નિંદા કરશે, પણ તેથી આ અંશની ન્યૂનતા નથી.

આ અંશ સાગર સમાન છે, સાગરમાં જેમ રત્નો રહેલાં છે, તેમ આ અંશમાં પણ અનેક શુભરૂપ રત્નો ભર્યાં છે. દોષબુદ્ધિથી જો આ અંશરૂપ સાગરને મધન કરવામાં આવશે તો વિષ નીકળશે અને શુભધાતુકે શુદ્ધિથી જો આ અંશરૂપ સાગરને મધન કરવામાં આવશે તો અમ્યલવે અનેક રત્નો પામશે.

સૂર્યના ઉદયથી ધૂકઠૂળ ભલે દુઃખ પામે, તેમાં સૂર્યનો શો વાંક ? અલગત કંઈ નહિ. તેમ આ અંશરૂપ સૂર્યનો ઉદય થતાં દોષ દેખનાર લોકો ભલે નિંદા કરી પોતાના આત્માને સંસારમાં રણડાવે, તેથી આ અંશ કરતાં તથા અન્યનો દોષ કાઢી શકાય નહિ. જે શસ્ત્રધરી શત્રુનો નાશ કરવામાં આવે છે તેજ શસ્ત્ર કોઈ મૂખ

માણસ પોતાને મારે તો તેથી શક્ત બનાવનારનો શો વાંક ? તેમ આ અંધચક્રી મોક્ષ પામી શકાય છતાં દેાઈ તે અંધનો ખરાબ ઉપયોગ કરે તેમાં અંધ કત્તોનો શો દોષ ? અલબત્ત કંઈ નહિ.

ઉપસંહારમાં કહું છું કે વ્યવહાર અને નિશ્ચય માનું અવલંબન કરી સાપેક્ષ જુદિથી આત્મહિત કરવું વીતરાગ વચનાનુસારે વર્તવું. આત્મધ્યાન ધરવું. બની શકે તો યતિધર્મ અંગીકાર કરવો. તે ન બને તો શ્રાવકનાં બાર મત અંગીકાર કરવાં. તે ન બને તો સમકિત શ્રદ્ધ કરવું. દેવશુદ્ધ ધર્મની શ્રદ્ધ રાખવી. પ્રભુ પૂજા, સામાયક, ગોસહ, છર્ણોદ્ધાર, છર્ણસાનોદ્ધાર, ચેત્ય કરાવવાં. સંઘ કાઢવા. સાધુમહારાજની ભક્તિ કરવી. સાધર્મીભાઈઓને મદદ કરવી, દેાઈ મુનિપણું અંગીકાર કરે તેને સાહાય્ય આપવી.

ગૃહસ્થ પોતાના વર્ષની ઉપજમાંથી છઠો ભાગ અવસ્ય ધર્મ કૃત્યમાં ખર્ચવો ભેધજો અંધો લખાવવા ભેધજો. પ્રતિભાઓ ભરાવવી ભેધજો. તીર્થ યાત્રાઓ.

(૧૨૪)

વર્ષમાં એક ભે કરવી એમજે. ચઉદ નિયમ
ધારવા એમજે. પરિવ્રજનો નિયમ ધારવો એમજે.
શુભજ્ઞાનનો અભ્યાસ કરવો એમજે. સાધુ મહારાજને
અન્ન પાણી વહોરાવવાં એમજે. ઇત્યાદિ કાર્યોથી આત્મ-
હિત કરવા ભગ્ય જીવેજે પ્રવૃત્તિ કરવી એવી મારી
વારંવાર જણામણ છે. આ અંથ વાંચી દરેક ભગ્ય
જીવે આત્મહિત કરી અનુક્રમે શિવ સુખ પામે.
इत्येषमाशीः ॐ श्री शान्तिः शान्तिः शान्तिः

दुहा.

- अध्यात्मशांति ग्रंथ प, पूर्ण थयो सुरसाल;
भणतां गणतां ग्रथने, पामा मंगल माल. १.
- नगर पादराधासीशेठ, मोहनलाल थकील;
भद्रायंत विवेकधत, जेनुं रुडुं शील. २.
- नगर पादरामां रही, बांधी शाखो अनेक;
उपकारकदृष्टि थकी, कीधी कृति विवेक. ३.
- चोमासुं करी पादरा, शांतिनाथ पसाय,
रचना कीधी शान्तिथी, जेथी शिवसुख थाय. ४.
- संघत ओगणीस उपरे, ओगणसाठनी साल;
पोर शुद्धि पूनम दीने, पूर्ण थयो सुविशाल. ५.
- बाग्रीसमा तीर्थकर, पीरतीर्थकराय;
पाद परंपर तेमनी, हीरविजयसूरिराय. ६.
- महेजसागर तासशिष्य, उपाध्याय कहेवाय,
जयसागरजी तासशिष्य, उपाध्याय पद पाय. ७.
- जितसागर गणिना गुरु, मानसागर जयकार;
मयगळसागर तासशिष्य, धंदो मचि अनग

- पाट तेमनी शोभता, पद्मसागरगुणवंत;
सदरसागर तासशिष्य, ज्ञानसागर महुंत. ९.
- तिथानसागर तासशिष्य, ओढे कर्मनी पास;
मयासागरजो तासशिष्य करे कर्मनो नाश. १०.
- तस पदपंकज सेवता, नैमसागर मुनिराय.
दशदिशि कीर्ति जेहनी, जगमांदी गवाय. ११.
- तास चरणने सेवता, रविसागर गुणवंत;
रवि घेहे तेजे करी, ज्ञानी ध्यानी महुंत. १२.
- श्रीगुणसागर तासशिष्य, विनयवंत शिरदार;
गुह्यसागर तामशिष्य, ग्रंथ कर्षी जयकार. १३.
- यावत् पृथ्वी स्थिर रहे तावत् रहेशी ग्रंथ;
भणयो गणयो जे भवि, ते लहेयो शिष्यपंथ. १४.
- ज्ञान ध्यानमां स्थिर थर, ध्यातां ज्ञातम मूर्ध;
ज्ञातम ते परमात्मा, अजरामर बिभूष. १५.

ॐ शान्तिः ३

श्री विरापथ विशार मं
की कर्म र

जैन दर्शन में
तत्त्व-मीमांसा